

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**MODERNLEŞME, NÖTRALİZASYON VE MEKAN:
MODERNLEŞME SÜREÇLERİNİN NÖTRALİZASYON BAĞLAMINDA 19.YY.
MEKAN ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Işıl Ekin Çalak

Anabilim Dalı: Mimarlık

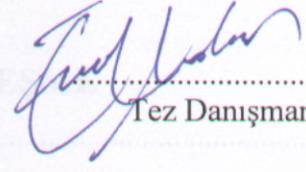
Programı: Mimari Tasarım Sorunları

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr.Emel Ardaman

OCAK 2008

Işıl Ekin ÇALAK tarafından hazırlanan “Modernleşme, Nötralizasyon ve Mekan: Modernleşme Süreçlerinin Nötralizasyon Bağlamında 19.yy Mekan Örnekleri Üzerinden İncelenmesi” adlı araştırmanın Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Yrd.Doç.Dr.Emel ARDAMAN

Tez Danışmanı

Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimari Tasarım Sorunları Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Yrd.Doç.Dr.Emel Ardaman.....

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr.Hürriyet Ögdül.....

Jüri Üyesi: Yrd.DoçDr.Ahmet Tercan.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET

SUMMARY

ÖNSÖZ

ŞEKİL LİSTESİ

TABLO LİSTESİ

1. GİRİŞ

2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE MODERNLEŞME

2.1.Modernleşme Kavramının Ontolojik Yapısı.....	3
2.2.Modernleşme Süreçleri	5
2.2.1. Aydınlanma	5
2.2.2. Teknoloji ve Bilim Alanında Gelişmeler	6
2.2.3. Kurumsallaşma (Örgütlenme)	7
2.2.4. Kapitalizmin Gelişmesi	7
2.2.5. Kentleşme.....	8

3. NÖTRALİZASYON KAVRAMI VE MODERNLEŞME İLE İLİŞKİSİ

3.1. Nötralizasyon Nedir	13
3.2. Nötralizasyon Kavramının Kapsamı	14
3.3. Modernleşme Süreçlerinde Gözlenen Nötralizasyon	
3.3.1. Toplumsal ve Bireysel Nötralizasyon	21
3.3.2. Nesnel Nötralizasyon	26
3.3.3. Mekansal Nötralizasyon.....	28

4. MODERNLEŞME SÜREÇLERİNDE GÖRÜLEN NÖTRALİZASYONUN 19.YY. MEKAN ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

4.1.Kent ve Kamusal Mekan Ölçeğinde İnceleme.....	32
4.1.1. Kavram ve Kapsam	32
4.1.2. 19.yy. Kamusal Mekan Örnekleri Üzerinden Nötralizasyon Okuması.....	37
4.1.2.1. Bir Kentleşme Deneyi: Paris	42
4.1.2.2. Endüstri Devriminin Etkisinde Yeni Bir Kent: İngiltere	51

4.2.Yarı-Kamusal Mekanlar Ölçeğinde İnceleme.....	63
4.2.1. Kavram ve Kapsam	63
4.2.2. 19.yy. Yarı-kamusal Mekan Örnekleri Üzerinden Nötralizasyon Okuması.....	63
4.2.2.1. Modernleşen Kentin Yeni Yerleşmeleri : Regents Park, Londra	63
4.2.2.2. Yeni İşçi Mahalleleri: Berlin Kira Kışları, Kreuzberg.....	68
4.3. Özel / Mahrem Mekanlar Ölçeğinde İnceleme	74
4.2.1. Kavram ve Kapsam	74
4.2.2. 19.yy. Özel / Mahrem Mekan Örnekleri Üzerinden Nötralizasyon Okuması.....	78
5.SONUÇ.....	82
KAYNAKLAR.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	88

ÖZET

‘Modernleşme Nötralizasyon ve Mekan’ adlı bu tez çalışması, modernleşmenin etkisiyle bir değişim ve dönüşüm geçiren toplumsal yapının, bu süreçten mekan oluşumunu nasıl etkilediği araştırmaktadır.

Tez çalışması, 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş bölümünde, çalışmanın kapsamı, amacı ve yöntemi hakkında genel bilgiler verilmektedir.

İkinci bölümde, öncelikle modernleşme kavramının ontolojik yapısı açıklanarak, endüstri devrimi ile yaşanan modernleşme süreçleri açıklanmaktadır.

Üçüncü bölümde modernleşme sürecinin toplumsal etkileri tartışılmaktadır. Bu bölümde, nötralizasyon kavramı açıklanarak, modernleşme sürecinden etkilenen toplum yaşantısı değişen özne-özne (toplumsal boyut), özne-nesne (nesnel boyut) ve özne-mekan ilişkileri ve değişen algılama biçimleri incelenmektedir. Bu bölümde belirlenmiş bir zaman aralığından bağımsız olarak, toplumsal yapının ne olduğu, bireyin toplum içindeki yeri ve toplumsal yaşamın süregeldiği mekanlar anlatılır. Bu bölüm, sosyolojik tanımlamalar ışığında, önce bireyi ve toplumu anlamaya çalışarak, sonrasında doğru soruları sorabilme amacını taşımaktadır. Tez çalışmasının; mekanı, üzerinde yaşayan toplumdaki bağımsız değerlendirmemek gerekliliği üzerine yapılanmış kurgusunu destekleyen bölümüdür.

Dördüncü bölüm, modernleşme süreçleri (birinci bölüm) ve nötralizasyonun etki alanları (ikinci bölüm) belirlendikten sonra, bu birleşimi ‘mekan’lar üzerinden inceleyen bölümdür. Mekan; endüstrileşme sonrası yaşanan toplumsal değişimlere paralel olarak ortaya çıkan ‘yeni mekan’dır. Bu mekan, çalışmanın akışı içerisinde zaman zaman bina ölçeğine, zaman zaman bir iç mekana veya kent ölçeğine dönüşerek karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, çalışmanın ölçeği de, kendisine dönüşen mekanın ölçeği olmaktadır. Bu bölümde, modernleşme sonrası değişen toplumsal yapının ‘yer’ ile ilgili değişen algıları paralelinde ‘yer’ de yapıp ettikleri de örneklerle anlatılır.

Sonuç bölümü olan beşinci bölümde ise, çalışmanın bütününe ilişkin genel bir değerlendirmeye gidilmekte ve sanayi devrimi sonrası yaşanan toplumsal etkilerin mekanlardaki değişim ve dönüşümlerde de paralel biçimde ifadesini bulduğu açıklanmaktadır.

This dissertation named 'Modernization, Neutralization and Space' focuses on the impacts of changing and transforming social structure, due to the industrial revolution, on space.

SUMMARY

The dissertation is composed of five sections. The first section gives brief information on the scope, focus, and the methodology of the study.

In the second section the social structure, the role of the individual within a society, and the spaces of social life are explained. This section aims to understand the individual and the society within the light of sociological definitions and then to ask the right questions. This section supports the main idea of the thesis: Space can not be evaluated apart from the society.

The third section discusses the social impacts of modernity. The concept of modernity is being discussed while studying the changing subject-to-subject, subject-to-object and subject-to-space relations and perceptions.

The fourth section focuses on the “space” after determining the variables of the society (first section) and the time (second section). Space, is the new space that has formed due to the social changes following the industrial revolution. And this space can sometimes be defined in the building-scale, sometimes as an interior space or sometimes in urban-scale.

In the final section, an overall evaluation of the study is conducted. Here, the parallel impacts of the industrial revolution on the society as well as on the changing and transforming space is explained.

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında öncelikle yalnız tez danışmanım olarak değil, birçok konudaki destek ve yardımlarıyla yanımda olan sevgili hocam Yrd.Doç.Dr. Emel Ardaman' a, daha sonra annem ve dedeme, arkadaşlarım Nilay, Çağda ve Ebru' ya, ellerinden gelen desteği hiçbir zaman esirgemeyen Sümer Amcam ve Bengi Teyzeme de her zaman yanımda oldukları ve sevgilerini hissettirdikleri için çok çok teşekkür ederim.

Hepinizi çok seviyorum.

Ocak 2008

Işıl Ekin Çalak

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1 Romalılara Ait Izgara Plan Anlayışı.....	30
Şekil 3.2 Modern Dönem Izgara Plan Anlayışı	30
Şekil 4.1 M.Ö.4.yy.da Atina Agorası.....	34
Şekil 4.2 M.Ö.4.yy.da Atina Evleri.....	35
Şekil 4.3 18.yy.da Karlsruhe Planı.....	38
Şekil 4.4 18.yy. Sonlarında Liverpool-Manchester Demiryolu Hattı	40
Şekil 4.5 Bireysel Kullanım İçin Tasarlanmış Bir Otomobil.....	40
Şekil 4.6 Haussmann öncesi ‘Hasta Paris’	43
Şekil 4.7 Paris’te İsyân Sonrası Bombalanan Yerler	44
Şekil 4.8 Haussmann’ ın Paris – Opera Caddesinde yapacağı yıkım hattı.	46
Şekil 4.9 Haussmann Paris’ inde yeni ulaşım ağları.....	47
Şekil 4.10 Haussmann’ ın Çalışmaları Öncesi Paris, 1839.....	48
Şekil 4.11 Haussmann’ ın Çalışmaları Sonrası Paris, 1872.....	48
Şekil 4.12 İngiltere’ de İşçi Mahallelerinin Durumu	53
Şekil 4.13 Conzen’ in Yıllara Göre Yapı Adalarında Gösterdiği Parçalanma.....	54
Şekil 4.14a NewCastle’ da 1830 Yılına Ait Bir Yapı Adası.....	55
Şekil 4.14b NewCastle’ da Aynı Yapı Adasınının 1905 Yılına Ait Biçimi.....	55
Şekil 4.15 1830-1900 Yılları Arasında Newcastle’ da Yapı Adası Bazında Görülen Morfolojik Değişim	56
Şekil 4.16 Newcastle, 1610-1918	56
Şekil 4.17 Brighton, 1770-1914.....	57
Şekil 4.18 Londra, 1750-1914.....	57
Şekil 4.19 Newcastle’ da Yeni Akslar Doğrultusunda Oluşan Yeni Yapı Adaları....	58
Şekil 4.20 Alnwick 1774, İngiltere.....	59

Şekil 4.21 Alnwick 1897, İngiltere	60
Şekil 4.22 Regents Park Planı, 1830.	63
Şekil 4.23 Regents Park etrafındaki yapı blokları, 1824.....	66
Şekil 4.24 Berlin, 1650	69
Şekil 4.25 Berlin, 1850.....	69
Şekil 4.26 Berlin, 1900	69
Şekil 4.27 Berlin, 1945.....	69
Şekil 4.28 Hobrecht Planı, 1862	70
Şekil 4.29 Kreuzberg, 1846	71
Şekil 4.30 Kreuzberg, 1865	71
Şekil 4.31 Kreuzberg, 1875	71
Şekil 4.32 Kreuzberg, 1875	71
Şekil 4.33 Kreuzberg, 1906	71
Şekil 4.34 Kreuzberg, 1885	71
Şekil 4.35 19.yy Paris’ te Apartman Plan Örnekleri	78
Şekil 4.36 19.yy Paris’ te Bir Apartmanın Düşey Kesiti	79
Şekil 4.37 Chester İşçi Konutları, 1875	80
Şekil 4.38 Newcastle ve Hull İşçi Konutları, 1900	81
Şekil 4.39 Birmingham’ da İşçi Konutları, 1860.	81
Şekil 4.40 Orta Viktoryen Dönemi’ ne Ait Konut	82
Şekil 4.41 Geç Viktoryen Dönemi’ ne Ait Konut	82

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Yıllara Göre Dünya Nüfusu.....	10
Tablo 3.2. Paris ve Londra' da km ² Başına Düşen Nüfus.....	10
Tablo 3.3. Dünyada Zamana ve Nüfusa İlişkin Kullanılan Enerji Kaynakları	11

1.GİRİŞ

Modernleşme sürecinde yaşanan kentleşme pratiklerinin, şehirlerde birarada yaşayan insanların toplumsal ilişkilerindeki değişim ve dönüşüme etkisi ile bunların mekanlardaki yansımaları bu tezin kapsamını oluşturmaktadır. Endüstrileşme sonrasında kalabalıklar içinde toplumsal bağların giderek çözüldüğü, toplum güdülerinin zayıfladığı ve bireyciliğin öne çıktığı yeni kentlerdeki bu duyuşsal yoksunluğun mekanlarda karşılığını nasıl bulduğı da bu tezin içeriğinde yer almaktadır.

Nötralizasyon kavramı, bir süreç içerisinde yaşanan bir değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kavramı yani değişimi iyi anlayabilmek için öncelikle değişimi yaşayan toplumu ve yaşanan süreci bilmek, anlamak gerekecektir. Bunun için çalışmada, öncelikle ‘toplumsal varoluş’ ve ‘modernlik’ kavramları incelenecek ve ‘modernleşme sürecini yaşayan toplum’ kavranmaya çalışılacaktır.

Endüstrileşme öncesi ve sonrası toplumlarda ‘mekan’ olgusunun ele alınışı birbirinden farklıdır. Bu fark, önceki ve sonraki toplumsal yapılardaki farklılıklar konusunda da ipuçları taşır. Mimarlığın, her zaman olduğu gibi bugün de sosyal ve toplumsal yapılarımızın yansıması olduğu bir gerçektir. Yaşamdan beklentilerimiz mimarlığa yansıdığı gibi, mimarlık da sağladıkları ile yaşamlarımıza etkimektedir. Dolayısıyla, insanın ve toplumların sağlıklı bir çevre içinde, sağlıklı etkileşimlerle yaşaması bakımından bu ilişkinin anlaşılmasının önemi büyüktür.

Tez çalışması, 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş bölümünde, çalışmanın kapsamı, amacı ve yöntemi hakkında genel bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde, modernleşme kavramı açıklanarak, endüstri devrimiyle yaşanan modernleşme süreçleri açıklanır. Üçüncü bölümde, öncelikle nötralizasyon

kavramının kapsamı üzerinden, modernleşme süreçleri tekrar ele alınmaktadır. Nötralizasyonun toplumsal yapıya nasıl yansıdığı incelenir. Dördüncü bölümde bir “mekanlar” analizi yapılmaktadır. Bu mekanlar toplumsal değişimlere paralel olarak değişen mekanlardır. Sonuç bölümü olan beşinci bölümde ise, çalışmanın bütününe ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak, modernleşme sonrası yaşanan toplumsal değişimlerin mekanlara yansımalarının kaçınılmaz ve doğal bir sonuç olduğu fikrine varılmaktadır. Modernleşme ile birlikte yaşanan toplumsal ilişkilerdeki değişim ve dönüşüm süreçleri, modernleşmenin getirdiği bir çok yeni kavram üzerinden defalarca okunabilmektedir. Fakat bu çalışmada yöntem, bu etkilerin nötralizasyon bağlamında incelenmesidir. Bu tez çalışması her ne kadar mimari bir sonucu ortaya koymak hedefindeyse de, bu mekansal sonuçları oluşturacak toplumsal süreçler de, sonucun anlaşılabilmesi için bu araştırmanın kapsamı içine girmek durumundadır. Dolayısıyla bir toplumun yapısını keşfetme, toplumdaki grupları bir arada tutan veya onları birbirinden ayıran, uzaklaştıran ya da uzlaştıran güçlerin neler olduğunu ortaya koymak, toplumsal yaşamı değiştiren ve dönüştüren koşulları belirlemek açısından son derece önem taşır. İnsanlar arası ilişki ve etkileşimlerin yapısı ve işleyişi ile ilgili kural ve ilkeleri gözönünde tutarak, sosyal davranışları toplumsal bağlam içerisinde açıklamak, değişkenler içinde oluşan ‘mekanlar’ı daha net anlamlandırabilmemizi sağlayacaktır.

Çalışmanın akışı içerisinde, incelenen mekansal ölçek, bazen bir bina, bazen bir iç mekan bazense bir kent ölçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, çalışmanın ölçeği de, incelenmekte olan mekanın ölçeği olmaktadır.

2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE MODERNLEŞME

2.1. MODERNLEŞME KAVRAMININ ONTOLOJİK YAPISI

Modern; şimdi, şu an anlamına gelen, latince ‘modo’ kökünden türetilmiş, modernus’tan gelmekte olan bir sıfattır. Dolayısıyla kendi dönemi içinde olmak koşuluyla her ‘şey’ aslında moderndir. Sözcük, kökeninde zamansal bir içerik taşır. İlk ortaya çıkışıyla birlikte sözcüğün imlemeye çalıştığı şey ‘içinde yaşanılan/bulunulan zaman’ dır. Ancak zamana yapılan bu atıf, belirli niteliklere sahip tarihsel bir süreci ifade etmek için değil, herhangi bir zaman parçasını üstelik de belirleyici bir ayırım noktasını ifade etmekte kullanılmaktadır. Öte yandan *modernite ve modernlik* sözcükleri iki farklı, ancak birbiriyle ilişkili düzlemde kullanılmaktadır. Bu düzlemlerden biri; modernite, düşünsel düzey olarak adlandırılabilir felsefe ve bilimler alanıdır. Buna karşılık, modernlik dendiğinde kastedilmeye çalışılan bir diğer düzlem, toplumsal ve siyasal pratikler düzeyidir. ‘Modernlik’ kavramının daha çok toplumsal yapı, kültür vs.den söz edilirken kullanılması uygun bulunurken ‘modernite’nin devlet, hukuk vs. gibi bazı üst yapı kurumlarını ifade ederken kullanılması daha uygun görülmektedir. Daha özel bir anlamı olan *modernizm* kavramı ise, ondokuzuncu yüzyıl ortalarında kültür tarihinde, daha çok sanat ve bilimle ilgili olan değişimleri ifade etmektedir.

Modernleşme ise, genellikle ekonomik ve kültürel görüntüleriyle birlikte tüm toplumsal yapının, gelişen teknolojiye bağlı olarak endüstrileşmenin etkileri olarak ele alınmaktadır” (Kongar, 1981 s:229). Dolayısıyla modernleşme, gerek ticaret ve gerekse endüstrileşme ile birlikte insan ilişkilerinde ortaya çıkan farklılaşmaların yeniden örgütlenmesinin bir biçimidir (Wagner, 1996 s:45).

Endüstri devriminin ardından Batı Avrupa toplumlarında meydana gelen büyük değişimler bu defa modern toplum denilen bir kavramı ortaya çıkarmıştır. Modern toplum, gelenek ve dinden kopmayı, bireyselleşmeyi, rasyonelleşmeyi, kentleşmeyi, eşitsizliği kapsayan bir dizi süreçle ortaya çıkmıştır.

Modernleşmenin, bir süreç olması nedeniyle, tam olarak ne zaman başladığına dair kesin bir tarih yoktur. Dolayısıyla bu belirsizlik, sürecin başlangıç tarihine ilişkin birçok görüşün ortaya çıkmasına sebep olur. Bazı kaynaklar, modernleşmenin başlangıcı olarak 19yy başını alırken, çok daha gerilere giderek 15 yy. sonlarında rönesansla, bireyin ilk kez kendisine, ötekine ve doğaya dışardan bakmayı denemesiyle başladığını söyleyen kaynaklar da bulunmaktadır. Burada dışarıdan baklamakla kastedilen, bireyin ilk kez kendisini ve çevresini sorgulamaya başlamasıdır. Gerçek tarihi merak etmesi, doğayı olduğu gibi kabullenmek yerine yeni arayışlar içine girerek yeniden üretmesidir.

Modernleşmenin, 19.yy.ın başlarında ortaya çıktığı görüşüne göre Batı Avrupa’ da başlayan süreç, sömürgecilik, modernleşen batı karşısında güçsüzleşen doğunun teknoloji ve giderek kültür ithali gibi nedenlerle yerkürenin yaklaşık bütün enlem ve boylamlarını etkisi altına almıştır. Modernleşme bu bağlamda türdeşleştirici (homojenleştirici) bir süreç olup, benzer yaşam koşullarını toplumların gündemine getirmiştir. Güncel yaşamın ortak araçları, milyonlarca birey tarafından paylaşılır hale gelir. Modernleşmenin getirdiği türdeşleşme, gelenekselliği günden güne yok etmektedir. Geleneksellik, bir bakıma yerellik ve yerel kültür demektir. Sınırlı bir toprak parçası ve coğrafya üzerinde hareket etmektedir. Dolayısıyla geleneksellik, toplumda bir renkliliğe de yol açmaktadır. Değinen ve değinilmeyen örnekler çerçevesinde bakıldığı zaman, modernleşme, zamanla aynı koşulları paylaşan bireyler yaratan bir süreç olarak tanımlanabilir.

Modernleşme, birçok sorunu çözüme bağlarken, beraberinde de yeni sorunlar getirmektedir. Çevreye ve yaşam kalitesine ilişkin zararı, insan ilişkilerindeki içtenliğin ve duyarlılığın azalması, modernleşmenin yarattığı önemli toplumsal zararlar olarak kabul edilmektedir. Modernleşme, sonuçta toplumsal bir gerçekliktir ve her toplumsal gerçek gibi, insanların yaşamına artıları ve eksileriyle birlikte girer. Yine belirtmeliyiz ki, modern toplum, geleneksel tarım toplumundan daha üstün bir toplum değil, sadece farklı bir toplumdur. Modernleşme, durağanlığın hareketliliğe dönüşmesidir. Düzenin yanı sıra “düzensizlik” üretimi, fakat üretilen düzensizliğin aslında yeni düzenleri kurmasıdır.

Modernleşme sürecine etkiyen karmaşık süreçler dizisi maddeler halinde kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Aydınlanma
2. Teknoloji ve Bilimde Gelişmeler
3. Kurumsallaşma (Örgütleşme)
4. Kapitalizmin Gelişmesi
5. Kentleşme

2.2. MODERNLEŞME SÜREÇLERİ

XVIII. yüzyılda modernleşme eğilimleri, aydınlanma, kentleşme, gelişen teknik olanaklarla yapılan sanayi üretimi ve üretim sistemlerinin makineleşmesi gibi nitelikleriyle başta İngiltere olmak üzere değişik hızlarla Avrupa' nın diğer ülkelerine yayılmıştır. Bu süreçler, onüçüncü yüzyıldan beri ilk kez Avrupa' daki kent sisteminin nitel ve nicel boyutlarını değiştirmiştir. Bu süreçleri daha odaklanarak inceleyelim.

2.2.1. Aydınlanma

Aydınlanmanın temel önermesi, açıklık, özgürleşme, çoğulluk ve bireyselliğe ağırlık verilmesidir. Aydınlanma süreci, özellikle insanın üretimdeki performansını artıran, onları kutsal alana ilişkin değil, kutsal olmayan alanlara odaklanmaya ve bilgi ve iş üretmeye yönelten önemli bir süreçtir. Dolayısıyla aydınlanma, bireyin özgürleşmesi sürecidir. “İnsanların yaşadığı çevre ve ilişkileri bir başka büyük özne ve sisteme havale etmeden, kendi geliştirdiği düşünsel kategoriler ile anlaması anlamına gelir (Horkheimer, 1986 s:70). Bu çaba, Descartes' in XVII. yüzyılda söylemiş olduğu “Düşünüyorum öyleyse varım” tümcesinde anlamını bulmuştur. Çünkü bu ifade ile varoluş, yaşam ötesi kutsal varlıklarla değil, akılla açıklanmıştır. Böylece akılcılık,

kaderciliğin, teslimiyetçiliğin terk edilmesine, yerine görev ve sorumlulukların varolduğu yeni bir düşünce sisteminin yerleşmesine neden olmuştur.

“Aydınlanma, insanoğlunun kendini maruz bıraktığı olgunlaşmamış halinden kurtulmasıdır. Olgunlaşmamış olmak, bir başkasının rehberliği olmadan kendi anlama becerisini kullanamama halidir. Bu olgunlaşmamış olma hali, eğer nedeni anlayış yokluğu değil de kararlılık ve başka birinin rehberliği olmadan o beceriyi kullanma cesaretinin olmayışı ise, kişi kendini buna maruz bırakmıştır, denebilir.” (Kant, 1784)

2.2.2. Teknoloji ve Bilim Alanında Gelişmeler

Aydınlanmacı düşünce yapısının, hayatın her alanında görülmesiyle birlikte, yeni bilimsel buluşlar da birçok alanda kendini göstermeye başlamıştır. Matematik, optik ve alet teknolojisindeki ilerlemeler, arazi yüzeylerinin herhangi bir ölçekte tam olarak tasvir edilmesine olanak sağlayarak, jeodezi ve haritacılığa katkıda bulunmuş; 1736 – 1774 yılları arasındaki kutup keşifleri, yeryüzünün kutuplardan hafifçe basık bir elips şeklinde olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte 1785 yılında da yeni arazileri parsellemek için enlem ve boylam çizgileri boyunca uzanan ızgara sistem kullanılmaya başlanmıştır. Kurucu Meclis’ in 1791’ deki talebi üzerine, Paris’ in üzerinden geçen meridyen 1792 -1798 yılları arasında ölçülmüş, bu ölçünün eşit parçalara bölünmesiyle de yeni bir ölçü birimi olarak metre kullanılmaya başlanmıştır. Metrenin kullanılması 1801’ de Fransa’ da zorunlu kılınmıştır ve yavaş yavaş diğer ülkelerde de benimsenmiştir (Benevelo, 2006). Modernleşme, yeni teknolojik olanaklarla buluşmak, yeni gelişmelerle kucaklaşmak, bilimin sunduğu olanaklardan daha fazla yararlanmak, analitik düşünce ve eylemi birlikte yaşamak gibi kavramları içermektedir. Dolayısıyla bilim ve teknolojideki ilerlemeler modernleşmenin hem bir nedeni hem de sağladığı analitik düşünce yapısıyla bir sonucudur.

Modernleşmenin bir ölçütü olarak alınan teknolojinin, özellikle iletişime yansması, toplumların, diğer ülke koşullarıyla tanışmasını hızlandırırken, bir an önce o koşullara erişme arzusu, gelişmekte olan toplumlara da değişimlere ivme kazandırmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte tek parçalı araç ve makine

kullanımından, çok parçalı makinelere geçilmesi, diğer taraftan da birçok parçanın doğru şekilde birleştirilebilmeleri için eşgüdüm sağlama çabaları hız, dakiklik ve kesinlik anlayışlarındaki değişmelerin de nedeni olmuştur. Zaman ve hız algılamasındaki değişimler, bilim ve teknoloji ile gelişen yeni örgütlenme biçimlerinde çok önemli, verimlilik açısından belirleyici bir girdi olmuştur.

2.2.3. Kurumsallaşma (Örgütleşme)

Örgütleşme, toplumun ve toplumsal olguların ögeleri arasındaki ilişkileri kesikli olmaktan kurtararak düzenlilik ve süreklilik kazandırmıştır. Bu dönüşüm üretim faktörlerinin nüfus içindeki dolaşımını ve dönüşümünü hızlandırdığından üretim kapasitesini arttırmıştır. Örgütler, farklılaşmış ögeler arasındaki toplumsal ve teknik iş bölümünden kaynaklanan karşılıklı ilişkilerin eşgüdümü esasına göre kurulmuşlardır. “Örgütler, uzmanlaştıkları ölçüde birbirlerine bağımlı hale gelirler” (Levy, 1967 s:189). Bu bağımlılık, bir taraftan emeğin, hammaddenin ve malın, toplumsal ögeler arasındaki dolaşım hızını ve miktarını artırırken, diğer taraftan da herbir toplumsal ögenin, sistemin diğer ögelerinin çıktılarını, girdi olarak kabul etmesiyle pazarın genişlemesini sağlamaktadır. Ortak semboller, ilişkiler ağını genişleterek karşılıklı bağlanmaları arttırmış ve giderek özel değerler etrafındaki gruplanmaları azaltmıştır.

2.2.4. Kapitalizmin Gelişmesi

1860’ larda dünyanın ekonomik ve siyasi dağarcığına yeni bir sözcük girmiştir: Kapitalizm¹. Giddens (1997), bir arada yaşanan birçok karmaşık sürecin, dünyayı sistematize ettiği görüşünü savunmuştur. Dolayısıyla tüm bu süreçler, hayatımızı biz farkında olmadan organize etmektedir. Kapitalizmi tanımlayan temel özelliklerden biri de meta üretimi olmakla birlikte, kapitalizm için temel amaç, meta biriktirme değildir. “Metaya ait olan değere el koyma ve bu anlamda da soyut zenginlik

¹ Bu yıllar aynı zamanda Marx’ ın Das Kapital kitabının da yazıldığı dönemle de örtüşmektedir.

biriktirme, yani değer formunun daha somut biçimi olan para biriktirmedir” (Debord, 1996 s:27).

Baudrillard(1998) ise, modern toplumda egemenliğin, artık ‘üretim’ değil, ‘tüketim’in eline geçtiği görüşünü savunmaktadır. Fakat bu tüketim yalnız mal tüketimi değil; bir endüstri tüketimidir. Baudrillard, bu durumda kültürün ürkünç ve geniş bir devrime uğradığını öne sürer. Ona göre bu devrim, kitleleri katılımcı olmak yerine pasif hale getirmekte, nötralize etmektedir. Bu büyük hızdaki devingenlik, bütün olup bitenler hakkındaki farkındalığımızı, çevremizi ve dünyamızı anlama istek ve gereksinimimizi artırması gerekirken bizler yorgun, kafası karışık ve daha az düşünüp, daha az yorum yapan bir toplum olma yolunu seçmekteyizdir.

2.2.5. Kentleşme

Dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlayabileceğimiz kentleşme, demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel bir değişmeyi ifade eder. Demografik anlamda kentleşme, nüfusun kırsal ve tarımsal alanlardan kente göç etmesi iken, ekonomik anlamda kentleşme, tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfusun başta sanayi olmak üzere, tarım dışı faaliyetlere (sektörlere) kaymasıdır. Sosyo-kültürel anlamda kentleşme ise, demografik ve ekonomik olarak kentleşen nüfusun kentin normlarını ve yaşayış biçimini bir tarz olarak benimsemesi, yaşaması, yani ‘kentlileşmesi’ demektir. Kentlileşme temelde bir kültür değişmesidir. Kentlileşme için kent kültürünün geliştirilmesi yanında, kentte yaşayanların fiziksel ve davranışsal olarak da uyum içinde olmaları gerekmektedir.

Kent sözcüğü devamlı olarak medeniyet ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu anlamda medeniyetin kentleşmeyle geldiğini ve varolduğunu söylemek, genel bir kanıdır. Latin kökenli dillerde medeniyet anlamına gelen ‘civilization’ kent anlamına gelen ‘civitas’ sözcüğünden türemiştir. Bu özellik sadece batı kültürlerinde görülmemektedir. Arap kültüründe de medeniyet uygarlık anlamına gelmektedir ve bir kent ismi olan Medine sözcüğünden türetilmiştir.

18.yy.'ın sonunda kent plancılığı ile mimarlığın eşgüdümlü ilerlemesi, aydınlanmanın getirdiği devrin kurumsal mekanizmalara başkaldırmasına ve eleştirel bakış açısına dayanmaktaydı. Kentler, kasabalar, parklar, yollar, kanallar, köprüler, ekili alanlar, atölyeler, maden ocakları, limanlar ve askeri mekanların ortamı büyük ölçüde ortaçağın sonunda oluşturulmuştur. Bu yeni yapılanmaların etkisiyle toplum yapısında ve ekonomide de değişiklikler yaşanmıştır. Bu yeni yapılanma özellikle ikinci dünya savaşından sonra hız kazanmıştır. Bu şekilde gelişen kentlerin sayısı bir yandan artarken, bir yandan da, kentlerin nüfusu ve alanı da büyümektedir. Bu süreç içinde, toplumların içyapılarında ve örgütlenmelerinde de önemli değişiklikler olmuştur. Dünyada yaşanan nüfus artışı ve hızlı kentleşmeyi ortaya koymak açısından Cipolla (1992)'nin “Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi” adlı kitabı ilgi çekicidir. Kitap, kısaca insanlığın doğuşundan başlayıp günümüze kadar gelen tarihsel süreç içinde geçirdiği devinimi anlatmaktadır. Bu süreç ana hatlarıyla ziraat devrimiyle başlayıp onun ışığında sanayi devrimine geçişini, bu dönemde büyük bir artış gösteren nüfusa karşılık insanlığın yeni enerjileri nasıl keşfettiğini ve kullandığını ve bunun getirdiği ekonomik sonuçları anlatmakta ve gelecek için bir öngörü oluşturmaktadır. Cipolla (1992), ziraat devriminden sonra insanlığın tükettiği enerjinin çoğunu bitki, insan ve hayvanlardan sağlamakta olduğunu yazmıştır. O dönemde yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları henüz tamamen kullanılmamaktadır. Bahsedilen kaynakların kullanılmaya başlanması sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminden sonra da nüfusun hızla artmasıyla birlikte büyük bir enerji ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu da insanlığın daha ileri yılları düşünmeden çok büyük bir israfa senelerce sürede oluşan kaynakları hızla tüketmesine yol açmıştır. Cipolla, ayrıca zirai toplumlarda insanların ihtiyaçlarının kısıtlı olduğu için yaşamsal önemi olmayan mallara talebinin olmayışından da bahsetmektedir. Bu sebepten dolayı da üretim sadece insan yaşamının sürdürülebilmesi için gerekli olan mallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Sanayi devriminden sonra ise insan ihtiyaçları artış göstermiştir. Bu artış da yeni pazarların doğmasına sebep olmuştur. Dünyadaki nüfus artışına şöyle bir göz attığımızda, modernleşme sürecine giren dünyanın, nasıl bir nüfus patlaması yaşadığını daha iyi görürüz.

Tablo 1: Yıllara Göre Dünya Nüfusu Kaynak: www.census.gov

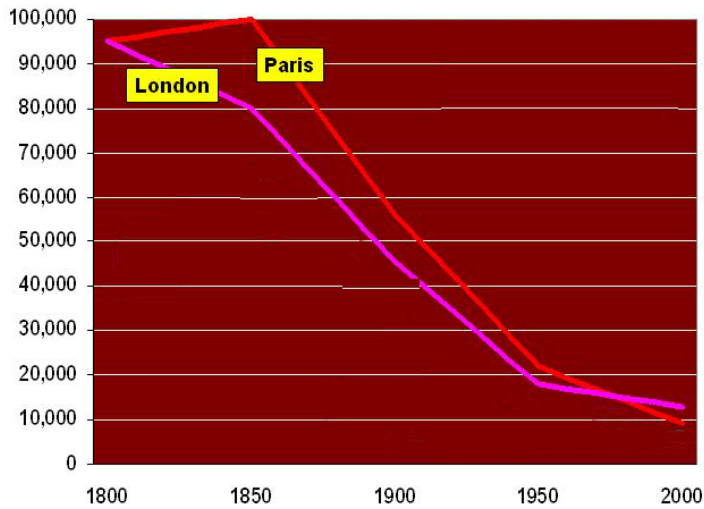
DÜNYA NÜFUSU

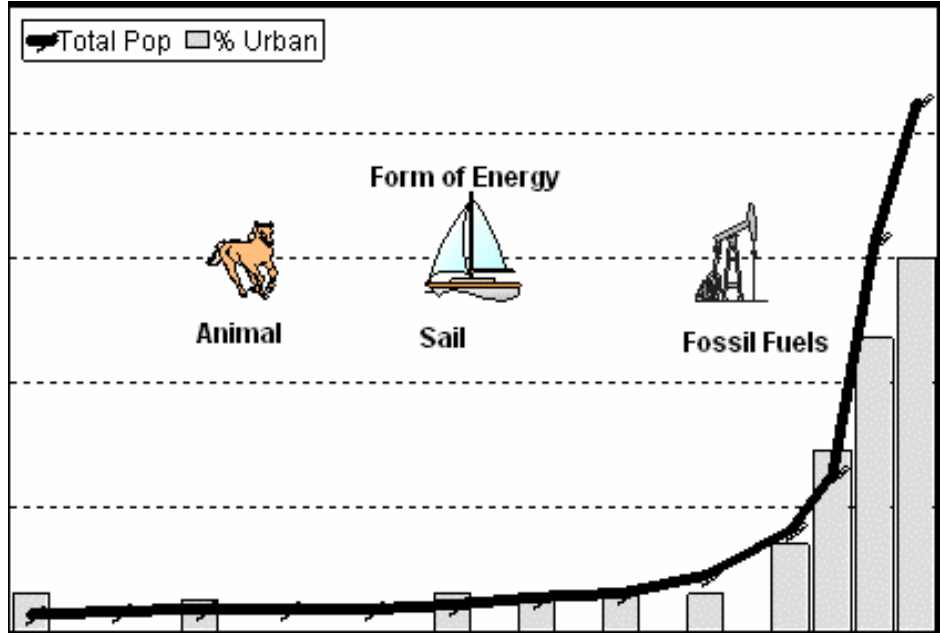
Yıl	Nüfus
1700	600,000,000
1800	900,000,000
1900	1,500,000,000
2000	6,000,000,000

Miladi takvimin birinci yılında dünya nüfusu üç yüz milyon iken aradan 1500 yıl geçtiğinde dünya nüfusu sadece 600 milyona yükselmiştir. Sanayi devriminin başladığı 1800 yılında ise dünya nüfusu yaklaşık 1 milyara, 1800 -2000 yılları arasında ise dünya nüfusu 1 milyardan 6 milyara çıkmıştır. 2000 yılında 0 – 1800 yılları arasında yaklaşık 1 milyar olan artışın, 1800 – 2000 yılları arasındaki yalnızca iki yüz yıllık bir dönemde nüfusun 5,1 milyar kadar artmış olması, bu süreci incelemenin ve bu hızlı yoğunluğun insanları nasıl etkilediği üzerine çalışmanın önemini daha iyi göstermektedir.

Tablo 2: Paris ve Londra’ da Yıllara Göre km² Başına Düşen Nüfus

Kaynak: www.demographia.com

Tablo 3. Dünyada, zamana ve nüfusa ilişkin kullanılan enerji kaynakları.
Kaynak: http://www.globalchange.umich.edu/gctext/Inquiries/Inquiries_by_Unit/Unit_6

Modernleşme sürecinin, toplum yapısındaki etkileri incelendiğinde, karmaşık bir görünüm ve geleneksel ile modernitenin farklı birteliktelik şekilleri görülmektedir. Örneğin modernizmle birlikte gelişen kentleşme, tüm toplumsal kurumları etkilemiş beraberinde toplumun kültür ve kimliğini değiştirmiştir. Kentleşme ile beraber, evrensel bir kültürün topluma egemen olması, yerel kültürün önemini azaltmıştır. Bu noktada küresel kapitalizmin yerel kültür üzerindeki etkisi önemlidir. Çünkü, küresel kapitalizm, ürününün satılması için yerel kültürü küresel kültürle etkilemek zorundadır. Yerel kültürün etkilenmesi, bireyler ölçeğinde başlamaktadır. Çünkü toplum bireylerden oluşmakta, bireylerinse kişiliği, kültürü ve gündelik yaşamı arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Kişinin yaşamı aslında büyük ölçüde kişiliğince belirlenmektedir fakat burada Heraklit² in sözünü unutmamak gerekir: “Kişiliği insanın kaderidir, ama öte yandan yaşam biçimi ve hatta yaşamındaki bir çok ayrıntı da kişiliği etkiler ve hatta değiştirir.” Dolayısıyla, değişen yaşam

² Heraklit, M.Ö.540-475 yılları arasında yaşamış, bir Yunan filozofudur.

koşulları, gündelik pratikler kişiyi kolaylıkla etki alanına almaktadır. Böylece önce birey, sonra toplum, yavaş yavaş da kültür, zaman içinde büyük değişimlere uğramaktadır.

Kentleşme, modernleşme sürecinin çok önemli bir parçası, modern toplumun da en temel karakterlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Modernist söylemde kırsal hayatın tasfiyesi; uygarlığın ilerlemesi ve modern toplumun inşasının temeli olarak görülmektedir (Benevolo, 2006). Dönemlerinin en acımasız eleştirmenleri Marx ve Engels da bu süreci şöyle değerlendirmektedir:

"Burjuvazi, kıyı, kentin egemenliğine soktu. Çok büyük kentler yarattı, kentsel nüfusu, kıra kıyasla büyü ölçüde arttırdı, ve böylece nüfusun oldukça büyük bir kısmını kırsal yaşamın bölüğünden kurtardı."(Marx , Engels s.15).

3. NÖTRALİZASYON KAVRAMI VE MODERNLEŞME İLE İLİŞKİSİ

3.1. NÖTRALİZASYON NEDİR

Nötralizasyon, sözcük karşılığı yansızlaştırma veya tarafsız olma sürecidir. Fakat bu tanım, sosyoloji, antropoloji gibi toplumla ilişkilendiği alanlarda, etki alanına bağlı olarak yeni anlamlar kazanmaktadır. Bu çokluk, bir anlam kayması veya karışıklığın tersine birbirini bütünleyen bir durumdur.

Nötralizasyon kavramı, bir durumun başka bir duruma geçmesi halidir, dolayısıyla bir süreç içerisinde oluşan değişim/dönüşümü anlatır. Bu değişim/dönüşüm ise, farklı alanlarda farklı anlamlar bulmaktadır. Nötralizasyon kavramı, sözcük karşılığı gereği, bir süreci değerlendirmekte ve tanımlamaktadır. Dolayısıyla zamansal bir girdiden bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir.

Matza D. ve Sykes G.M. 1957 yılında American Sociology Review dergisinde yayımlanan makalelerinde ‘Nötralizasyon Teorisi’ nden bahsetmişlerdir. Matza D. ve Sykes G.M. makalelerinde suça eğilimli olma durumunu incelerken, nötralize olma süreçlerinden bahsetmişlerdir. Moral olarak incinmiş insanların, suça eğilimli oldukları görüşünü savunurken, kimilerinin suç işleme güdülerini yenmek adına duyarsızlaşmayı (nötralize olmayı) tercih ettiklerinden bahsetmişlerdir.³

Nötralizasyon kavramının, farklı çalışma alanlarında farklı çıkarımlar doğurabilirliği, kavramın bağlamından kopuk anlamlandırılmamasına sebep olmaktadır. Yabancı

³ Yapılan çalışma, criminal psychology (suç psikolojisi) alanında yapılmış, nötralize olan insanın, sorumluluklarını reddeden, antisosyal olma eğilimleri gösteren kişiler olduğunu savunmuşlardır. Nötralize olma süreçlerini;
-Sorumlulukları reddetme
-Güdüme girme, kontrolü başkasına devretme
-Kırılganlıklarını hissetmeme, kendini duyarsızlaştırma
-Bilinçsiz suç işleme olarak değerlendirmişlerdir.

olduğu bir çevrede yaşamak durumunda olan bir insanın, alışık olduğu pratiklerinden, alışık olduğu çevreden ve tarihsel köklerinden kopması, yeniye uyum sağlamaya çalışması; yabancılaşması, farklı otorite araçları ile apolitize edilmesi⁴, onu nötralize etmektedir.

3.2. NÖTRALİZASYON KAVRAMININ KAPSAMI

Nötralizasyon kavramının, kaynaklara göre tarihte kullanıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerde bulmuş olduğu karşılık, çoğu zaman farklı anlamları tanımlamıştır. Dolayısıyla, nötralizasyon kavramının sadece modernleşme süreçlerinde gözlenen bir durum olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Nötralizasyonun tarihte kullanıldığı farklı alanlar, bununla beraber de aldığı farklı anlamlar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise, bugün modern kent üzerine kullandığımız, nötralizasyon teorisi, sosyolojide suç olgusunu açıklamak üzere kullanılan kuramlardan geliştirilmiş bir modeldir.

Nötralizasyon kavramı günümüzde mekansal anlamda, bilimsel olarak başat sebebi kabul edilen “sosyal organizasyonsuzluk”⁵(social disorganization) kavramı üzerine geliştirilen kuramlar üzerine açıklanmıştır. Özellikle 19yy da, endüstrileşmenin etkisiyle görülen kitlesel göçler sonucunda kentlerin nüfusunun hızlı bir biçimde artması ve bununla ilintili olarak kentte kabul edilen çok önemli sosyo-kültürel ekonomik ve demografik sorunların ortaya çıkması mimarlar ve şehirciler ile birlikte sosyologlar için de dikkat çekici olmuştur. Sosyologlar, “sosyal organizasyonsuzluk” adını verdikleri teorilerini, sosyal çözülmenin en iyi okunduğu kent yapısı üzerinden açıklamışlar hatta kentlerden, suçların döllendiği mekanlar olarak bahsetmişlerdir. Bu kuram, suç olgusunu; gelişme bölgeleri (growth zones), suçluluk alanları (

⁴ Bu durum, Foucault (2000)’ un belirttiği modernizmin otorite araçları olan akıl hastaneleri, yurtlar, haphaneler vs. aracılığıyla kişiyi düşünme yeteneğinden yoksun bırakarak yapılabildiği gibi, 19.yy İngiltere’ sinde maden işçilerinin maaşlarının bir kısmının publara ödenip, alkol almaları sağlanarak, çıkabilecek isyanı engelleme kaygısında da görülebilmektedir.

⁵ Sosyal organizasyonsuzluk(düzensizlik) kuramı (social disorganization theory): Shaw & McKay tarafından 1920 yılında suçun ekolojik temelleri üzerine yaptıkları çalışmaların formüle edilmesi ile ortaya atılmıştır. Suçu, hem sosyal çözülmenin bir sonucu, hem de bir örneği olarak ele almaktadır.

delinquency zones) gibi mekansal kavramsallaştırmalar üzerinden açıklamıştır. Bu nedenle şehir alanları, sosyologlar için birer laboratuvar alanı durumundadır. Sosyal organizasyonsuzluk kuramı; kentteki heterojen yapı, sosyal hareketlilik, sanayileşme ve kentleşme gibi kavramların, doğrudan veya dolaylı olarak suçluluk üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Shaw ve Mckay; yoksulluk, kültürel heterojenlik gibi şehir yaşamını karakterize eden bazı faktörlerin sosyal çözülmeye yol açtığını ileri sürmektedir. Çünkü onlara göre bu etkenler, bireyin toplumsal değerlere olan bağlılığını zayıflatarak, onları suç işlemeye yöneltmektedir (Ellis ve Walsh, 2000 s:354; Sokullu – Akıncı, 1999; Dönmezer, 1994).

Shaw ve McKay, suç davranışının, toplumun sosyal organizasyonunun bozulmasıyla ortaya çıktığını belirtmektedirler(Vito ve Holmes, 1994 s:141). Sosyal organizasyonsuzluk kuramı; düzen ve istikrar eksikliği gösteren toplumlarda, geleneksel sosyal denetim unsurlarının zayıfladığı ve kriminal alt-kültürün gelişmesinin kolaylaştığı gerekçesiyle suç işleme olasılığının daha yüksek olduğunu öngörmektedir. Bu araştırmacılara göre, şehrin bazı bölgeleri diğer bölgelere göre daha çok kriminojen özellikler taşıyabilmektedir (Kızmaz, 2005). Bu öngörüler, yer ile suçluluk arasındaki ilişkiye dikkat çekmesi açısından önem taşımaktadır. Aslında burada gözden kaçırılmaması gereken bir durum oluşmaktadır. Çünkü modern kentler, artık eskisi gibi kendiliğinden bir gelişme ve büyüme göstermemektedir. Kentleşme, belirli politik ve stratejik kararlar doğrultusunda gelişmektedir. Böyle olduğu için de, modernleşme insan tarafından planlanmış bir yapılanma özelliği gösterdiğinden bu noktanın düşünülmesi gereken bir yeni bir açılım yarattığı görülmektedir.

Merton' a göre iyi düzenlenmiş bir toplum biçimi, söz konusu toplumda yaşayan bireylerin toplumsal amaçlarını gerçekleştirmek için eşit imkanlara sahip olduğu bir ortamdır. Bu çerçevede; özellikle ekonomik açıdan dezavantajlı olan bireylerin, varlıklı veya statülü bireylerle eşit imkanlara sahip olamamalarından dolayı, üst sınıfa yükselbilme gayretlerinin önemli ölçüde gayri meşru yolların denenmesi ile gerçekleştiği varsayılmaktadır (Merton, 1968). Merton'a göre, bireyin sosyal yapıdaki konumuna ilişkin geliştirdiği davranış biçimleri şöyledir:

1. Uyumluluk (confirmity): Bireylerin hem kültürün tanımladığı amaçları hem de bu amaçları gerçekleştirecek yolları kabul ettikleri durumu belirten davranış kodudur. En yaygın adaptasyon modelidir.

2. Geri Çekilme (retreatism): Toplumda genel kabul gören toplumsal amaçlar ve yollar açısından yabancılaşan bireyleri tanımlayan bir davranış biçimidir. Geri çekilme davranış kalıbı, serserilik/boş gezme, alkolizm ve uyuşturucu bağımlılığı gibi, toplumu terk etme ve yabancılaşma şeklinde kendini dışa vurur. Merton bu davranış biçiminin, yasal yollardan amaçlarını gerçekleştirmek için yoğun çaba gösterdikleri halde genelde başarısız olan bireylerde daha çok ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu bireyler, yaratıcı ve mücadeleci kimliklerini terk etmişler, kendilerini soyutlayarak ve hayata karşı nötrleştirerek yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir.

3. Yenilikçilik (innovation): Bireyler bazı durumlarda toplumda genel kabul gören amaçları kabul etmelerine rağmen, söz konusu amaçları yasal yollardan gerçekleştirme imkanları sınırlı olduğu için yeni yollar aramaktadırlar. Zimmetine para geçirmek gibi suçlar işleyebilmektedirler.

4. Şekilcilik (ritualism): Bu davranış modeli, daha önce sahip oldukları amaçları gerçekleştirmekten çeşitli sebeplerden vazgeçenleri ve o andaki duruma uygun davranışları tanımlamaktadır. ‘Kurallarına göre oynamak’ davranış kalıbını benimseyen insanlar bu gruba girmektedirler.

5. İsyan (rebellion): Kültürel amaç ve yolları reddetmenin yanı sıra, devrimci bir nitelik taşırlar. Yeni bir düzen oluşturma amacı ile işler kurumsal yapıya muhalefet halinde olup, değişimini talep etmektedirler.

Nötrleşme Kuramı, bu kuramlar arasında geri çekilmeyle her ne kadar benzerlikler taşısa da, ayrıca ele alınıp değerlendirilmesi bir sonraki aşamada olmuştur. Bu kuram, Matza ve Sykes’ in çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre, bireyler ne tümüyle dış faktörler tarafından ne de sahip oldukları özgür irade ile bir karakter edinebilmişlerdir. Yani ne tümüyle sınırlandırılmış, ne de tümüyle özgür olmuşlardır.

(Hagan, 1991 s:18) Genel kanı, bu kuramın yadsıma tekniklerini çoklukla içermekte oluşudur(sorumluluğun yadsınması, zararın yadsınması, ...). Nötrleştirme kuramının, önceki kuramlara oranla, daha çok bireysel tercih ve eğilimlerden kaynaklandığı⁶ düşünülmektedir. Bu “bireysel” etken de zaten modernleşme kavramı ile örtüşen bir oluşumdur.

Gottfredson ve Hirschi, suç olgusu incelenirken, kontrol ve denetim mekanizmalarının öneminin de ayrıca vurgulanması gerektiğini dile getirmektedirler. Bahsedilen denetim iki çeşitlidir; birincisi kişinin kendisine uyguladığı, diğeri ise dışarıdan yöneltilen denetimdir. Suç olgusunda görülen, Hirschi’ ye göre ‘düşük benlik denetimi (low-self kontrol)’ dir. Yetersiz düzeyde sosyalleşen bireyler, düşük benlik denetimine sahip oldukları için, suç işlemeye daha eğilimli olmaktadır. Düşük benlik denetimi de özetle; içgüdüsellik(impulsive), duygusuzluk(insensitive), kısa görüşlülük(short-sighted), kayıtsızlık gibi faktörlerle yakından ilintilidir(Gottfredson and Hirschi, 1996 s:39-41). Dışarıdan yöneltilen denetimi ise, sosyal kontrol kuramıyla açıklamaktadırlar. Bu kuram örtük bir biçimde, toplumdaki ahlaki değerler temelindeki ortaklıkta yatmaktadır. Hirshi, toplumsal bağların zayıflamasının, bireyi suça yönelttiğini savunmaktadır. Burada suçluluğun, toplumsal bağların zayıflaması sonucunda ortaya çıktığı, aynı zamanda da suçlu olma eğiliminin, kişinin topluma olan bağlılığını da zayıflattığı çelişkili bir birarada oluşu göstermektedir. Fakat sonuçta, suça eğilimli olma durumunun, kişinin sosyal bağlarını zayıflattığı ve kişiyi nötralize ederek, daha kolay suç işlemesini sağladığı görüşü kabul edilmektedir.

⁶ Kızmaz, Z., 2005

3.3 MODERNLEŞME SÜREÇLERİNDE GÖZLENEN NÖTRALİZASYON

Modernleşme süreçlerinde gözleyebileceğimiz nötrale olma durumunu daha iyi anlayabilmek ve kavramsal çerçeveyi daha iyi tanımlayabilmek için, modernleşmenin genel tutumu hakkında kısa bir bilgi edinmek yararlı olacaktır.

Modernleşme ile ilgili yapılan en önemli eleştiri, toplumun eş taleplerinin oluşturduğu tekdüzeleştirici yapısı hakkındadır. Modernizmin, kişinin özgün ve biricik oluşunu yıpratıcı yapısı, hayatlarımızda birçok alanda kendini değişik biçimlerde göstermiştir. Bu farklı alanlar, çalışmada her ne kadar ayrı ayrı ele alınıp, biraz daha derinlemesine incelenmeye çalışılsa da aslında son derece birbirleriyle etkileşim içinde yaşamlarımıza yön vermektedir.

Modernleşme ile yaşanan kentleşmenin kitleleri mobilize ettiği, siyasal davranışlarını geliştirdiği, bu şekilde de bir kentlilik bilinciyle beraber bir yurttaşlık bilincinin de oluştuğu, siyasal bilincinin yükseldiği düşüncesinin⁷ olumlu olduğu görüşü, modern denilen dünyada kentlerin yoksullaşmasıyla birlikte geçerliliğini yavaş yavaş yitirmektedir. Kırsalın tasfiyesiyle gerçekleşen hızlı kentleşme süreci gerçekte yeni kentliler ve yurttaşlar değil, geniş bir dışlananlar kitlesi üretmiştir. Bu kitle, içinde yaşadığı kentle, kentin kurumları ve davranış kalıplarıyla olumlu bir ilişki kuramamışlardır. Bu gelişmeleri daha geriden takip eden, daha geç modernleşen ülkeler, teknolojilerini aldıkları gelişmiş ülkelerin geçtiği tüm aşamalardan geçmek zorunda kalmamak gibi avantaja sahip olmakla birlikte, çoğunlukla teknolojiyle birlikte ideolojiyi de almak gibi bir dezavantajla da karşı karşıya kalmışlardır. Bir başka deyişle, gelişmiş ülkeler, teknolojilerinin yanında ideolojilerini de ihraç etmektedirler. Dolayısıyla ideolojisiyle birlikte gelen teknoloji aslında, yerel değerleri yıpratmakta ve birbirine benzer toplumlar oluşturarak, bir nötrleşme ortamı yaratmaktadır. McLuhan'ın da söylediği gibi, dünya küçülerek global bir köy haline dönüşürken, gelişmiş ülkeler tarafından üretilen teknoloji ve ideoloji diğer ülkeler

⁷ Bal, 1999 s:140

tarafından tüketilmektedir. Yani, iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, dünyayı küçültmektedir. Çünkü üretilenlerin satılabilmesi, ortak ihtiyaçların yaratılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla değişim süreci içinde bulunan toplumlarda teknoloji ve ideolojinin bu anlamda paralel biçimde gelişmediği durumlarda, toplumlar kendilerine özgü özelliklerini zaman içinde yitirerek, nötrleşmiş olmaktadır (Kongar, 1999). Bir başka bakış açısıyla da modern kentin sosyal düzensizlik faktörleri (göç, hızlı nüfus artışı), toplum içindeki sosyal denetimi zayıflatmakta, dolayısıyla suça eğilim oranını artırmaktadır. Bu noktada sosyal düzensizliğin nötralizasyon açısından önemli bir sonucu daha ortaya çıkmaktadır ki toplumsal bağların zayıflamasıyla, toplumsal reaksiyonlarda da bir gerileme görülmektedir. Bu durum da, apolitize olma ve kayıtsızlıkla açıklanabilmekte, dolayısıyla tüm bunlar yani toplumsal bağlarda ve ortak güdülerdeki çözülme, kişileri daha bireyselci ve toplumsal olana da daha nötr kılmaktadır.

Modernleşmenin en önemli özelliklerinden biri olan teknik ilerlemeye olan inanç ve girişimci ruh, altyapının yeniden düzenlenmesi için de bir gereksinim yaratmıştır. Aslında, altyapı konusunda bir sistematik oluşturma düşüncesinin daha köklü bir arka planı bulunmaktadır çünkü 17. ve 18. yüzyıldaki sağlık alanındaki yeni buluşlar, bilimadamlarını farklı bir şekilde düşünmeye sevk etmiştir. Bu eğilim, insan vücudunun daha iyi tanınmasıyla birlikte gelişmiş; insan derisinin altında olup bitenler, toprağın altında olup bitenlerle örtüştürülerek yeni bir biçimde düşünülmüştür. Deri altında varolan damarlar, yani mükemmel ağ organizasyonu, dolaşım sistemi konusunda insanlarda bir uyanışa neden olmuştur. Temiz kanı, her dokuya ulaştıran ve kirliliği temizlenmek üzere bir noktada toplayan damarlar, bilim adamlarını toprağın altında da bir dolaşım sistemi oluşturmaya yöneltmiştir. Demiryolları ve toprak altında işleyen metrolar bu ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerden bazılarıdır. Tüm bunlar sonucunda insanın hareket kabiliyetinin artması, günlük yaşamda yeni bir çığır açmıştır. İnsanların dokunma duyularının yerini zamanla görme duyuları almıştır. İnsanlar yaşayarak hissetmekten, görerek algılama düzeyine geçmiş, bu da onları duyusal olarak zayıflatmıştır (Sennett, 2006). Bu durum, Kevin Lynch' in "hız" kavramının kent algısını değiştirdiği düşüncesiyle

örtüşen bir belirlemedir. Kevin Lynch (1960), hızla algılanan, gözün önünden bir anda geçip giden kent öğelerinin yeterince algılanmasının mümkün olmadığını, insanın bu hızlı hareket içinde kent dokusunda yalnızca ‘birden farklılaşan öğelerin farkedilebileceği’ öngörüsüyle çalışmalarını sürdürmüştür. Dolayısıyla yaşadığı veya bulunduğu kenti algılarken insan, bu hız ve hareketlilik ile, daha bağlamından kopuk, nötralize olarak yaşamaya başlamıştır. Buna benzer bir durum da metrenin kullanımının hayata geçirilmesiyle birlikte yaşanmıştır. Geometri ve geometrik tasarımlar bu sayede ayrı bir boyut kazanmış; daha önce insan vücudu ile bağlantılı olan geleneksel birimlerin⁸ yerini alan metre ile, ölçü kavramı, insan bağlamından koparılmıştır. Bu süreçlerle dünya insanın kendi vücudu üzerinden algılayıp (yürüyerek, dokunarak, koklayarak), tanımladığı bir yer olmaktan yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla, insan daha önce kendisini, dünyanın ve doğanın bir parçası olarak algılarken, artık onun dışında gelişen, bazen hızına yetişemediği ayrı bir varlık olmuştur.

18.yy’ın sonu ile 19. yy’ın başında hem devrimler hem de reformlar sonucunda yapılan yeni yasal düzenlemeler, özel mülkiyet ve özel girişimcilik konularına da yenilikler getirmiştir. İster özel, ister kamu mülkiyetinde olsun inşaat yapma ve araziyi kullanma kararı vermeye tek başına yetkili kılınan mülk sahipleri, artık belli yasalara ve kısıtlamalara uymak zorunda kalmışlardır. Yapıların geleneksel biçimler doğrultusunda yapılmasını öngören yasal uygulamalar, Fransa ve İngiltere’de zaman içinde kaldırılmış, taşınmazlar konusuna da bir girişimcilik ruhu gelişmiştir. Hatta o dönemde Adam Smith, yazılarında hükümetlere ellerindeki taşınmazlardan kurtulma çağrısı yapmaktadır. Bu eğilim kentlerin büyümeye ve değişmeye başladığı bir döneme denk gelmiştir hatta buna ortam hazırlayan yaklaşım içermektedir. Aynı zamanda bu düzenlemeler kent yapısında bazı problemler de yaratmışlardır. Örneğin kenar mahalleler genişlemiş ve fabrikalara iyice yaklaşmıştır. Kamusal alanların yeterli olmaması ve altyapı sorunları nedeniyle yerleşim alanlarının gerekli

⁸ yarda, ayak, inç

niteliklere sahip olmaması kimi zaman akarsu, lağım ve çöplüklere çok yakın alanlarda kalan yerleşim bölgelerini yaşanmaz hale getirmiştir.

Büyük Kapatılma adlı kitabında, 17.yüzyıldan itibaren tüm Avrupa'yı etkisi altına alan büyük bir değişimin sonuçları yaşanırken Foucault(2000), modernleşme ardından yaşanan sonuçların, bir programlı bir planın getirisi olduğunu savunmuştur. Bu plan içerisinde geliştirilen tekniklerin, tüm topluma yayılarak kapitalizmin ihtiyaç duyduğu üretken ve itaatkâr bedenlerin üretilmesinde kullanıldığını, böylelikle bu disiplinci tekniklerin insanları birbirine benzeyen, ilişkilerinde duyarsız, daha az düşünen insanlar yaptığını (nötralize ettiğini) savunmuştur. Kapitalizmin ve modernleşmenin, planlı bir iktisadi işleyişin doğrudan sonucu olduğunu belirtmiştir. Görünürde insanların, akıl hastası, suçlular gibi bireyleri norm dışı kabul ederek, onların insanca koşullarda tedavi veya ıslah edilmesini ya da normal bireylerin doğru biçimde eğitilmesini sağlayan kurumsal yapıların, aslında modern kapitalist toplumun disiplinci tekniklerinin geliştirildiği mikro-iktidar mekanizmaları olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak, iktidarlar modernleşme sürecinde insanları bu kurumlar aracılığıyla özneleştirme, bireyselleştirme ve böylece denetim altına alma tekniklerini hayata geçirmiş, toplumu bu kurumlar aracılığıyla nötralize etmeye çalışmışlardır⁹.

3.3.1. Toplumsal ve Bireysel Nötralizasyon

Richard Sennett, Ten ve Taş adlı kitabında kentler tarihini, insanların mekanlarla kurduğu ilişkiler üzerinden anlatmaktadır. Modernizmin kente olan etkisi, ona göre

⁹ Edward Charles Lemert (Amerikan sosyoloji profesörü, kriminolog), modernleşmenin 'suç olgusu' üzerindeki etkilerini araştıran bir bilim adamı olarak, Foucault ile modernleşmenin 'normalize' edici kurumları konusunda ortak bazı görüşlere sahiptir. Lemert(2006), herhangi bir bireyin toplum içinde sosyalleşemedikçe, sosyal normlara olan tepkisini de yitireceğini savunmuştur. Aynı zamanda bu bireyin, modern dünyanın denetim araçları (ceza evleri, akıl hastaneleri, ...) ile ıslah edilmeye çalışıldığında, bireyin bu defa kendisi gibi norm dışı bireylerle yaşatıldığı ve etkileşim içine sokulduğunu, dolayısıyla da bu yeni suçlu grup içinde sosyalleştirilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Lemert için, modern dünyanın bu denetim araçlarının sapkınlığı pekiştirebileceğinin niçin gözardı edildiği ihmal edilmiş bir noktadır.

en iyi kentteki kalabalığın karakterinde görülen değişimde okunabilmektedir. Sennett, bu kitabının önsözünde mekanlardaki duyuşal yoksunluğu araştırırken ilk olarak modernitenin kentleri lanetlediğini düşünmüő, sorunu da, mesleki bir takım başarısızlıklara bağladığını söylemiştir. Yani mimar ve Şehir plancıları, yaptıkları tasarımlarda, tasarımın insan için yapıldığı ve insan ile tasarlanan arasında aktif bir bağ olması gerekliliğini gözden kaçırmışlardır. Fakat Sennett' ın kitabının ilerleyen bölümlerinde kendisinin de belirttiği gibi, mekandaki duyuşal yoksunluğun bundan çok daha geniş bir alt yapısı ve derin tarihsel kökenleri bulunmaktadır.

Toplumsal ve bireysel nötralizasyonun mekanla iliőkisini anlayabilmek için önce "Birey –Toplum – Mekan" iliőkisine değinilmelidir. İnsan; düşünen, anlamlı eylemler geręekleřtiren ve çevresiyle sosyal etkileşim içinde olan bir varlıktır. Bu etkileőimler, bireyi toplum içinde yaşayan sosyal bir varlık yapar. Toplum halinde yaşamak, birey için zorunlu, kaçınilmaz bir durum, aynı zamanda da onun doğasıyla ilgili bir özelliktir.

İnsanın sosyal bir varlık oluşu, toplumun hem bir nedeni, hem de bir sonucu olarak ortaya çıkar. İnsanların yapısı ve özelliği onların ilişkiler kurarak, bir arada yaşamasını gerektirmiş ve böylece toplum hayatı ortaya çıkmıştır. Göçebe olmayan toplumlar kendilerini varedebilmek için, yaőayacak ve sosyalleőecek topraklara ihtiyaç duymuşlardır. Dolayısıyla bir düzen kurarak, yaşamak için daha uygun koőullar sağlamaya çalıőmıřlardır.

Birey, toplumsallaőma sürecinde içinde bulunduğu toplumun költürünü, diğer insanların kendisi hakkındaki beklentilerini öğrenir. Toplumun değer yargıları, doğru-yanlış, iyi-güzel gibi kavramlar da bu toplumsallaőma sürecinde öğrenilmektedir. Bu devamlılıkla toplumsal düzen sağlanmış olmaktadır. Toplumlar düzenlerini kurumsallaőtırdıklarında yani sistematize ettiklerinde nihayet kentler oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla da kentler, topraklarında yaşamış olan ve yaşayan her költürün izlerini taşımaktadır. Bu yüzden bir kenti incelemeyen önce, topraklarında yaşamış toplumların yaşama biçimlerini ve költür altyapılarını iyi kavramıő olmak gerekmektedir.

Kültür ise, bir toplumun sahip olduğu en önemli öğelerden biridir. Toplumsal yaşamın çeşitli alanları onunla bir yapıya ve düzene kavuşmuştur. Bauman (1998) kültürü, “yapay düzen kurma işi” olarak tanımlamaktadır. Bu yapay düzen, insanın toplum halinde yaşamasının zorunlu bir sonucu veya gereği olarak ortaya çıkarak ve insan ilişkilerini düzenleme, insanların çeşitli türden ihtiyaçlarını karşılama işlevlerini yerine getirmektedir. Bu bağlamda da hem bireysel hem de toplumsal bir karaktere sahiptir. Bir toplumda ancak bireyler arası ilişkilerin düzenlenerek bir toplum hayatının meydana geldiği bilinmektedir. Bir toplumun kültürü; inançları, ahlakı, sanatı, hukuku, dili, gelenek, görenek, örf ve adetlerden oluşan karmaşık bir bütün olup, sosyal kurumlarla çok sıkı bir ilişki içinde bulunarak bir topluma veya gruba ait temel değer, norm ve davranış kalıplarını içermektedir.

Tarihte “toplum” kavramını açıklamaya çalışan birçok görüş ve çalışma bulunmaktadır. Ancak toplumu ve toplumsal olayları bilimsel olarak araştırıp, incelemeyi oldukça yeni bir gelişme olarak değerlendirebiliriz. Toplumsal olguları değerlendirebilmek, farklı birçok perspektiften bakabiliyor olmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla, kişisel, gelişigüzel ve öznel yaklaşımlar bizi sağlıklı sonuçlara götürmeyebilir. Bu noktada, geçmiş ve gelecek konusunda daha iyi saptamalar yapabilmek için sosyolojik düşünme ve bakış açısına ihtiyacımız olacaktır. Topluma dair bu araştırmalar yani toplumun yapısı, organizasyonu, değişim süreçleri, işleyişi aslında sosyolojinin ilgi alanı içine girer. Bu tez çalışması her ne kadar mimari bir sonucu ortaya koymak hedefindeyse de, bu mekansal sonuçları oluşturacak toplumsal süreçler de, sonucun anlaşılabilmesi için bu araştırmanın kapsamı içine girmek durumundadır. Toplum ve toplumsal yaşamla ilgili olgular (göç, kentleşme, toplumsal segregasyon¹⁰, ...), tarihin de mimariler üzerinden okunabildiği gibi fiziksel bir gerçeklikle yani olayların geçtiği mekanlarla okunabilir duruma gelmektedirler.

Toplumbilimciler, diğer tüm yaşama dair olguların öncelikle toplumun yapısını anlamaktan geçeceğini savunmuşlardır. Bu çalışmada da öncelikle toplumların

oluşum yapısına değinilmeden, onların oluşturdukları mekanlar ve bu mekanlardaki değışimlerin anlaşılamayacağı göz önünde bulundurulmuştur.

Modern ortamlar ve deneyimlerin coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesinde birleştığı söylenebilir. Modernite, geleneğin normalleştirici işlevlerine başkaldırarak, normatif olan herşeyi reddetmektedir. Bu yönüyle, modernizm kendinden önceki kültürlerden farklı olarak geçmişte yaşamaktan çok, gelecekte yaşayan bir toplum, daha teknik bir deyimle bir kurumlar bütününe hedeflemektedir (Giddens and Pierson, 2001 s:83).

Endüstri toplumundaki nötralizasyonda ise geri dönersek; bu yeni kentlerindeki kalabalığın, geçmişle karşılaştırıldığında içi boş bir birliktelik olduğu görülmektedir. İnsanlar tamamen bireysel kaygılarla bir yerlerden geçmekte, bir yerlerde durmaktadır. Modern kalabalıkta insanlar, birbirine yabancıdırlar; ‘öteki’ ne karşı korunurlar. Kentsel kamusal alanlar tehlikeli mekanlara dönüşebilir. Bu nedenlerle, dünyanın modernleşme sürecine girdiği yıllar ile kenar mahallelerde geniş bulvarlar açılması aynı dönemlere rastlamaktadır. Çünkü geniş bulvarlar bir devlet otoritesi ve kontrolüne imkan verebilecektir¹¹. Bu ‘öteki’ nden ayrı yaşama talebiyle, benzer sosyal statülere sahip insanları bir araya getirme amacıyla devletin yaptırdığı toplu konut projeleri olmuştur. Fakat bu defa da toplumsal nötralizasyon farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Toplu konutlarda, bir arada fakat birbirinden farklı sosyal koşulları yaşayan birçok insanın, birbirinin hayatını çok rahat gözlemleyebilme ortamı doğmuş, dolayısıyla insanlar kendisini diğeriyle karşılaştırmıştır ki bu durum farklılıklarını daha belirgin kılmayı sağlamıştır. Bu ortak yaşam alanlarında kimileri için pasifize olmayı getirirken, kimileri için duyarsızlaşmaya ya da normalize olmaya neden olmuştur¹².

¹⁰ Bölünme, ayrılma, farklılaşma.

¹¹ İmparator III.Napeleon ve baş şehir plancısı Baron Haussmann’ ın, Paris’ teki kitle hareketini engellemek için geniş bulvarlar açması gibi.

¹² “Farklı koşulların bir aradalığı” nda yaşanan bir durum da, bir örnekle şöyle açıklanabilir. Cabrini, Chicago’ da alt orta sınıf gelir düzeyindeki zenci ve beyazların ortak yaşamasını öngören-deneyen bir toplu konut projesidir. Yazar da annesiyle bu toplu konutta yaşamaktadır. Yazar, annesinin bir beyaz olarak kendisinden daha yoksul olan zencilere kendi yaşamını adamışlığını saygısızlık olarak

Sahip olunan koşulların daha yetersiz olduğu durumlarda duyulan kaygı, daha aza sahip olanın farkındalığını keskinleştirmektedir. Örneğin bir müzisyenin, kendisinden daha iyi enstrüman çalan bir arkadaşının yanında, enstrümanını rahat çalamayacak olması, güzellerle çirkinlerin bedenleri hakkında birbirleriyle rahatlıkla konuşamaması, yaşamları macerayla dolu olan insanların, rutinleri içinde sıkışıp kalmış olan insanların deneyimlerine ilgi göstermekte sorun yaşaması gibi durumlar, taraflardan biri için incitici olabilmektedir.

Bir aşık hayal delim, şöyle desin: “Benim için endişelenme, ben kendi kendime bakabilirim, hiçbir zaman sana yük olmam.”. Böyle bir aşığa hemen kapıyı göstermemiz gerekir (Sennett, 2005). Çünkü bu hiçbir şeye ihtiyaç duymayan varlık, bizim kendi ihtiyaçlarımızı da hiçbir zaman ciddiye almayacaktır. Halbuki insanlar, yaratılışları gereği ihtiyaçlıdır. Özel yaşamdaki bağımlılık, insanları birbirine bağlamaktadır. Yetişkinlerine karşı bağımlılık¹³ duyamayan çocuklar, ileride derin güvensizliklerle büyümüş birer yetişkin olmaktadır. Bireysel ilişkilerde yaşanan belli ölçülerdeki bağımlılık duygusu, psikolojik açıdan desteklenirken, kamusal alanda bağımlılık dilenmeyen bir durum olarak görülmektedir.

Kentlerin gelişmesinde ve yoğunluğunun artmasında, etken iç dinamiklerin (sanayileşme...), ve dış dinamiklerin (küreselleşme...) denge durumunda olmaması hali ile ortaya çıkan kentsel süreksizlik büyük şehirlerde farklı kimliklerin oluşmasına neden olmuştur. Sosyal yapının değişimi kentlerin sosyal ve fiziksel morfolojisinde de değişiklikler oluşturmaktadır. Kentleşme sürecinde şehirler kalabalıklaştıkça, insanlar da birbirleriyle olan işlevsel ve duygusal bağlarını giderek yitirmeye başlamışlardır. Bu durum, kamusal ve özel alanın anlamında değişikliklere sebep olmuştur. Özellikle günümüz kentinde bireyler, bilinmeyen “öteki”ne karşı tedirginlik hissetmiş, değişik grup ve sınıflar arasında farklı birleşmeler yaşanarak, kent parçalara bölünmüştür. Bu ayrışmanın birincil nedeni, daha çok sosyo-ekonomik açıdan kendilerine benzer olanla yaşama tercihi ve onu daha az tehlikeli

değerlendirmektedir. Yazar, daha üstün konumda olanın fazla hayırsever tutumunun, kaynağını ‘kendini sevmeye’ de bulan incitici bir durum olduğunu düşünür. O’na göre annesi bu yardımı aslında kendisi için, kendini iyi hissettirdiği için yapmaktadır. “Acımak, bir anlamda hor görmekle eşdeğerdir. Merhamet, eşitsizlikle yakından bağlantılı olabilir...” (Sennett, 2005 s:34).

¹³ Burada sözü geçen “bağımlılık”, bağılıktan biraz farklıdır. Bağımlılık, kısmen muhtaçlık duygusunu da içermektedir.

görme eğilimidir. Sennett’ e göre bu durum: “ötekine karşı geliştirilen bir kapanma” dır (Sennett, 2002). Kapitalizmin sosyal hayatın içine bu denli girmediği geçmiş kentlerde bu tür bir parçalanma görülmemektedir. Bu parçalanmaya diğer bir neden ise, modern insanın hareket kabiliyetinin artmış olmasıdır. Bu ikinci neden, aslında yine kapitalizmin başka bir yüzüdür. Fakat önemli bir kırılma noktası olması nedeniyle ayrıca incelenmelidir.

3.3.2. Nesnel Nötralizasyon

Nesneleri bir kapital olarak gören modern dünya, kapitalizmle birlikte, sadece maddi dünyayı değil, kendisini de sürekli dönüştürmüş, yeni biçimleriyle karşımıza çıkmış, yaşadığı dönüşümü, mekanlara da yansıtmıştır. Dolayısıyla modernleşme süreciyle yaşanan kapital süreçler, toplumsal hayatı ve mekanları kendi büyüme politikasına göre yönlendirmiştir.

Kurt çocuğun kurtlarla yaşayarak bir süre sonra adeta bir kurda dönüşmesinde olduğu gibi bizlerde bekli bu metaların egemenliği altındayken duygusal bir yoksunluğa düşmekte; makinalar gibi işlevselleşmekteyiz. Geçmiş uygarlıklardan günümüze ulaşmış eserleri sergilerken, nesnelere, binaların bizlerden kuşaklarca daha uzun yaşadığını görmekteyiz. Halbuki bugün nesnelere doğumlarına, yaşam ve ölümlerine şahit olan bizleriz ve bu durum modernizmin hayatımıza getirdiği hız ve geçicilikten başka bir şey değildir.

Yaşamlarımızdaki önceliklerimizin bu denli değişmesine neden olan ekonominin hayatımıza ilk kez, 1250 yıllarında Ortaçağ Paris’ inde, iktidar (kral ya da hükümdar) ve dinin yanında üçüncü bir güç olarak girdiği belirtilir. NotreDame Katedrali’ nin yapıldığı yıl, inşaat bittikten sonra yapılan kutlamalar sadece kralın onuruna değil, işi finanse eden kişinin onuruna da verilmiştir. Bu olay, sınıfsal ayrımı ilk kez ekonomik bir boyuta taşımıştır. Sınıfsal ayrımlaşmada ekonomik belirleyicilerin rol almaya başlaması, toplumsal hayatta ve kamusal mekanlarda önemli değişikliklere sebep olmuştur. MaxWeber’ in belirttiği somut örnekte görüldüğü gibi pazarlarda tüccarlar ve mallar sürekli değişmeye, bireysel özgürlük de bununla beraber gelişmeye

başlamıştır. Bunu sağlayan da üretim ve tüketimin devingenliği ise ekonominin günlük yaşama girmesi yani kentler arası ticaretle oluşmuştur (Sennett, 1999).

Kapitalizmin kendisini hissettirmeye başladığı XII. yüzyılda, ticaretin yaygınlaşmasında dünya fuarları çok etkili olmuştur. Bu fuarların öncülüğünü endüstri fuarları yapmaktadır. Bunların ilki 1798 Champs de Mars da gerçekleştirilmiştir. Bu fuarlar da işçi sınıfı da müşteri kimliğiyle ön plana çıktığı için eşitlik, dolayısıyla alışveriş işçi sınıfı için şenliğine dönüşmüştür. Taine¹⁴, 1855’ de: “Bütün Avrupa malları görmek için yollara düştü” diye yazmıştır.

Tarihte dünya fuarları malın değiştirilme değerini çarpıtan yerlerin öncüsü olmuştur. Bu fuarlar kullanım değerinin arka plana itildiği bir algı mekanizması yaratmaktadır. Tarih boyunca mal teşhiri yapılan yerler insanların zaman geçirmek için içerisine daldığı bir fantazmagori¹⁵ oluşturmaktadır. Benjamin’ in dediği gibi “Fuarlar, adına mal denen fetişin hac yerleridir (Benjamin, 1995).

Mal fetişi konusunda Benjamin’ in Paris’ e örneklediği gibi Marx’ da Londra izlenimlerini aktarmıştır: “Londra’ nın en işlek sokaklarındaki mağazalar birbirine sokulur ve görmeyen cam gözlerin arkasında Hint şalları, Amerikan tabancaları, Paris korseleri, rus kürkleri, tropik baharatlar gibi evrenin tüm zenginlikleri kendini gösterir; bunca ülke gören bu mallar önlerinde, rakamlar ve onları izleyen lakonik harflerin -sterling, shilling, pence- yazılı olduğu soluk ölümcül etiketler taşır. İşte metanın dolaşıma girdiğinde sunduğu imaj budur”(Marx, K., 2000).

¹⁴ Taine, H., 1828-1893 yılları arasında yaşamış Fransız pozitivist, eleştirmen, edebiyat kuramcısı, tarihçi.

¹⁵ Fantazmagori: Metanın değişim değerinin belirlenişinin gerçek ihtiyaca göre olmadığını, sanal bir takım toplumsal değerlere bağlı olduğunu ifade etmek için siyaset felsefecisi Walter Benjamin tarafından kullanılmış olan terim.

3.3.3. Mekansal Nötralizasyon

Mekansal bağlamda nötralizasyon; kent, kamusal, yarı-kamusal ve özel alanlar üzerinden anlatılarak, biraz daha detaylı olarak incelenecektir. Fakat bundan önce bu tez çalışmasında örnekler üzerinden incelemesi yapılacak olan mekansal nötralizasyonun, tarihte hangi kavramsal çerçeve içinde kullanılmış olduğunu kavramak gerekmektedir.

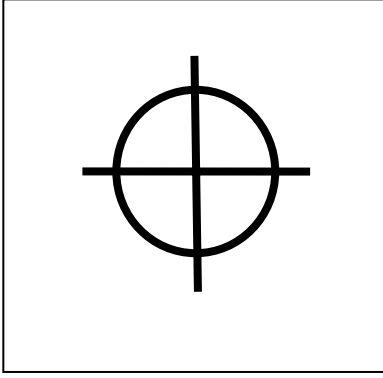
17. yüzyılda kapitalizm, her türlü arsayı, parseli, ya da caddeyi ve bulvarı tarihsel kullanım biçimlerine, topografik durumlarına ya da toplumsal gereksinimlerine bakılmaksızın alınıp satılacak soyut birimler olarak görmüştür (Mumford, 2007). Mumford, New York’ daki kent planlama işlerine bakan komisyon üyelerinin, 18.yy. da standart arazi birimi satışlarının çok daha kolay olduğu inancında olduklarını, aynı zamanda da “dik açılı evlerin, yapımı en ucuz ve yaşamaya en elverişli tür” olduğu görüşünde birleşmekte olduklarını belirtmiştir. Bu 17. ve 18yy.’ da düşünülen, kenti ızgara plan anlayışıyla nötralize edip, herbirini ortak bir fiyata satma fikridir. Bu dönemde uygulanan nötralizasyon ile, 19yy. nötralizasyonu anlayışında ortak birçok nokta olduğu görülmektedir. Bunun yanısıra modern öncesi tarım toplumlarında görülen ızgara plan ile kenti nötralize etme anlayışı, sadece basit bir gerçeği amaçlamaktadır: bir şeye sahip olmak. Bu gerçek, ızgara plan anlayışının ilk kullanıldığı amaçla örtüşmektedir. Burada, ızgara plan anlayışı ile bir kenti nötralize etme amacının ne kadar eskilere dayandığını görmekteyiz.

Aristo, Politika adlı eserinde, Hippodamos’u “Oriphon’un oğlu; kentlerin geometrik çizimini icat eden kişi” olarak tanıtmaktadır. Darus’un orduları Milet’i fethedip yıktıklarında, bu ilk şehirci-ütopist, kenti yeniden kurmak için bir plan hazırlayacaktır. Hippodamos, dama tahtasını örnek alan bir kent planı önermektedir. Kentin sokakları birbirini dik kesecektir¹⁶. Fakat Hippodamos’ a göre, geometrik yasa, yalnızca bir tapınağı, bir anıtı değil, bir kentin planını, sokaklarını, meydanlarını, konutlarını ve yurttaşlarını da kapsamalıdır. Hippodamos, yine bütün

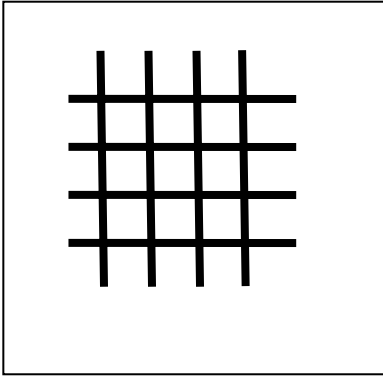
ütöplastler gibi, yeni bir kent isterken yeni bir toplum, hiyerarşı ve iş bölümü de istemektir. Çünkü kozmos (kent) 'da gözlenen uyum, yalnızca kentin taşlarında değil, toplumda da okunmalıdır; zanaatkârlar, çiftçiler ve savaşılar için olmak üzere üç sınıfa ayrılmış, onbin kişilik bir site tasarlanmalıdır. (Sennett, 1999). Hippodamos böylece toprağı üçe bölmüş, birincisinin gelirini tanrıların kültlerine, ikincisini savaşıllara ve yöneticilere, sonuncusunu da çiftçilere ayırmıştır.

Tarihte şehirlerini ızgara metodu ile planlamış uygarlıklar, kentleri birbiriyle dik açıyla kesişen düz caddeler, dolayısıyla da üzerine inşaat yapılacak düzenli, birbirinin benzeri arsalar yaratacak şekilde planlamışlardır. Genel olarak bakacak olursak, tarihte şehirleri ızgara metodu ile kurmanın iki anlamsal biçimi görölmektedir. Bunlardan birincisi, Romalılar tarafından uygulanan Mısır hiyeroglifinde kenti gösteren ilk işaretlerden biri olan "nywt" metodudur (Sennett, 1999). Bu hiyeroglif işareti yani çember içinde haç, kentin en basit imajlarından biridir. Çember basit, kesitsiz ve kapalı bir çizgidir; bir suru, kuşatmayı göstermekte ve yaşam bu kuşatmanın içerisinde gelişmektedir. Haç ise net bir şekilde birleşen çizgilerin en basit biçimidir. Birbirini kesen iki çizgi, caddeleri ızgara şeklinde yaparak, sınırları belirlemenin en basit yolunu simgelemektedir. Yerleşmeler bu iki ana caddenin kesişme noktasında kurulmuştur. İkinci olarak ise, ızgara plan metodu, yeni bir yerde başlangıç yaparken ya da önceden varolan; ama felaketlerin harap ettiği yerleri yeniden yapmakta kullanılmıştır (şehir restorasyonu). Örneğin 1666 daki büyük yangından sonra Londra' nın yeniden inşasında kullanılan, Robert Hook' un, John Evelyn' in ve Christopher Wren' in bütün şemaları Roma' nın ızgara biçimi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu iki yöntem arasındaki kurgusal farklılığa daha derin bakacak olursak; Romalıların, ızgara kentleri savunma ve dayanışma gibi amaçlarla Amerikalıların ise çevrede varolan karışıklığı ve farklılığı yadsımak amacıyla kullanmış olduklarını görmekteyiz.

¹⁶ Eski kentlerde dikkörtgen biçimindeki tapınak ve anıtlara ve birbirini dik kesen caddeler bulunmaktadır.

Şekil 3.1. Romalılara ait ızgara plan anlayışı (nywt)

Şekil 3.2. Modern dönem ızgara

Kısacası Romalılar ızgara modeli, bir güvenli sınırdaki düzenli yoğunlaşma olarak düşünürken, endüstrileşen kentte, çevreyi nötralize ederek, ortak bir değere ulaştırma amacıyla kullanılmış olduğunu görürüz. Burada değinilmesi gereken önemli bir fark daha vardır: Roma, askeri yapıda kurulmuş bir kenttir ve kentin zamanla kendi içinde gelişeceği düşünülmüştür dolayısıyla da içi doldurulmak üzere tasarlanmıştır. Amerika için uygulanan modern ızgara ise sınırsızlık anlamına gelmektedir ve kentin büyüdükçe dışa doğru genişlemesi, yayılması amacı güdülmektedir. Romalılar sınırlı bir bütün düşüncesinden yola çıkarak decumanus ve cardo¹⁷ nun kesişme noktasındaki bir merkezi nasıl yaratabilecekleri daha sonra ise bu merkezlerin sayısını nasıl artıracabileceklerini düşünmüşlerdir. Amerikalılar ise tasarlanan binlerce blok arasında kalan ufak kamasal alanlar ile merkezleri gittikçe yitirme eğilimindedirler. Her küçük kamasal boşluk adeta bir merkez olabilmektedir. Bu verilen örnekler de, iki ortak nokta önemlidir çünkü burada bir kenti nötralize

¹⁷ Yatay ve dikeyde, dik kesişen iki çizgi

etmenin iki ayrı yöntemini görülmektedir. Birincisi; insan yerleşimlerinin sonsuza dek büyütülebileceği varsayımıyla tasarlanan ve her parçaya, merkez hariç, aynı değeri vererek (nötralize ederek) tasarlanan ızgara plan sistem, ikincisi ise; ana merkezin kaybolarak, bir çok küçük ara merkezlere parçalanması yoluyla yapılan bir diğer nötralizasyon biçimidir.

Buraya kadar anlatılanlar, bir kentsel alanı nötralize etmenin morfolojik yöntemleridir. Fakat bunun dışında kentte yaşayan insan ve toplumsal ilişki biçimlerinin değiştirilerek, başka bir kentsel nötralizasyon daha sağlanmaktadır. Her ne kadar tüm nötralizasyonlar etki alanı insan ve çevresi olduğu sürece, birebir etkileşim içinde olacaklarsa da bu konu, bu tez çalışmasında toplumsal nötralizasyon başlığı altında incelenmiştir.

4.MODERNLEŞME SÜREÇLERİNDE GÖRÜLEN NÖTRALİZASYONUN 19.YÜZYIL MEKAN ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN OKUNMASI

4.1. KENT VE KAMUSAL MEKAN ÖLÇEĞİNDE İNCELEME

Tarih boyunca, kent olgusu insanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle birlikte sıklıkla gündeme gelmiş bir tartışma konusu olmuştur. Kent, kavramsal olarak, her toplumun kendi tecrübeleri ve özelliklerine uygun olarak tanımlandığı için toplumdaki topluma semantik farklılıklar göstermektedir. Bununla beraber kent kavramı aynı toplum içerisinde gelişimsel niteliklere bağlı olarak da farklı anlamlar kazanabilmektedir. Kent kavramının özellikle sosyolojide önemli bir duruma gelmesi ile birlikte, kentsel mekan içinde yaşanan ilişkiler, bireylerin davranış örüntüleri ve kentte yaşama

bilincine sahip olma durumu kentleşme ve kentlileşme kavramları da literatürde kullanılmaya başlamıştır. Kentleşme, genel anlamda ‘kent olma’ niteliğine atıfta bulunurken, kentlileşme ise bireylerin kentte yaşama anlamında bilişsel düzeylerinin altını çizmektedir. Kentleşme olgusunu doğuran ve onun en fazla kullanılan kavramlardan biri olmasını sağlayan etkenin, sanayileşme süreci olduğu genel kabul gören bir kanıdır.

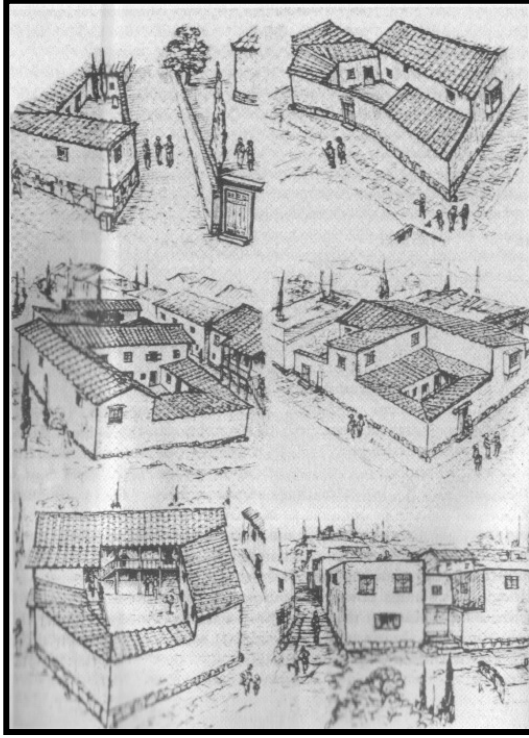
4.1.1. Kavram ve Kapsam

Bu bölümün amacı, tarımsal üretimin belirleyici olduğu endüstri-öncesi toplumlar ile endüstri sonrası oluşan tüketim toplumu yapısının mekanını incelemektir. Bu şekilde, toplumsal yaşam ve ilişki biçimleri öncelikle genel olarak kavranırsa, değişen toplumsal yapının kamusal alanlara nasıl yansıdığı da daha belirgin bir biçimde anlaşılacaktır.

Burada kamusalın sözcük tarihi, değişimi anlayabilmemiz için anahtar rolü oynayabilir. Kamu sözcüğünün bilinen ilk kullanımı 732 yılında “hep, kitle”

anlamındadır. Daha sonraları rastlanan kaynaklarda da yine “her, herkes, hep, hepsi, tamamı, bütün” anlamında kullanılmıştır (Açıkgöz, 2004). Bu benzer kavram karşılıkları, 17. yüzyılın sonlarına dek aynı kalmıştır. Ancak bu tarihten sonra, kamu ve özel karşıtlığının oluşmaya başladığını ve bugünkü anlamlarına benzer biçimler almakta olduğunu görürüz. Özel sözcüğü kişinin ailesi ve tanıdıklarıyla ilgili daha kapalı bir anlama karşılık gelirken; kamu, herkese açık anlamını taşımaktadır. Kamusal olanın içeriği ve kamusal alanlarını neresi olduğu ise, ilk kez 18. yyda Paris ve Londra da sorgulanmaya başlamıştır ki o zamanlar kamusal yaşamın odak noktası büyük kentlerdir (Sennett, 2002). Kamusal yaşamın kısaca tarihine değinirsek; milattan önceki yıllardan 17. yüzyıla kadar kamusal ve özel alanlar birbirinden ayrı algılanmıyordu ancak biz bugünkü anlamlandırma yöntemlerimizle bu iki alanı ayrı ele alarak incelemeye çalışacağız.

Antik dünya, baskın olarak bir tarım dünyasıdır. Genelde tek katlı olan Atina evleri taştan ve yüksek ateşte pişirilmiş tuğladan yapılmıştır. Ailenin hali vaki yerindeyse odalar etrafı çevrili bir iç avluya açılmakta ya da eve bir ikinci kat eklenmektedir. Evlerin çoğu aileyi ve işyerini birleştirir, bir ticaret amacı güder ya da atölye işlevini görmektedir. Temel olarak agora açık bir alanda kurulmuştur, sosyal amaçlarla kamunun kullandığı, çoğunlukla etrafı çevrili olmayan bir yerdir. Bir yanında tapınak, diğer yanında kahramanlarından birine ait heykel ya da çeşme bulunmaktadır. İlk agoraların biçimsiz ve düzensiz yapısı vardır. Meydanın çevresinde gelişigüzel sıralanmış zanaatçıların işlikleri bulunmaktadır. Orta meydan ise daha çok günlük alışverişlere yöneliktir. Kap kacak satın alınan, sarımsak, yeşillik satılan seyyar tezgahlardan oluşmaktadır. Agora etrafındaki ana çarşının yanı sıra şehirde çömlek, tahıl, zeytin, gümüş ve mermer heykellerin üretildiği ve satıldığı ayrı ayrı semtler bulunmaktadır. İdrar ve yemek yağı kokan, kirli sokak duvarlarının yanısıra, kaynaklarda kentin sınırlarında her türden pisliklerden oluşan çöp yığınlarının varlığına dair kanıtlar bulunmuştur. Halkın istenmeyen bebeklerini bile bu çöplüklere attığı bilinmektedir. Hijyen koşulları bugün aradığımız niteliklerde olmasa da Güneş’ in iyi bir antiseptik, domuz ve köpeklerin gönüllü birer çöpçü oldukları düşünüldüğünde Yunanlıların ilkel kırsal hayatlarının dönemindeki diğer

Şekil 4.2. M.Ö. 4.yy.'da Atina Evleri

Kaynak: Sennett R., Ten ve Taş

Aristoteles "Politika" adlı kitabında, bir hisarın (akropol) oligarşiye, düz zeminin ise demokrasiye uygun düştüğünü belirtmiştir. Her ne kadar Parthenon Aristo' nun söylediği gibi bir hisara kurulmuş olsa da Akropolis üzerindeki çarpıcı Parthenon şehrin ihtişamını ortaya koymaktadır. Parthenon' a yapılacak kısa bir yürüyüşle Atina' daki kamusal şehir hayatı gözlemlenebilmektedir. Bu yol boyunca Atinalıların konuşarak kendilerini ifade edebilecekleri yerler mevcuttur ki Atinalı gençlerin ezbere değil de tartışmaya dayalı eğitim aldıkları da bir akademileri bulunmaktadır. Agora da bin beş yüz insan alabilecek bir mahkeme yapmışlar, önde gelen beş yüz yurttaşın siyasi meseleleri tartışacağı 'konsey evi' ni inşa etmişler, elli seçkinden oluşan daha küçük bir grubun günlük tartışmaları içinde 'tholos' denilen bir mekan yapmışlardır. Agoranın yanında, Pnyks tepesinin doğal haliyle tas biçiminde olan bir kenarını daha sonra bütün yurttaşlar için bir toplantı yeri haline getirmişlerdir (Sennett, 2002). Bir zamanlar tüm bedenler şehirlerde bu şekliyle bir arada yaşıyor,

agoralarda, meydanlarda belli amaçlar veya görevler¹⁸ yapmak için bir arada toplanıyor olsa da, günümüzde kalabalık parçalı olarak dağılmıştır.

“VII.yüzyıldan itibaren, altın ve gümüş sikkelerin, yeni bir mübadele aracı olarak kullanıma girmesiyle birlikte ticaret kent hayatında önemli bir unsur haline geldi; agoranın ekonomik işlevi gittikçe genişledi. Artık gittikçe daha fazla insan sadece hayatlarını kazanmak için değil, aynı zamanda soyut zenginlikler kazanmak için ticaretle ilgilenmeye başladı. Herbiri Lidya kralı Karun kadar zengin olmak istiyordu. Bu yeni ekonomik işlevler, agoranın siyasal ve yasal görevleri üzerinde o kadar çok baskı yarattı ki, VII. yüzyılın sonunda halk meclisi toplanmak için yeterli yer bulamadığı için agorayı terk edip, Pnyks tepelerine taşındı.” (Mumford, 2007 s:189-190)

Ticaretin kent içi yaşama girmesi, ekonominin, kamusal alana vurduğu ilk dönüm noktası olmuştur. İnsanların zengin olma, daha fazlasına sahip olmayı isteme güdüsü, onu yavaş yavaş siyasi bir insan olmaktan, iktisadi bir insan olma yoluna sürüklemiştir. Kentler daha sonraki yıllarda piskoposluk kentleri ve kale-kentler gibi gelişmeye ve özelleşmeye başlamışlardır. Kentlerin ifadesini değiştiren en önemli etken, ticaretin gelişmesi olmuştur (Pirenne, 2003). Gezgin tüccarlar, uzun yolculuklarında sığındıkları dinsel ve kale kentlerin etrafında yeni yerleşim yerleri kurmuşlar, ticaretin çektiği zanaatçılarla birlikte, buraları, kısa sürede zengin kentlere dönüştürmüşlerdir. Kentler, bu şekilde, “ticaretin ayak izlerinden yeniden doğmuş¹⁹”, ticaret ve ekonominin gelişmesiyle birlikte yeni çehreler edinmeye başlamışlardır.

“Kapitalin odağına yerleştiği modern kentler ise sıkışıklığın ve genişliğin çelişkili birarada oluşu olarak görülebilir. Kentlerdeki yoğunluk, kendi temposunu herkese dayatarak, devingen bir kaos oluşturmuştur. Modernist şehirciliğin trajik ironisi, kazandığı zaferin özgürleşmeyi umduğu o kent yaşamını yok etmiş olmasıdır” (Berman;1994:213).

Bulvarlar bu toplumsal etki ile, kişilerarası yeni ilişki yapılarının ve aslında yeni bir kamusal alanın da etkenlerinden biri olmuştur. Baudelaire(2007), bulvarların en çarpıcı etkilerine örnek verirken şöyle demiştir: “Aşıklar için bulvarlar yeni bir birincil sahne yaratmıştı: kamunun içinde özel olabilecekleri, fiziksel olarak yalnız kalmadan başbaşa olabilecekleri bir mekan...”.

¹⁸ Felsefe ve siyaset yapmak o zamanlar en önemli yurttaşlık göreviydi.

Baudelaire' in de bahsettiği gibi 17. ve 18. yy.a kadar sevgililer, kentlerdeki gözden uzak yerlerde buluşmayı tercih ediyorken, modernleşen 19.yy. kentlerinde en az dikkat çekecekleri; kalabalıkların arasını seçmektedirler. Çünkü bu sıkıştırılmış modern kamunun içinde insanlar fiziksel olarak birbirine çok yakın ama zihnen ve ruhen birbirlerine çok uzak, birbirlerinden yalıtılmış durumdadırlar. İnsanların dokunma duyularının yerini toplumlarda modernleşmeyle beraber görme duyusu almıştır. Dokunarak hissetme, bulunduğu alana temas ederek, onunla ilişki içinde yaşama kavramı, hız ve yoğunlaşan hareketin hayatımıza girdiği oranda yok olmaya başlamıştır.

4.1.2. 19.yy Kamusal Mekan Örnekleri Üzerinden Nötralizasyon Okuması

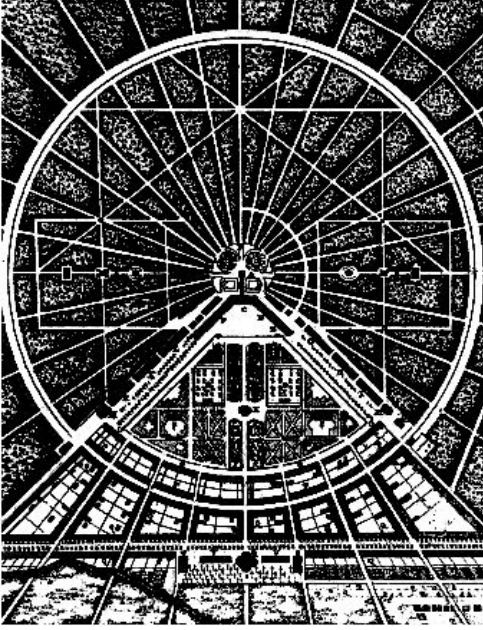
Modernizm felsefesinin yansımaları özellikle kentlerde kendini göstermiştir. Bilginin ve üretimin standardizasyonu, doğrusal ilerleme ve rasyonel planlama anlayışı sanayi devrimiyle birlikte özellikle hızla büyüyen kentlerde varlığını ortaya koymuş ve geliştirmiştir.

Modernleşme sürecinde kentlere bakıldığı zaman, kentsel mekanın özellikle kapitalizmin ilkeleri çerçevesinde yeniden biçimlendirildiği görülmektedir. Sermayenin akışkanlığını kolaylaştırmak amacıyla yeni mekansal düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Mekanın, kapitalist ekonominin gereklilikleri doğrultusunda yaşadığı bu değişim yüzünden, yer ve bulunduğu coğrafyayla olan ilişkileri arasında çözümler olmuş ve yeni bir mekan olgusu yaratılmıştır. Mekanlar, bu yeni düzenlemelerle kapitalist ekonominin gerçek nesnesine dönüşmüştür (Işık, 1993). Bunun için kent, modern dönemde hep işlevsel olarak değerlendirilmiş ve modernist reformcular tarafından, belirli idealler doğrultusunda, ihtiyaçlara göre biçimlenecek bir mekan olarak algılanmıştır.

Küresel kapitalizmin beşiğinin 17.yy İngiltere' si olduğu bilimsel olarak kabul görmüş bir gerçektir. Birinci Dünya Savaşı' nın hemen öncesinde Londra' da, ilk

¹⁹ Pirenne, Henri:1862-1935 yılları arasında yaşamış, Belçikalı ortaçağ tarihçisi.

bakıldığında çok ilkeli bir düzenlilik, sınırları net, tertemiz sokaklar görülmektedir. Bu açıdan bir Paris ve New York' tan çok daha zengin, çok daha farklı gözükmektedir. Bu sebeple Edward Dönemi Londrası' na "Yeni Roma" denilmiştir. Fakat bu görünüşün altında ne Paris' te ne New York' da ne de Roma' da olmayan bir şey vardır. Londra' nın merkezinde yaşayanlar, Londra nüfusunun dörtte biri bile değildir. Kentte yaşayanlar, kırsal kesimde yaşayanlardan tamamen yalıtılmış bir durumdadırlar. Hiç devrim görmemiş Londra' da inanılmaz bir sınıf ayrımı bulunmaktadır. Kent kırsaldan o denli yalıtılmıştır ki, onları yok saymaktadır. Buna karşılık Hadrianus Roması' nda büyük bütçe ve emeklerle yapılan yol şebekeleri, kent ve kırsalı birbirine bağlamakta, ne fiziksel ne de toplumsal bir nötralizasyona izin vermektedir. Burada, kent ve taşranın zenginliğini birbirine bağlıdır (Sennett, 2006).

Şekil 4.3. 18.yy' da yüzyılda Karlsruhe; dolaşıma dayalı ilk şehir tasarımlarından biri.

1910 yılında Büyük Britanya' daki ailelerin en zengin %10' luk kesimi, ulusal zenginliğin %90' unu elinde bulunduruyordu. En zengin %1, tüm servetin %70' ine sahipti (Sennett, 2006). Daha çok zengin kesimin yaşadığı Londra şehrinin, kendi dışındaki yerlerle farklı bir ilişkisi daha bulunmaktaydı; aslında birçok açıdan dış güçlere son derece bağımlı yaşamaktaydı. Gittikçe yoksulluğa gömülmüş kırsalına ve halkına duyarsız, Amerika' nın yetiştirdiği tahıllarla besleniyor, Avustralya' dan

gelen yünler, Mısır ve Hindistan' dan gelen pamuklarla giyinmekteydi. Bu detaylar anlaşıldıkça, 1. Dünya Savaşı' nın çıkma nedenleri çok daha iyi anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra E.M.Foster 1910 yılında yazdığı Howards End adlı kitabında Londra' nın endüstri devrimiyle birlikte yaşadığı hızlı kentsel dönüşümden bahsetmektedir. Forster' a göre, modern hayatın ilk gerçeği, yaşama dahil olan “hız” kavramı ve bunun en özlü ifadesi olan otomobillerin ortaya çıkışıdır. Bu yeni etken, 19. yy' ın başlarında Londra' da Regents Park ve Regents Street' in inşa edilmesi; yüzyılın ortalarında Baron Haussmann döneminde Paris caddelerinde yapılan dönüşüm ve yüzyıl sonunda da Londra Metrosunun yapımında kendini göstermiştir.

Alexis de Tocqueville (1835)' in “Amerika' da Demokrasi” adlı kitabında söylediği gibi, bu dönem dünyada “Bireycilik Çağı” olarak anılmalıdır. Walter Benjamin' in Paris' i örnek alan kültüründen yola çıkarak “19.yy'ın başkenti” demesi gibi, Londra' ya da bu bireyciliği açısından “19 yy. başkenti” denebilir. Tocqueville, şöyle yazmıştır: “Herkes kendisinden başka herkesin kaderine yabancıymış gibi davranıyor...Diğer yurttaşlarla ilişkilerine gelince, onların aralarına karışabiliyor olabilir ama onları görmüyor; onlara dokunuyor ama hissetmiyor; yalnızca kendi içinde ve kendisi için yaşıyor. Bu koşullarda aklında belli bir aile hissi kalsa da bir toplum hissi kalmıyor” (Tocqueville, 1835).

On dokuzuncu yüzyıl kenti planlanırken, serbestçe hareket eden bireylerden oluşan bir kalabalık yaratma, örgütlü gruplarınsa bir aradallığını engelleme amacı güdülmüştür. Tocqueville' nin 19.yy' da söylediğini Sennett, 20 yy.' da başka sözcüklerle adeta yinelemiş gibidir. “Kent mekanı içinde hareket eden bireylerin bedenleri yavaş yavaş içinde hareket ettikleri mekandan ve mekanın içindeki insanlardan kopmuştur. Mekan hareket yüzünden değerini yitirirken bireyler de başkalarıyla ortak bir kaderi paylaştıkları hissini yavaş yavaş yitirmişleridir” (Sennett, 2006 s:289).

Kaynak: <http://nedir.cc/ulasim/demiryolu.html>.

Şekil 4.4. 18.yy sonlarında, Liverpool-Manchester Demiryolu Hattı, İngiltere. Endüstrileşme dönemiyle birlikte, ‘hız’ olgusunun insan hayatına girerek, hareket kabiliyetini artırması, onun dünyayı algılama biçimini çok değiştirmiştir.

Forster (2003), Tocqueville ve Sennett gibi bu dönüşümün nedenlerini sorgularken, farklı birşeye daha değinmiştir. Londra’ nın geçirdiği kentsel dönüşüm sürecindeki anahtar gerçeğin ‘hız’ olduğundan bahsetmektedir. ‘Bireycilik ve hız’ ın birlikte modern bedeni körleştirdiği, bu “modern beden de bağ kurma yetisinden yoksun olduğunu” söylemiştir. Romancıya göre değişimin en kritik noktası otomobillerin ortaya çıkışıdır. Forster, bunu kendinden sonra yaşayacakların çok daha iyi fark edeceklerinden bahsetmiştir.

Kaynak: <http://nedir.cc/ulasim/demiryolu.html>.

Şekil 4.5. Bireysel kullanım için tasarlanmış otomobil, 1830. Bireysel otomobillerin günlük hayata katılımı şehrin görünüşü etkileyen en kritik süreçlerden biridir.

Metropol yani modern kent, içinde hızlı bir devinimin, büyük bir yoğunluğun, sıkışıklığın, bir yandan benzeşmenin aynı zamanda da farklılaşan yaşam alanlarında

birbirinden uzak duran insanların yaşadığı kapalı bir kutudur. Orada tüm zıt süreçler, çelişkiler aynı anda yaşanır. Bireyler belli kuralları olan sıkıştırılmış çevrelerde, tanımlanmış ilişkiler içerisinde yaşarlar; ama yine de kendileri için bir dünya kurma şansı bulurlar.

“Kent artık coğrafi bir kendilik değildir. Bugünün ulaşım ve iletişim olanaklarıyla kent heryerdedir” (Robins, 1999)

Kentler 19. yüzyılın başlarında sanayi devriminin başlattığı ivmeyle aldıkları göçler ve iletişim, ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin mekansal engelleri çok daha rahat aşılabilir hale getirmesiyle gerek ülke içinden gerekse ülke dışından da yoğun insan akınıyla karşı karşıya kalmıştır. İş olanakları nedeniyle aldığı iç ve dış göçlerle birlikte hızla büyüyen kentlerin nüfusları da buna paralel olarak büyük bir artış göstermiştir. Dolayısıyla yeniden şekillenme sürecine giren kentler için farklılaşan bir nokta da, modernizmin genetiğinde kentleri ıslah etme, düzenleme fikriyle gelen yeni açılımlardır. Modernizme ait kentsel mekanın sorunlarını çözüme kavuşturma, iyileştirme anlayışı içerisinde kent, iktidarın varlığını hissettirdiği, belli yasalar ve kurullarla idare edilen bir mekan olmuştur.

Mekanların ayrılarak, denetimin daha kolay sağlandığı kentte parçalılık anlayışı, altkentleşme (banliyöleşme) ile belirgin hale gelmiştir. Banliyö sözcüğünün kökeni “kent kontrolü altında” anlamına gelen Latince sub-urbe terimine aittir. Banliyöler konforları ve geçimleri için kent merkezlerine bağımlı olan küçük konut semtleri olarak tariflenir. (Giddens,2000)

Değişen zaman, özellikle değişimin hızlı olduğu şehirselleşmelerde mekansal dönüşümün hızlanmasında etkindir. Çünkü zaman faktörü şehirselleşmelerin rol oynadığı sosyal yapı üzerinde de bir etki unsurudur. Sosyal yapının değişimi kentlerin sosyal ve fiziksel morfolojisi üzerinde yeni değişkenler ortaya koymakta ve bu, kendi iç döngüsünü yaratan yeni şehirselleşme sistem parçalarının -yeni gettoların- meydana gelmesine neden olmaktadır.

Mekanların ızgara metoduyla ya da ırsalsal olarak daha küçük parçalara ayrılması yeni bir şey değildir. Bunlar genelde mali olarak bir eşitleme (daha çok ızgara plan

anlayışında görülen) ya da otoritenin her alana ulaşması, kentin okunabilir, görülebilir olması (daha çok ışımsal plan anlayışı) amaçlarıyla uygulanmış yöntemlerdir.

4.1.2.1. Bir Kentleşme Deneyi; Paris (1853-1870)

19. yüzyıl Paris için bir evrim niteliğindedir. Onu bu değişikliklere hazır kıvama getiren de 1830-1848 yılları arasındaki hakim liberal düşünce yapısıdır. İnsanlar sanayileşmeyle birlikte, gereksinimlerini yeniden gözden geçirmiş ve modern düşünce yapısıyla, kenti nasıl geliştirebileceklerini düşünmüşlerdir. O dönemde kamu sektörü ile özel sektörü biraraya getirecek girişimleri destekleyecek, özendirerek bir anlayış konusunda eksiklikler bulunmaktaydı. Dolayısıyla da gerçek anlamda bir şehircilik anlayışından söz etmek için henüz erkendi. 1848 devrimi sonrası başa gelen otoriter sağ iktidar, ekonomik ve sosyal hayatın birçok kesiminde devletin dolaysız bir denetim sürmesini, yapılacak yenilikler için şart koşuyordu. Şehircilik kavramı, yapılacak reformlarla beraber, daha sonra en etkili iktidar araçlarından biri olacaktı. 19.yy ın ikinci yarıyı ve 20.yüzyılın ilk on yılını kapsayacak olan ve özellikle Paris üzerinden gerçekleştirilen bu “kentçilik deneyi”²⁰, o dönemdeki ‘otoriter iktidar’²¹ olmasaydı, bu kararlılık ve hızla örgütlenip gerçekleştirilemezdi.

Sözü edilen siyasal iklim içerisinde gerçekleşen kentleşme deneyi, Napolyon III. ‘ün iktidara gelmesiyle birlikte başlamış oldu. Ancak Paris’ teki bu büyük deneyde, ona özel ve örneksele bir karakter kazandıran bir dizi elverişli koşul ve durum olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

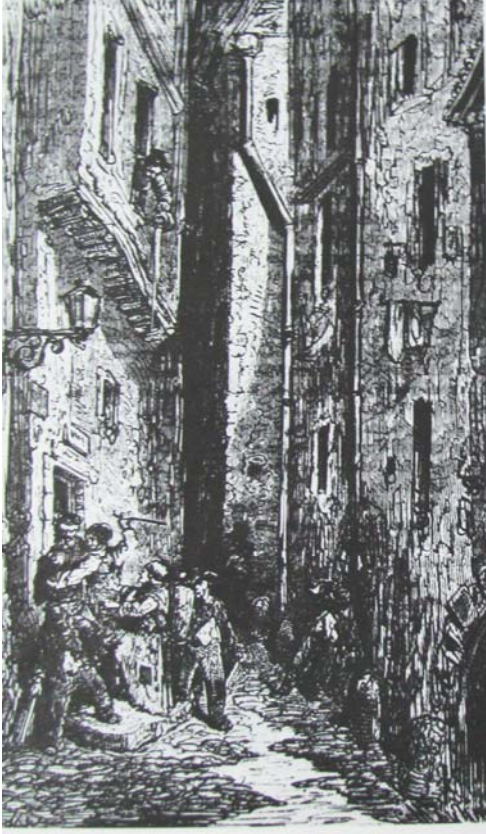
“1850 Cumhuriyet döneminde çıkarılmış bulunan ilerici bir kentçilik yasasına yaslanma olanağı, Yüksek Politeknik Okul mezunu mühendislerin yüksek bir teknik düzeyde oluşu, Fransız başkentinde olup biten her şeyin kültürel alandaki yankılanmaları ve özellikle de 1853-1869 yılları arasında Seine valiliği yapan ve bu

²⁰ Benevelo, Modern Mimarlığın Tarihi, Cilt:1’ de Haussmann’ ın Paris’ te yaptıklarını bir “kentçilik deneyi” olarak adlandırmaktadır.

²¹ III. Napolyon

programın tüm sorumluluğunu üstlenen Baron Haussmann' ın kişiliği.” (Benevelo, 1981 s:97)

Louis Napolyon, iktidarını 1848 yılında gerçekleşen sosyalist devrim ardından kurduğu için yaptığı uygulamalarda halka olan kuşkusunu ve yinelenebilecek endişesi taşıdığı devrim korkusunu hissetmiştir. Ortaçağdan kalan dar sokakların yerine, askeri birliklerin hareketına elverişli geniş ve düz caddeler açarak, gelecek ayaklanmaların önünü kesmeyi planlamıştır. Çünkü, her siyasal bunalımda devrimci hareketler eski Paris mahallelerinde doğmuş; ve dar sokaklar, ayaklanmacılara hem savunma, hem saldırı mevzileri olarak yarar sağlamıştır (Benevelo, 1981). Bunun yanı sıra Ortaçağ ve Barok dönemden kalma dar sokaklar, trafiğe yetmemekte; eski evler sanayi kentinin sağlıklı koşullarında çürümekte, hemen tüm işlevleri barındıran kent merkezindeki arazi fiyatlarının artışı önemli bir fiziksel dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Haussmann' ın 1853 yılında uygulamalarına başladığı Paris' in son durumu böyle olup, görüldüğü gibi devrimsel nitelikte bir dönüşüme ihtiyaç duymaktadır.

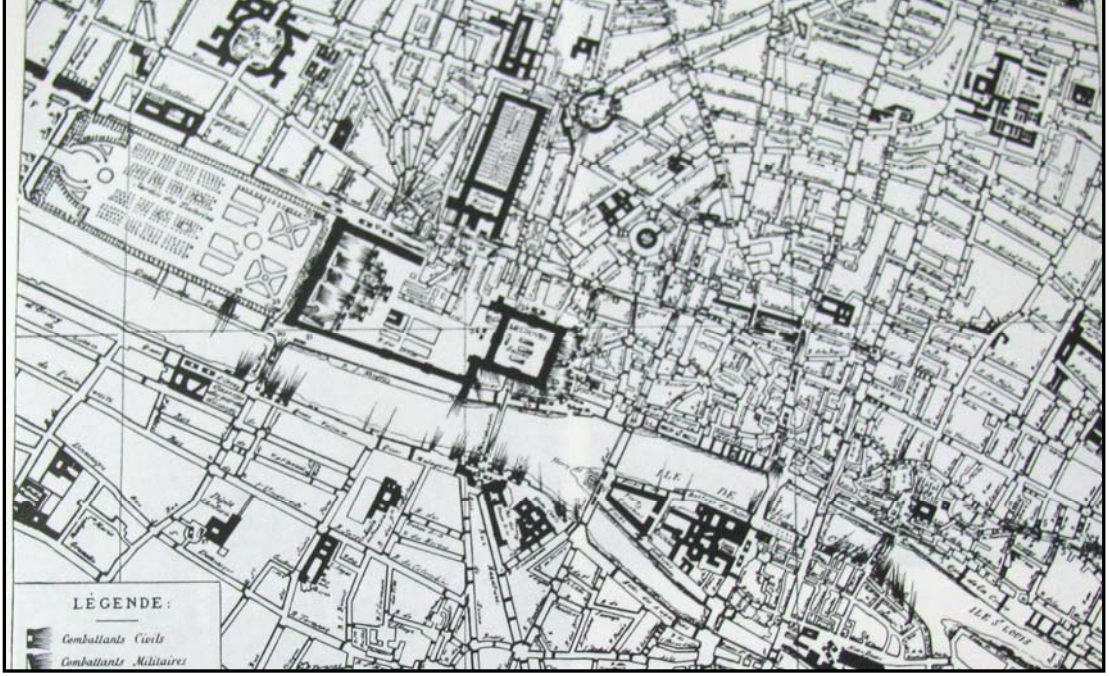

Kaynak:Benevelo, 1981

Şekil4.6.Haussmann öncesi 'Hasta Paris'

Şekil4.7.Paris'te İsyan Sonrası Bombalanan Yerler

Kaynak:Benevelo,1981

Hausmann'ın 1853-1870 yılları arasında sürdürdüğü on yedi yıllık görevi boyunca yaptığı işlerin başında yeni yol çalışmaları gelmektedir. Yeni yol ağlarının kurulmasıyla, çevre toprakların kente dahil edilmesi, eski yerleşimlere yeni yollar yapılması ve bu yol boyunca yeni binaların inşası da bu kategoriye girmektedir.

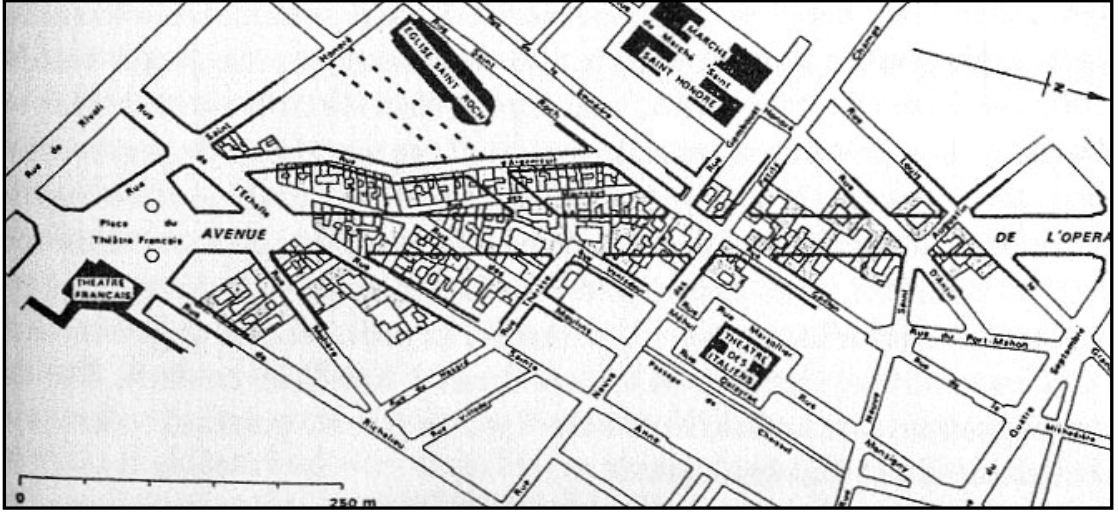
Hausmann, eski kentin büyümesini çevreye açılan geniş ve büyük yollarla sağlamaktadır. Bu caddeler, kentteki belli başlı merkezlere demiryolu ağlarıyla bağlanmıştır. Demiryolları ve şoselere paralel yollar yapılarak, tutarlı bir ulaşım sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Önemli anıtların yıkılmasından kaçınılmakla birlikte bu anıtlar yol ortalarında bırakılarak yalnızlaştırılmış, bu defa da yeni kentsel perspektifler oluşturularak yeni kavşaklar oluşturulmuştu. Kamu parklarının kurulması da Hausmann'ın yaptıkları arasında önemli bir bölüm oluşturmaktadır. Şehrin üretim kapasitesini arttıran yol yapımlarının yanı sıra insanları fiziksel ve ruhsal anlamda rahatlatan ve yaşam kalitesini artıran yeşil alanların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Hausmann Planı'nın bugün hala incelenen, anlaşılmaya çalışılan bir

yönü var ise, bu onun her şeyden önce büyük bir kentin geçirmekte olduğu modernleşme sürecini, yaşadığı dönüşümü, çok net ortaya koyabilmiş, cesur ve enerjik bir girişim olduğundandır. Haussmann planı, yıllar boyunca problemsiz bir şekilde işlemiştir. Ancak daha sonra, başkentin gittikçe artan ihtiyaçları karşısında yetersiz kalmıştır. O zaman gerçekte ne kadar esneklikten yoksun olduğu ve değişikliklere ne büyük bir dirençle karşı koyduğu anlaşılmıştır. Paris' i 19.yy.' in en modern kenti yapan Haussmann' ın, aynı zamanda 20.yy.' in da en tıkanık ve planlanması en zor kentini oluşturduğu daha sonraki yıllarda anlaşılmıştır.

Haussmann'ın Paris'te uyguladığı çalışmaları nötralizasyon açısından değerlendirmeden önce, Paris'in baş piskoposu kardinal Morlot'un Haussmann'ı yaptıkları için kutlayışını belirtmek gerekir. Çünkü burada kentsel doku ve onu yaşayan toplum arasındaki eşgüdümsel ilişki tam da bu çalışmanın yöntemi bağlamında ele alınmıştır.

“Girişimleriniz, misyonlarınızı destekleyen bir tutum içerisindedir. Yoksul halkın yaşam şartlarını yükselterek ve alışkanlıklarını değiştirerek dolaylı bir şekilde ahlâki sefaletle karşı bir mücadele vermiş oluyorsunuz. Geniş, düzgün ve aydınlık sokaklarda insanlar dar, eğri büğrü ve karanlık sokaklardaki tavırlarını sergilemiyorlar. Yoksulun barkına, ışığı, temiz havayı, suyu getirmekle, yalnızca sağlığı sokmuş olmuyor, aynı zamanda da bu kişilerin kendilerine çeki düzen verip temizliklerine önem göstermeleri için onları yüreklendirmiş oluyorsunuz.”

Burada piskoposun belirttiği gibi, işlevsel ve iyi organize edilmiş bir şehir yaşamının, ahlâki değerlerin üzerinde olumlu bir etki yaratması bekleniyordu. Eski Paris'in kötü durumda olan sokaklarının yeniden inşa edilmesi halkın orta ve özellikle de alt sınıfındakilerin ruhlarını ferahlatacaktı (Erginöz, M.A.,2004). Buradan çıkarılacak sonuca göre, kentsel alandaki morfolojik değişimler ile, toplumun sosyolojik yapısı eşgüdümsel olarak etkileşim içerisindedir.

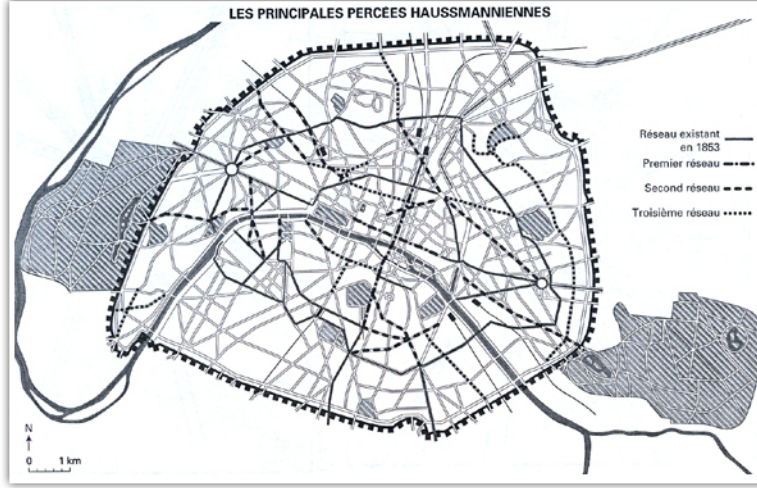

Şekil 4.8. Haussmann'ın Paris – Opera Caddesinde yapacağı yıkım hattı.

Kaynak: Benevelo,1981

Otoriter eğilimler taşıyan Haussmann Planı, kağıt üzerinde çalışılmış yol güzergahlarını, kent üzerinde hızla uygulayarak ve varolan dokunun üzerine yer yer ızgara metoduyla yerleştirdiği akslarıyla, tüm şehri yeniden tanımlamaktadır. Yeni yollar üzerine inşa edilen binalar da, bu projenin bir diğer parçasıdır. Otoriter tutum, yapısal düzenlemelerde de kentsel düzenlemelerde olduğu gibi düzgünlük ve geleneksel simetri ilkelerini yansıtmaktadır. Hizalama tekniği ile yürütülen cephe çalışmaları çoğu kez binaların üzerini örten bir perde niteliğini taşımaktadır. Böylece, aynı cephelere sahip binalarıyla ve ağaçlarla süslü geniş caddeleriyle Haussmann Paris'i şekillenmiştir. Ancak bu ilkeler, o kadar geniş ölçekte uygulamaya girilmiştir ki, çoğu zaman bu birbirinin aynısı olan sokaklar oluşturmuş, yaşayanlarda bir algı problemine sebep olmuştur. Örneğin, "Rivoli Caddesi'ndeki sıra evlerde Percier ve Fontaine tarafından yapılan süslemeler o kadar tekrarlıdır ki, göz caddenin uzunluğunu ya da diğer yapı elemanlarıyla olan orantısını algılayamamaktadır" (Benevelo, 1981 s:113). Bu algı kaybı; detayı seçememe, ayıramama, kentsel ve yapısal olarak gözlenen bir nötralizasyonu göstermektedir. Kente dikte edilen akslar, kentin yerel dokusunu tahrip ederek, yeni bir doku getirmiş, orada daha önce yaşayanların maddi olarak yetersiz kalmasıyla da yeni bir sınıfa hizmet eder olmuştur. Kent içi merkez alanların değerlendirilmesiyle daha önce

kentte yaşayan insanlar artık kent çeperlerine doğru geçiş yapmaya başlamışlardır. Dolayısıyla kentli, yaşadığı çevreye karşı yabancılaşmaya başlamıştır.

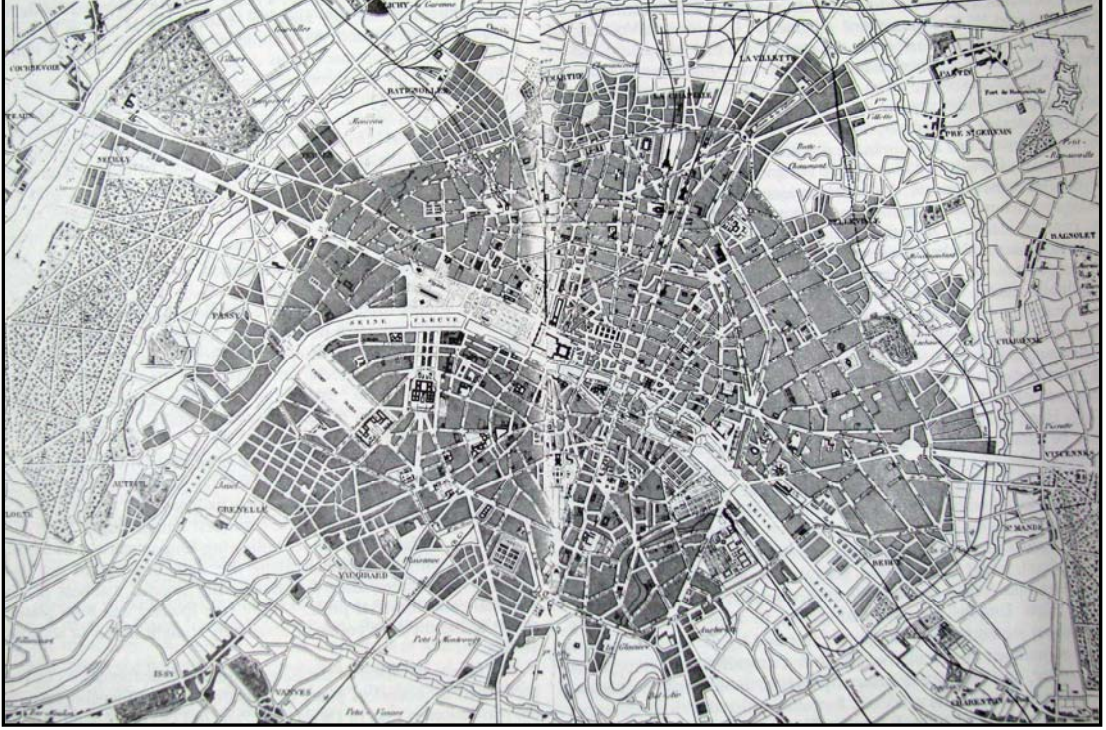
Şekil 4.9. Haussmann Paris' inde yeni ulaşım ağları.

Kaynak: Benevelo,1981

Dikte edilen yeni yol akslarının, nötralizasyon açısından önemli bir sonucu daha vardır. Bu otoritenin kendini kentte geniş yollar ve bulvarlarla hissettirmek istemesi ve dolayısıyla ayaklanmaları engelleme çabası aslında halkı apolitize etmeye çalışmanın morfolojik bir göstergesidir. Dolayısıyla Haussmann'ın Paris'i bir çok açıdan nötralizasyonun çeşitli alt gruplarını içermekte ve günümüz ilk modern kent örneklerinden olan Paris' in yaşadığı hızlı süreçle modern kentteki nötralizasyonu anlamamıza bir örnek teşkil etmektedir.

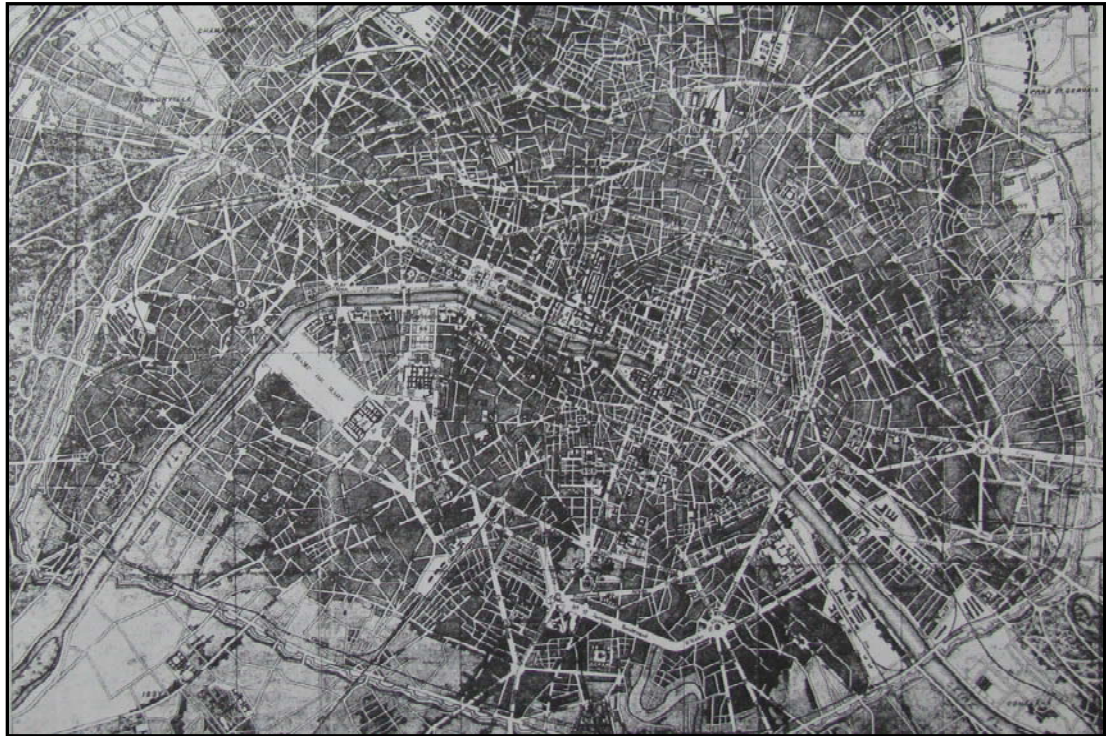
Şekil4.10. Haussmann' in Çalışmaları Öncesi Paris, 1839.

Kaynak: Benevelo

Şekil4.11. Haussmann' in Çalışmaları Sonrası Paris, 1872.

Kaynak: Benevelo,

Sonuç olarak, Paris’ te 1853-1870 yılları arasında görülen biçimsel değişiklikleri nötralizasyon bağlamında değerlendirmek için ilk olarak varolan mekansal özellikler saptanmalıdır:

- Izgara plan ve
- Ana yol akslarında süreklilik arayışı
- Işımsal planlı meydanlar
- Yol genişliklerinde hiyerarşi ve standardizasyon
- Meydan ve caddelere bakan yapı cephelerinde standardizasyon arayışı (ing.nötr.da inceledim)
- Yeni bölgesel oluşumlar (Parklar, bahçeler, meydanlar...)

Değerlendirme:

1. *Büyüme, yayılma amacı:* Izgara plan, yapısı gereği sistematik olduğu için büyüme ve yayılmaya elverişli bir düzenleme oluşturmaktadır.
2. *Otorite amacı:* Yapılan yeni sistematik düzenlemelerin amaçlarından biri ise, karmaşık ve organize olamamış sosyal dokuya getirilen bir otorite fikridir. Yeni açılan yollarla beraber, otoritenin ulaşamadığı yer kalmayacak, kentin tüm mekanları daha okunabilir olacak, güvenlik (ve hijyen) sağlanacaktır.
3. *Hiyerarşi amacı:* Yapılan yeni yol ağları ile, kent yayılarak, genişlemiştir. Kentin çok yoğun olan merkez bölgeleri ve buralarda yaşayan zengin ve soylu kesim ile, işçi sınıfı arasında yaşadıkları yerler, yol yoğunluğu ve genişlikleri açısından bir hiyerarşi oluşturulmuştur.

“Varolan mekansal dokuya, sonradan müdahale ile –yıkımlar ve yeni yapılanmalar- planlanmış yeni bir dokunun oturtulması” fikri incelenecek nötralizasyonun kaynağını oluşturmaktadır.

- Izgara plan sistem, kentin varolan organik dokusu üzerine yerleştirilmiş daha matematiksel bir dokudur. Bu matematiğin amacı, kenti organize etmeye çalışmak, sistematik yayılma ve bir kontrol mekanizması oluşturmak ve bunların yanısıra, kenti görünmeyen eş modüllere bölerek, bölgesel olarak bir eşdeğer katsayı oluşturmaktır. Bu son amacın, tez çalışmasının xx sayfasında, ızgara matematiğinin ...küsür yılında Newyork’ da arsa ve parsel fiyatlarına standart (katsayı) getirmesi amacıyla kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, sosyal ve yaşayan bir doku olan kent mekanlarının, bu şekilde sistematize edilmesi bir nötralizasyon örneğidir.
- Doğal sürecinde gelişmemiş, yeni yapay mekansal doku, varolan sosyal dokuya bir yaptırım uygulamaktadır. Örneğin, planlanan aks üzerinde kalan insanların evleri yıkılmış, onlara yerleşmeleri için yeni yerler gösterilmiştir. Yeni rijit akslar, insanlar üzerinde panoptik²² bir etki yaratarak ‘kontrol altında ve gözleniyor’ içgüdüsünü oluşturmuş, dolayısıyla insanların bir oto kontrol geliştirmesi beklenmiştir.
- Yapı cephelerindeki aynılaşıma ve bir standart arayışı, getirilen ‘düzen’ fikrinin bir parçasıdır. Bu yolla yitirilen yerellik, kentin birçok bölgesini birbirine benzer kılmıştır. Bu anlayış, kentte hissettirilmek istenilen ‘otorite’ fikrinin de bir parçası olmaktadır. Conzen(1981), İngiltere’ de endüstri çağında yapılan bir çok bina cephesinin birer ‘perde’ niteliği taşıdığını söylemiştir. Bu nötralizasyon bağlamında önemli bir açılım yaratmaktadır. İç planlaması, kullanım amacı farklı bile olsa, yapıların aynı cepheye sahip olması bir nötrleştirme, kendine has özelliklerinden yalıtma çabasıdır. Amaç ise, düzen ve otoritedir.

²² Jeremy Bentham tarafından düşünülmüş bir hapisane tasarımıdır. Ancak önemi, yapı biçiminin, "gözetleme toplumu" anlayışına uygun olan bir kontrol sistemi oluşturmasıdır. bina tam bir daire şeklinde düşünülmüştür ve bu dairede eşit olarak bölünmüş her dilim, bir hapisane hücrelidir. Dairenin tam ortasında ise bir gardiyan kulübesi bulunmaktadır. Her hücrenin merkeze bakan bir penceresi vardır ve bu pencereden gelen ışık sayesinde tam merkezde bulunan gardiyan, bütün hücreleri görebilmektedir. Ancak ışığın dört bir taraftan merkeze yansması nedeniyle, merkezdeki gardiyan kulübesi görünmez olur. yani tüm mahkumlar gardiyan tarafından görülebilmekte fakat gardiyan mahkumlar tarafından görülememektedir. Amaç, mahkumların kulede kimse olmasa bile sürekli izlendikleri fikrine kapılmalarıdır. Foucault(2003), izlenmese bile izlendiğini düşünen bireyin kendi kendine bir oto kontrol mekanizması geliştirdiğini ve kendi kendini denetlemeye başladığını söylemektedir. Foucault'a göre bu, modern toplumun; disiplin toplumunun temelidir.

4.1.2.2. Endüstri Devriminin Etkisinde Yeni Bir Kent: İngiltere

Endüstri devrimi' nin başladığı yer olan İngiltere, buna paralel olarak proleterya²³ kavramının da doğduğu yerdir. Proleteryanın tarihi²⁴, buhar motorunun ve pamuklu işleme makinelerinin icadıyla başlamıştır. İnsanın yaptığı işi, çok daha düzgün ve hızlı yapan makineler, zanaatkarın işini elinden almış, sadece makinanın başında duracak işçiyi yaratmıştır. Bu icatlar, sanayi alanında yaşanan devriminin yanısıra, tüm “sivil toplum” kavramının da anlamını ve içeriğini değiştiren bir değişime neden olmuştur. Siyasal devrimin Fransa' yı, felsefi devrimin Almanya' yı baştan yarattığı gibi, endüstri devrimi de çok kısa bir dönem içinde İngiltere' yi baştan yaratmıştır. Zanaatkarların kendi imkanlarıyla ürettikleri mal miktarı, makinelerin ürettiklerinin çok gerisinde kaldıkça, ürettikleri mallar onları geçindiremez olmuştur. İnsanlar, şehirlere akın ederek, fabrikalarda çalışmak için sıraya girmişlerdir. Fakat insanlar çalışmak için şehirlere akın ettikçe, kent nüfusu büyük bir ivmeyle artmaktaydı. Bunun yanı sıra ise şehirde bu nüfusu kaldıracak kadar yerleşim yeri bulunmamaktaydı (bkz.tablo2).

Endüstrinin hayata girmesiyle birlikte kentsel dokudaki ilk değişim, merkezlerde yaşanmıştır. Yoğun nüfus, kentlerin tüm arka sokaklarını yaşanmaz hale getirmiştir. Fakat bunun yanı sıra, şehirlerin yeniden hayat kazanması ilk olarak merkezlere uzak küçük yerleşimler ölçeğinde başlamıştır.19.yy., İngiltere için morfolojik olarak en büyük değişiklikleri geçirdiği bir yüzyıl olmuştur (Conzen, 1981) Conzen

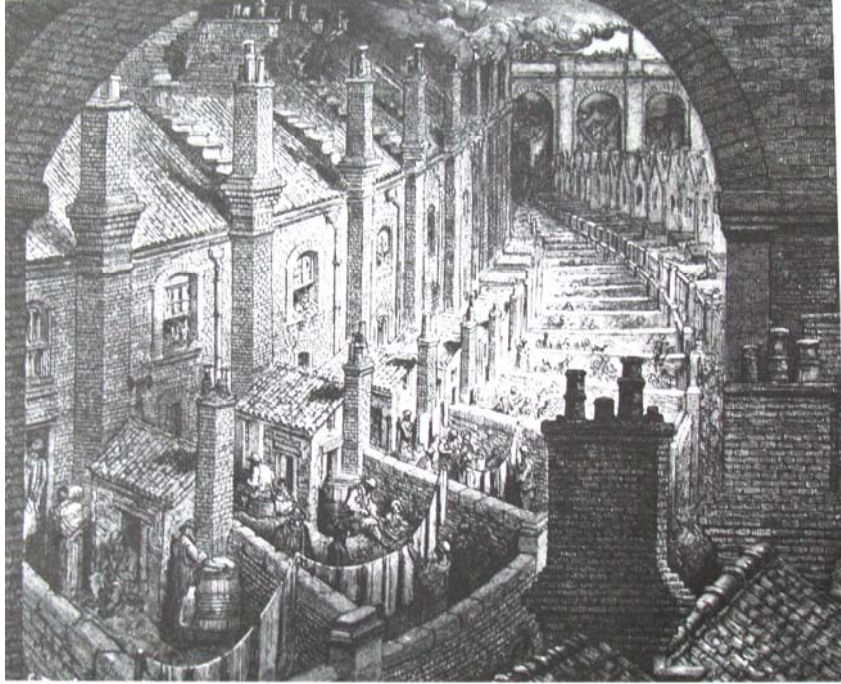
²³ İşçi sınıfı.

²⁴ Proleteryanın ilk çıkışı, İngiltere' nin en önemli geçim kaynağı olan dokumaya dayanır. Devrimden önce iplik, işçinin evinde eğrilirken, ki bu işçi çoğunlukla kız çocuk veya annedir, baba da dokumada kullanmıyorsa, stilmaktaydı. Bu dokumacı aileler, kentlere komşu olan kırsal alanda yaşarlar ve kazandıklarıyla oldukça iyi geçinirlerdi. Aşırı çalışmaları gerekmiyordu; çalışmak istedikleri kadar çalışıyorlar ve gereksindikleri parayı kazanıyorlardı. Bahçede ya da tarlada çalışma yapacak boş zamanları vardı; bu çalışmanın kendisi, onlar için bir tür dinlenme oluyordu; bunun yanı sıra, komşularının eğlencelerine ve oyunlarına da katılabiliyorlardı; Çoğu güçlü-kuvvetli, yapılı insanlardı; komşu köylülerden pek farklı bir görünümde değillerdi. Çocukları, temiz kır havasında büyüyordu. Hiç gitmedikleri kentlerin yakınlarında oturup, ipliği ve dokumayı gezginci simsarlara teslim ederek ücretini onlardan alan, böylece kentin yakın çevresinde sakin bir yaşamları vardı.

incelemelerinde, İngiltere' nin geçirdiği bu yeniden yapılanmayı beş periyotta anlatmaktadır. Bunlar:

1. Geç Georgian Dönemi, Regency Yerleşimi (1760-1840): Yer altı demiryolu hattının ve ilk küçük işçi konutlarının yapımına başlandığı dönemdir (Conzen, 1981:95).
2. Erken Viktorya Dönemi (1840-1860): Kolera salgını yüzünden, eski yerleşimlerin bir kısmında büyük değişiklikler yapılmak zorunda kalınmıştır. Bu değişikliklerden en önemlileri yerleşim dokusunun üzerine getirilen yeni bir aks ve demiryolu hattıdır. Yeni aksın açılabilmesi için yıkımlar ve yeni inşaatlar yapılmış, ulaşılmayan kör noktalar yıkımlarla aks doğrultusunda ortaya çıkarılmıştır Bu dönem, demiryolu hattı için yatırımın artırıldığı bir dönemdir (Conzen, 1981:96).
3. Orta Viktorya Dönemi (1860-1875): İkinci periyodun devamı gibi de düşünülebilir. Yeni yapılan demiryolları boyunca yeni konutlar da yapılmaya başlanmıştır. Yerleşim bölgelerinde sağlık açısından bir ilerleme görülmektedir (Conzen, 1981:96).
4. Geç Viktorya Dönemi (1875-1895): Bu bölüm 'Büyük Depresyon' olarak adlandırılmaktadır. Çünkü bu dönemde büyük isyanlar görülmüştür. Halk, çalıştıkları yerlere yani şehir merkezlerine yakın yerleşim bölgeleri talebinde bulunmuş, sağlıksız yaşam koşullarının düzeltilmesi için isyanlar çıkarmışlardır. Yer üstünde de bir dolaşım ağının yani tramvayın kullanılmaya başlanması da yine bu dönemde olmuştur (Conzen, 1981:96).

5. Edward Dönemi (1895-1914): Bu dönem, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi yaşadığı ekonomik gelişim ve dönüşümünün en son aşamasıdır. Demiryolu hatları izinde gelişen yeni konut yerleşimlerinin oluşumunu tamamladığı, morfolojik olarak da değişimin bir dengeye oturduğu dönem olarak kabul edilmektedir. Yeni 'Bahçe Kent' hareketinin etkisinde kalınarak konut ve kent planlama anlayışve tekniklerinin geliştirildiği dönemdir (Conzen, 1981:96).

Şekil4.12. İngiltere' de İşçi Mahallelerinin Durumu

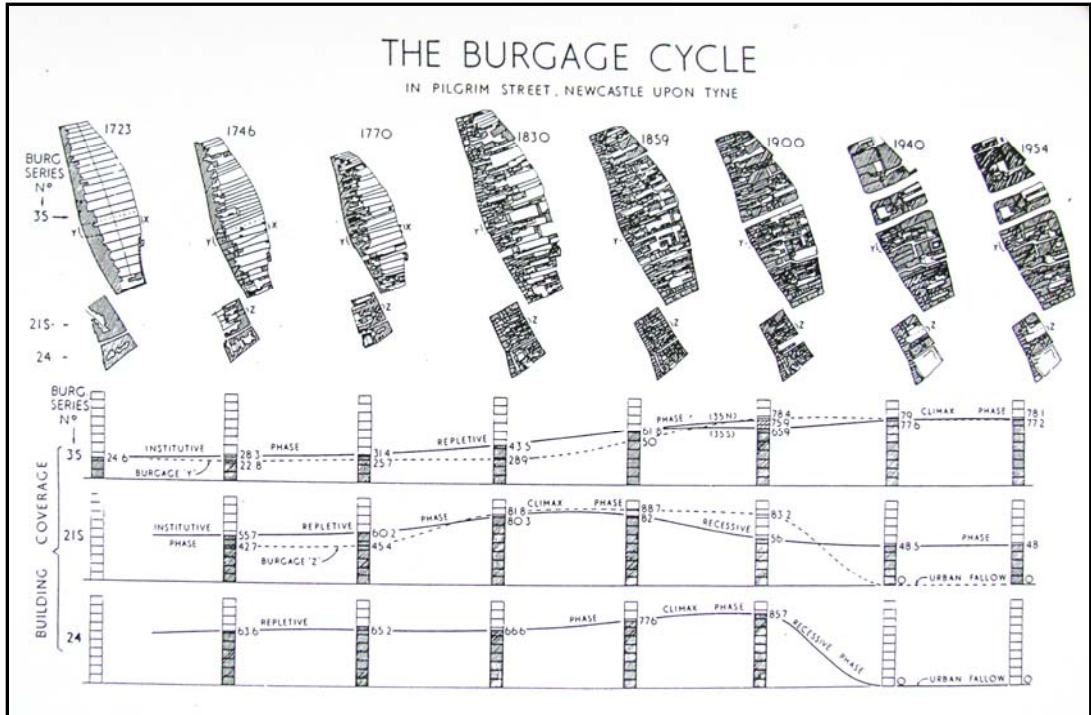
Kaynak: Vidler

Her üretim biçiminin yaratmış olduğu kendine özgü yerleşim dokuları ve buna bağlı olarak gelişen kent ve kentli tipi şehirsal dönüşümün temelini oluşturmaktadır. Bu dönüşüm süreci içinde kentlerin yalnızca üretimle ilişkili olan fiziksel dokusu değil, kentsel yaşam ya da kent kültürü denilen kavramın tüm öğeleri de farklılaşarak yeni bir kentli tipi, davranış normları ve kentlilik bilincinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mekansal ayrımlaşma sonucunda yaşanan toplumsal çözülme kapsamında ele alınabilecek olan ve sosyal dokudaki kutuplaşma olarak da ifade edilen segregasyon olgusu 19. yüzyıl kentlerinde, işçi sınıfının yeni şehirlere veya başka

yerlere göçü sonucunda, ayrı bölgeler oluşturması ile açıklanmıştır. Mekansal yakınlığın aynı şehrsel mekanı paylaşan farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip gruplar arasındaki sosyal etkileşim potansiyelini arttırdığı düşünülmekte ve bu konu ile ilgili çeşitli hipotezler oluşturulmaktadır. Bunlardan bir tanesi, yakınlık kavramının mekansal bağlamda sorgulanmasıyla oluşturulmuştur: “Coğrafi olarak birbirlerine yakın yaşayan sosyal gruplar, birbirleriyle daha bütünleşik ilişkiler kurarlar.” Bu hipotez, mekansal anlamda yakın ilişkilerle birlikte, etkileşim ve karşılıklı bilgi alışverişi ile toplumsal homojenliğin arttığı doğrultusundadır. Fakat burada eksik olan, bu iki farklı sosyal grubun yanyana yaşadığı durumlarda, naif olanın farkındalığının pekiştiği dolayısıyla, acı çekmemek ve üst sınıfa olan öfkesini bastırmak için kendini soyutladığı durumu farkeden bakış açısıdır.

Conzen, endüstri öncesi ve sonrası dönemi kapsayan 800 yıllık bir zaman içerisindeki değişen morfolojik yapıyı incelerken, endüstrileşme döneminin kentlerdeki nüfusu arttırdıkça, kentlerdeki morfolojik sıkışma ve parçalanmanın diğer zamanlara oranla nasıl bir ivme kazandığını gözler önüne sermiştir.

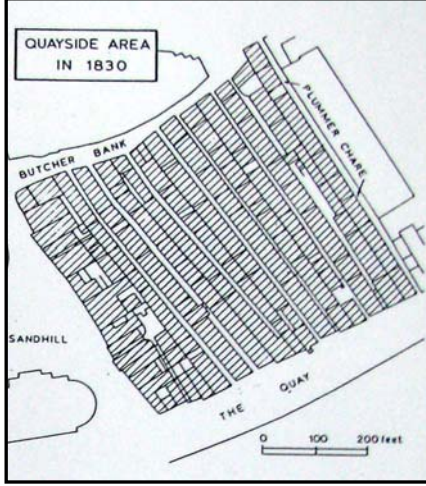
Şekil4.13. Conzen’ in Yıllara Göre Yapı Adalarında Gösterdiği Parçalanma.
Kaynak: Conzen, The Urban Landscape: Historical Development and Management

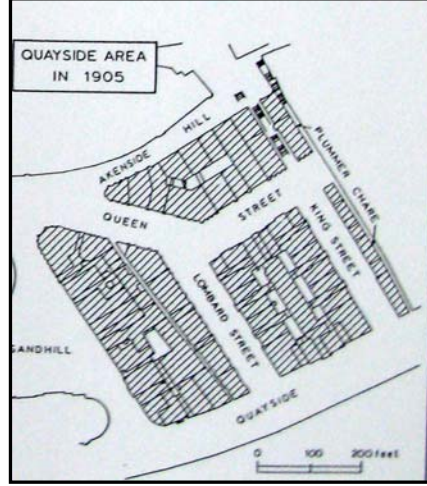
Şekil4.14a Newcastle' da 1830 Yılına Ait Bir Yapı Adası

Şekil4.14b Newcastle' da Aynı Yapı Adasının 1905 Yılına Ait Biçimi

Şekil4.14a

Şekil4.14b

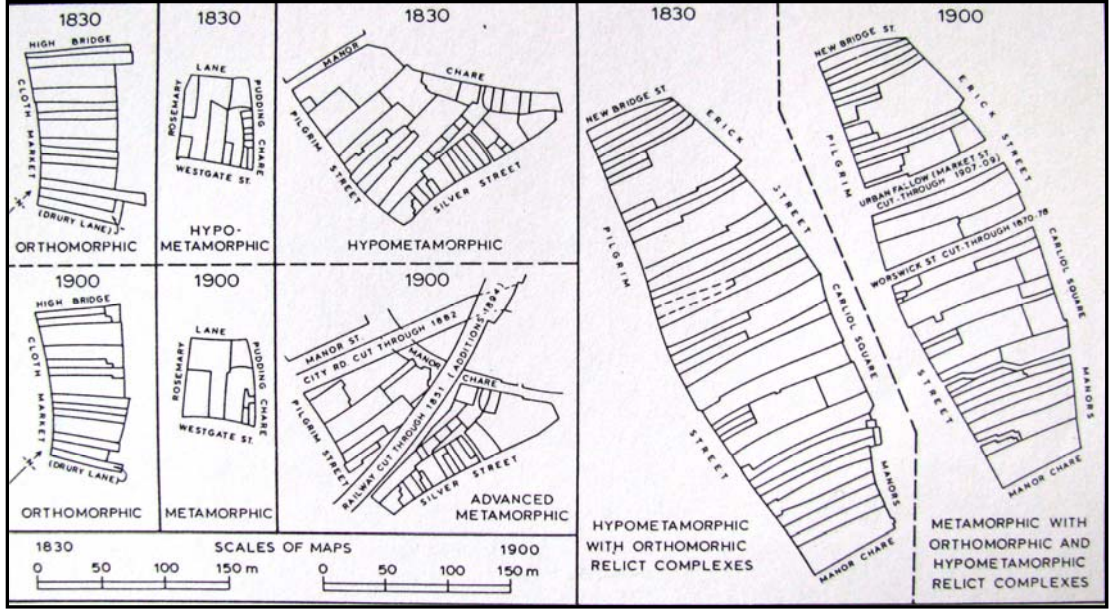

Kaynak: Conzen, The Urban Landscape: Historical Development and Management

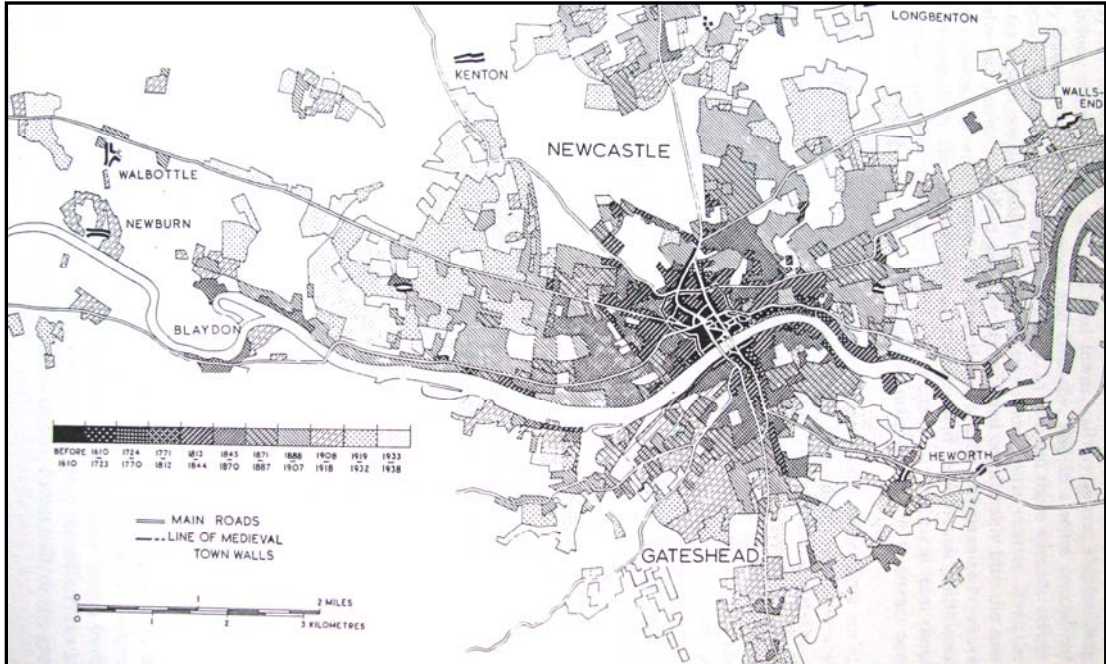
“Conzen (1981), endüstri devrimi sonrası İngiltere’de görülen kentsel morfolojik dönüşümün küçük yerleşimler ölçeğinde başladığını belirtmiştir” demiştir (bkz.s:58). Bu değişim de yerleşmelerde yapı adaları ölçeğinde başlamaktadır. Bu morfolojik değişim sürecinde görülen nötralizasyon, yapı adalarının sıkışıkça parçalanmasında, yerleşim alanları üzerine getirilen yeni akslar doğrultusunda, köşelerinin kırılarak net hat boyları açılmasında görülmektedir. Böylelikle, yapı adası daha küçük ve metrekare olarak birbirine yakın değerlerde olacak, daha fazla alıcıya, daha kolay satılacak, bir yandan da, genel dokunun ulaşım aksına uyum gösterecektir.

Yapı adaları bazında başlayan parçalanma, yayılarak gelişmeyi kolaylaştırarak, kentlerin sistemli bir şekilde, gerekli alt yapı ve ağ sistemlerini de içererek hızla büyümesini sağlamıştır (Şekil 4.9 ve Şekil 4.10)

Şekil4.15. 1830-1900 Yılları Arasında Newcastle' da Yapı Adası Bazında Görülen Morfolojik Değişim
Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain.

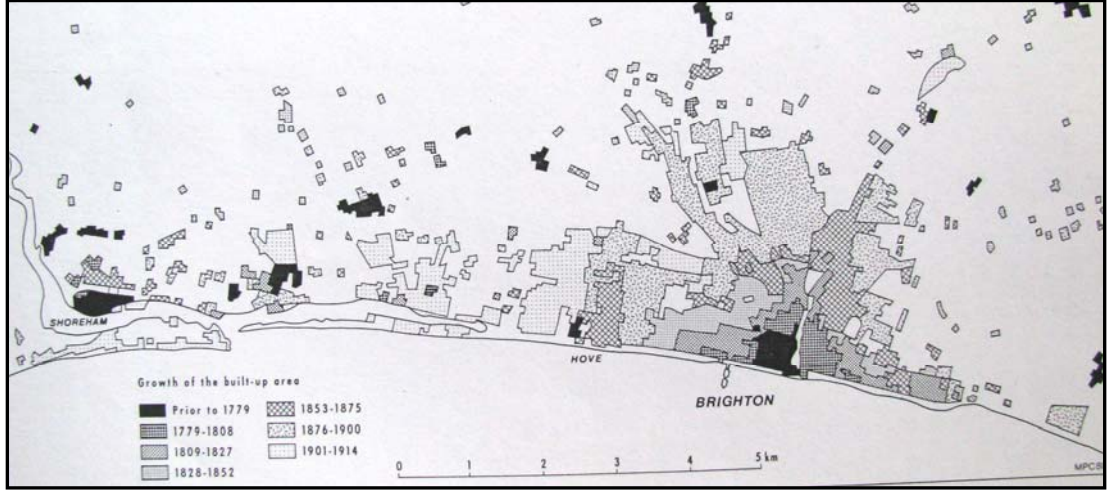

Şekil4.16. Newcastle, 1610-1918
Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain.

Şekil4.17. Brighton, 1770-1914

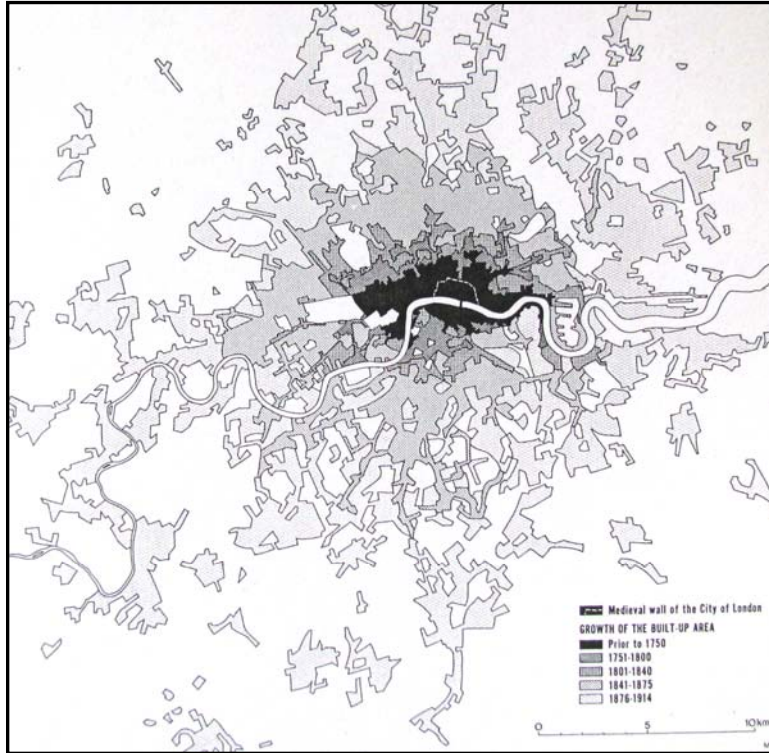
Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain.

Şekil 4.11. ve Şekil 4.12. da görülen haritalar, Newcastle ve Brighton kentlerinin endüstri döneminde yaşadığı büyümeyi göstermektedir.

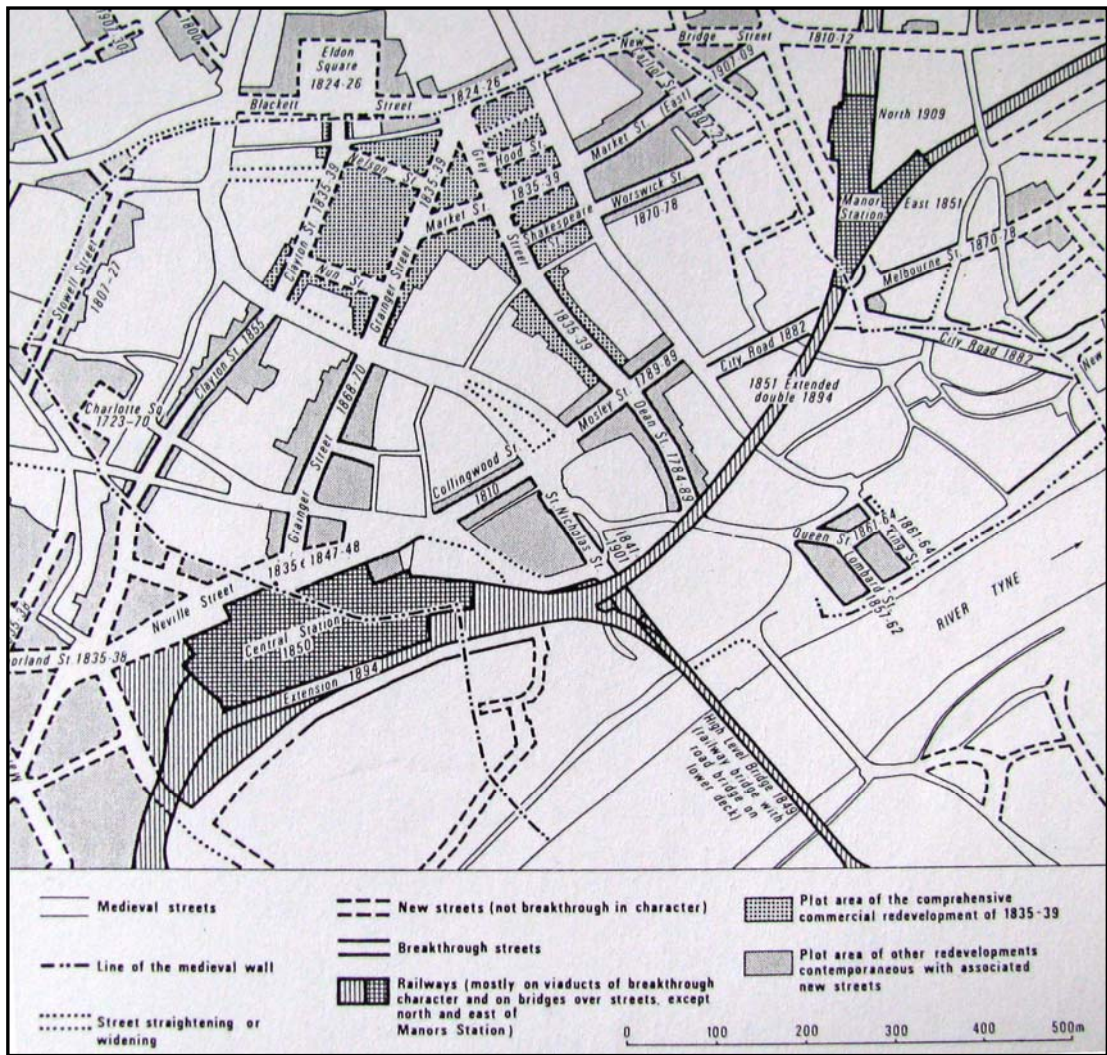
Şekil4.18. Londra, 1750-1914

Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain.

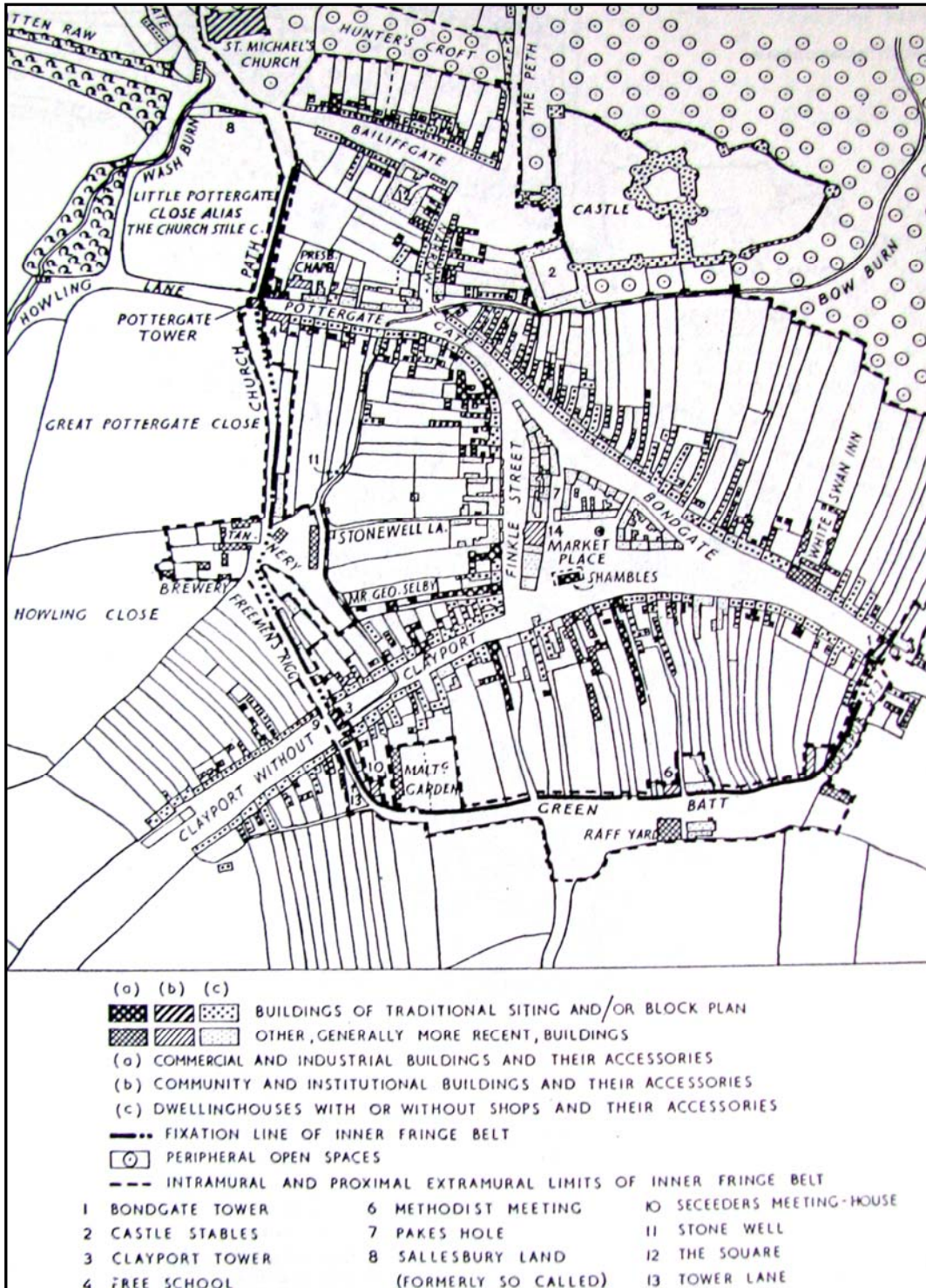

Newcastle' da olduğu gibi, İngiltere, merkezi Londra ve en önemli liman kentlerinden Brighton' da Şekil 4.11 ve Şekil 4.12' de görüldüğü gibi sistemli bir biçimde parçalanarak, hızla yayılma göstermiştir. Bu parçalanarak büyüme, nötralizasyon anlamında önemli bir noktadır. Parçalanarak büyüme, bir bütünün küçük modülü oldukça, modern kentin, büyüme amacı ve planıyla oluşturduğu ızgara plan sistemindeki yerini ve anlamına giderek kavuşmuştur.

Şekil 4.19. Newcastle' da yeni akslar doğrultusunda oluşan yeni yapı adaları (1784-1909)

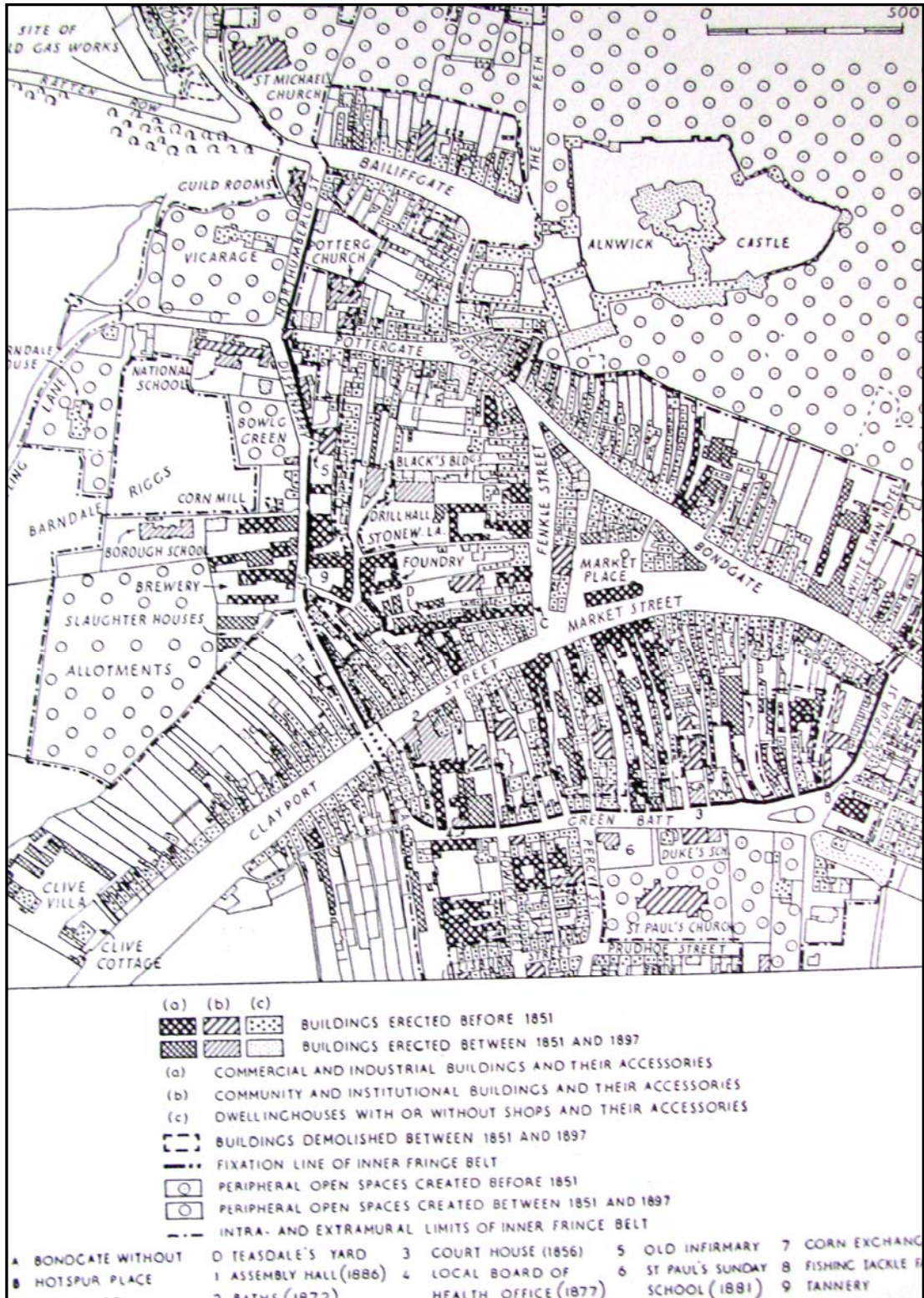

Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain

Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain

Şekil4.20. Alnwick 1774, İngiltere.

Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain
 Şekil 4.21. Alnwick 1897, İngiltere

Newcastle' in yanısıra, yine İngiltere' nin Alnwick kasabasının 1774 ve 1897 yıllarına ait planları görülmektedir. Burada Conzen' in, İngiltere' nin endüstrileşme döneminde geçirdiği morfolojik değişimleri inceleyen çalışmaların yapı adası bazındaki örneklerini görmekteyiz. Anlaşılmaktadır ki, kısa bir dönem içinde İngiltere bütünsel olarak büyük bir yeniden yapılanma süreci yaşamıştır. Bununla birlikte planlar bize yoğunluğun ne kadar artmış olduğunu göstermektedir. Kısaca, yapı adaları daha fazla insanı barındıracak şekilde parçalanmış, bunun yanı sıra da, bu adalar içerisinde kamusal boşluklar oluşturularak, havalandırmalar sağlanmıştır.

İngiltere' yi mekansal açıdan, 19 yy. içerisinde, nötralizasyon bağlamında değerlendirmek için gözlenen mekansal özellikler şöyle sıralanabilir:

- Kentsel alanda parçalanma anlayışı
 - Genel yerleşim dokusu ölçeğinde parçalanma
 - Yapı adaları ölçeğinde parçalanma
- Artan yol dokusu (Parçalandıkça düzenlenmesi gereken yeni yol aksları)
- Yol genişliklerinde hiyerarşi ve standardizasyon
- Meydan ve caddelere bakan yapı cephelerinde standardizasyon arayışı
- Yeni bölgesel oluşumlar (Parklar, bahçeler, meydanlar...)

Değerlendirme:

- *Büyüme, yayılma amacı:* Kentsel bütünde parçalanarak yani daha küçük parçalara ayrılarak büyüme fikri, kenti birimlere ayırarak, kontrolü kolaylaştırmak ve büyümeyi de kontrollü ve sistematik olarak sağlamak amacını taşımaktadır.
- *Otorite amacı:* Bu parçalanma ve fazlaşan yol dokusu dolayısıyla, Paris' teki ızgara planda olduğu gibi, denetim ve hijyenin daha kolay ulaşabildiği alanlar

yaratılmıştır. Hijyenin ve bir takım sağlık standartlarının, kentteki her noktaya ulaşması da, otoritenin gücünün ve hakimiyetinin bir göstergesi niteliğini taşımaktadır.

- *Hiyerarşi amacı:* Yapılan yeni yol ağları ile, kent yayılarak, genişlemiştir. Kentin çok yoğun olan merkez bölgeleri ve buralarda yaşayan zengin ve soylu kesim ile, işçi sınıfı arasında yaşadıkları yerler, yol yoğunluğu ve genişlikleri açısından bir hiyerarşi oluşturulmuştur.

4.2. YARI KAMUSAL MEKAN ÖLÇEĞİNDE İNCELEME

4.2.1. Kavram ve Kapsam

“Yarı kamusal alan” kavramı, mimarlık literatüründe tam olarak yerini bulamamış bir kavramdır. Kimi kaynaklarda, kamusal mekan kavramının, bir altbaşlığı olarak kullanılırken, kimi kaynaklarda, kamusal ve özel mekan kavramı gibi ayrı bir grup olarak değerlendirilmektedir. Yarı- kamusal alan, kontrollü bir kamusal alana karşılık gelir. Bu kontrol, kimi zaman devlet, kimi zaman ise özel veya tüzel kişiler tarafından uygulanan bir otorite mekanizması olarak kabul edilebilir.

4.2.2. 19.yy Yarı Kamusal Mekan Örnekleri Üzerinden Nötralizasyon Okuması

4.2.2.1. Modernleşen Kentin Yeni Yerleşmeleri: Regents Park, Londra (1812-1880)

Şekil 4.22. Regents Park Planı, 1830

Kaynak: www.mediastorehouse.com

Nötralizasyon bağlamında incelenmek üzere seçilen ikinci örnek, endüstri devriminden en çok etkilenen dolayısıyla da kentleşme ve modernleşme süreçlerini en hızlı yaşayan kentlerden biri olan Londra' dan seçilmiştir.

Londra' nın kent içi bahçe ve yeşil alanları, özellikle etrafına sıralanan konut alanları ile kendine özgü bir 'yaşam alanı prototipi' ne sahiptir. Bunların ilki olan Covent Garden'ı Inigo Jones 1630 yılında, Bedford Dükü için tasarlamıştır. Bu, 1750'lerden itibaren yüz yıl boyunca Londra'nın batısına damgasını vuracak olan bir yerleşme modeline; "Londra Square"lere örnek olmuştur. Bu modeli izleyen Bloomsbury

Estate (1748 sonrası), Portland Place (1774 sonrası), Bedford Park (1775 sonrası), Foundling Hospital Estate (1793 sonrası), Regents Park (1812 sonrası), Belgravia (1825 sonrası), Somers Town Estate (1826 sonrası), Tyburnia (1829 sonrası) ve diğerleri de aynı amaçla yapılmış diğer örneklerdir. Bu "square"ler etrafında dizilmiş olan konutlar, 1666 yangını sonrası çıkan Londra İmar Yasası'na göre düzenlenmekte ve 4 sıra-ev tipinin tekrarından oluşmaktadır. (Bilgin, 2002)

Regents Park, bu parklar ve yaratılmış kamusal alanlar arasında, halkı iki ayrı sınıfa bölen ve birini tamamen reddeden bir örnek olması dolayısıyla nötralizasyon bağlamında incelenmeye en yatkın olanıdır.

Regents Park'ın yapılmasının düşünüldüğü yıllarda şehrin ihtiyaç duyduğu akciğerleri²⁷ olacağı ifade edilmiştir ve 1812 yılında John Nash tarafından, en yoğun kent dokusu içerisinde tasarlanmıştır. Regents Park ilk olarak bir kraliyet parkı olması düşüncesiyle gündeme getirilmiş, fakat daha sonra tasarımcısı John Nash'ın önerileriyle temasında değişiklikler yapılmıştır. Manzaralı geniş park, kentin ortasında yer almaktadır. Atlı arabaların etrafında rahat hareket edebilmesi için onu çevreleyen yol üstündeki, doğal çıkıntılar ve binalar kaldırılmıştır. Yıkılan binaların yerine, parkı çevreleyen alanda meydana bakan evler yapılmış, bu evler hat boyu uzanan bir bütünlük izlenimi vermek için onbeş yirmi metrelik geniş cepheli bloklar halinde tasarlanmıştır. Nash' ın tasarımı irili ufaklı aile evleri, küçük dükkanları,

kilisesi ve kendine ait yolları olan tam bir küçük bölgesel planlamaydı. Bunun yanı sıra Nash, peyzaja da çok önem vermiştir. Park içinde yapay göller ve patikalar tasarlamıştır. Regents Park' ta oturmanın bedeli, İngiltere' de o zamanlar büyük bir tartışma konusu olmuştur. Birkaç sokak ötedeki bakımsız ve altyapı sorunları olan mahallelere yakınlığı, yüksek fiyatlar ödeyerek burada oturanları rahatsız etmiş, hatta isyan etmelerine neden olmuştur. Yıllar sonra Regents Park ve John Nash' ı İngiltere' de yarattığı ironik durum için 1982 yılına ait gazete yazısında eleştiren Christopher Long, Regents Park' ta yaşayan bir bayanın sözlerine değinir. Bayan; “Bir iki mevsim içinde şu taraflardan gelen is ve duman artık yok olmalı” demektedir.

1847 yılında Regents Park içindeki bahçeler ve gezi alanları, hafta içi belli saatlerde ve bir ücret karşılığında halka açılmıştır. Bunun iki sınıf arasındaki gerilimi azaltmak için mi yoksa bahçe bakım masraflarının yüklü oluşu nedeniyle mi uygulandığı bilinmemektedir. Ancak bu olay Regents Park' ın kamuya kazandırılmaya çalışılmasındaki ilk adım olmuştur. 1880 yıllarında parkı çevreleyen binaların zemin katlarında kesintisiz bir biçimde alışveriş dükkanları oluşturulmuştur (Sennett, 2006). Oysa 1800' ler Londrası' nda dükkanlar başlangıçta hep evden dönerek tasarlanmış oldukları için bu, kent tasarımında önemli bir eşik olmuştur.

²⁷ Bu ifade biçimi o dönemdeki sağlık alanındaki gelişmelere paralel olarak yapılmıştır.

Şekil 4.23. Regents Park etrafındaki yapı blokları, 1824.

Kaynak: www.mediastorehouse.com

Regents Park gibi ‘kentsel yenileme’ planları, 19.yy.da modernleşme süreci yaşayan kentlerde aristokrat arazi sahiplerini daha da zengin etmiş, aynı zamanda yoksulları yerlerinden ederek daha da yoksullaştırmış ve iki sosyal grup arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir.

Regents Park üzerinden bir nötralizasyon saptaması yapabilmek için, yadsıma, geri çekilme, yabancılaşma, duyarsızlaşma gibi nötralizasyonun alt kavramları bizleri yardımcı olacaktır. Regents Park’ ın kentin en yoğun olan bölgesine kentin akciğerleri olarak yapılması düşünülürken, içine girişin, bölgede yaşayanlar dışında yasak olması öncelikle bir ironidir. Bu tutum, halk arasında bir ayırım yaratmıştır: içeri girebilenler ve giremeyenler. Bu durum, iki kesim içinde farklı sonuçlar oluşturmuştur. Giremeyenler için, farklılıklarını pekiştirici etkisiyle bir geri çekilmeye yol açmaktadır. Bu durumu normal olarak kabullenmeleri ise onları apolitizasyon yoluyla nötralize etmektedir. Orada yaşayanlar için ise, durum daha da farklıdır. Onlar da bu bakımsız buldukları ve alt sınıf olarak değerlendirdikleri insanlara karşı duyarsızlaşmaya başlamaktadırlar. Onların varlığını, ihtiyaçlarını yadsıyarak, hiç yokmuşlar gibi davranıp, aslında toplumsal sorumluluklarını da

yadsımak istemektedirler. Bu durum onları duyarsızlaştırarak, aynı zamanda apolitize ederek (düşünmek istemeyerek), nötralize etmektedir.

Regents Park, mekansal varoluşuyla da aslında kendisi bir nötralizasyon aracıdır. Kentin ortasında, hem yoğun iş merkezlerinin, hem hem bakımsız eski mahallelerin yanında, göletleri, park ve bahçeleri, zengin soylu yerleşenleriyle, modernleşmenin getirdiği heterojen dokuyu çok iyi ifade etmektedir.

Regents Park' ı nötralizasyon açısından değerlendirebilmek için gözlenen 19.yy' a ait mekansal özellikleri aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir.

- Genellikle kentin en yoğun yeri olan merkezlerine yapılırlar.
- Parkın sınırları parmaklıklarla belirlenmiştir.
- Parkın çevresinde, parka doğru bakan sıra evler yapılmıştır. Binaların parka yakınlıkları, değerleri açısından tek belirleyici faktördür.
- Bina cepheleri birbirinin aynısıdır.

Değerlendirme:

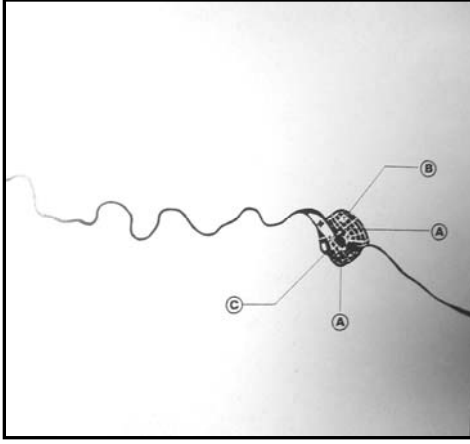
- Parkların kentlerin en yoğun olan yerlerine yapılması ancak sadece belirli bir kesimin (yalnızca orada oturanlar, üst sınıf zenginler ve soylular) kullanımına açık olması, mekanın toplumsal bir ayırıcı ve sınıflayıcı niteliği olduğunu göstermektedir. Bu örnek Paris ve İngiltere' de gördüğümüz mekansal nötralizasyon dışında, toplumsal bir nötralizasyona neden olmaktadır. Kişinin kendisini topluma yabancı hissetmesi, yalnızlaşması, iyi durumda olanın ise, duyarsızlaşması, bu ayrımcılığı yadsıması ve durumu normal olarak görmeye başlaması, tez çalışmasında anlatıldığı üzere sosyal bir nötralizasyon örneğidir.
- Zaman içinde parkın belirli zamanlar dahilinde tüm halka açılması, sosyal nötralizasyonu kamçılayan bir durum oluşturmuştur. Çünkü bu kontrollü geçiş, otoritenin gücünü daha fazla hissettirmesine neden olmakta, orada istediği

kadar kalabilen ile zamanı dolduğunda çıkması gereken grupların farklılıklarını pekiştirici bir rol almakta, ayırmacılığı tekrarlayan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu örnekle açıklamak istediğim nötralizasyon, Sennett' in Saygı adlı kitabında, 'acımanın, hor görmekle kardeş kavramlar olduğu' söylemiyle de açıklanabilir.

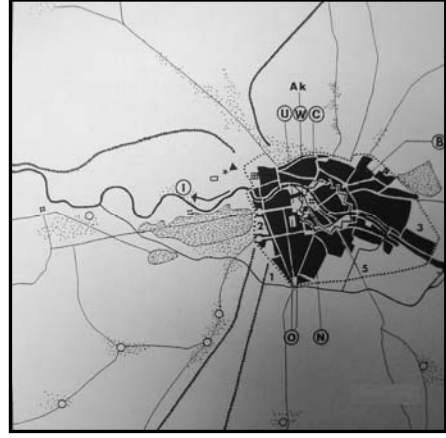
- Sonradan yapılan düzenlemelerle (isyanların ardından), park çevresindeki konutların zemin katlarının ticarete açılarak, dükkan olarak kullanılması nötralizasyonu azaltan bir eğilim taşımaktadır ki bundan kısa bir zaman sonra da Regents Park, ortak bir kullanım alanı, gerçek bir kamusal mekan olarak hizmete girmiştir.

4.2.2.2. Yeni İşçi Mahalleleri: Berlin Kira Kışlaları, Kreuzberg

Berlin'de 17. yüzyıldan itibaren planlı bir gelişme ve yapılaşma gözlenmiştir. Bu düzenlilikle ilişkili olarak, nüfus da sürekli bir artış göstermiştir. Berlin, her zaman için Avrupa'nın en büyük ve önemli kentlerinden biri olmuştur. Kentin gelişimi, 18. yüzyılda hız kazanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte, kırdan ve özellikle doğu ülkelerinden Berlin'e çalışmak için göçün başladığı dönemde, konut talebi ve buna bağlı olarak da arsa spekülasyonları hızla artmıştır. Bu artış ile kent gelişimine düzenli ve programlı bir yön çizme ihtiyacı doğmuştur. Özellikle 19. yüzyıl ortalarında yapılmaya başlanan raylı ulaşım, kent nüfusunun hızlı artışının bir sebebidir. Böylece Berlin, Londra, Paris ve Viyana'dan sonra Avrupa'nın 4. büyük kenti haline gelmiştir.

Şekil 4.24 Berlin, 1650

Şekil.4.25 Berlin, 1850

Şekil 4.26 Berlin, 1900

Kaynak: "Berlin", Living in Cities, Habitat Forum Berlin.

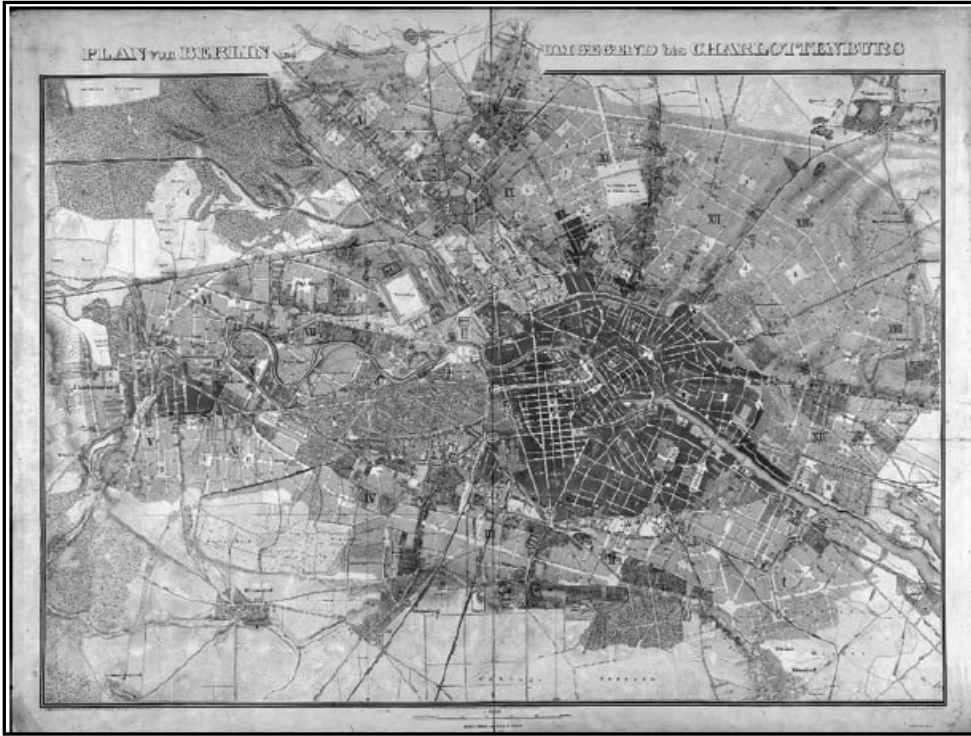
Şekil.4.27 Berlin, 1945

Bugünkü Berlin kent gelişme planı, o dönemlere ait nüfus patlamasının getirdiği gereksinimlere cevap vermek üzere geliştirilmiş planının temeleri üzerine kurulmuştur. O dönemde sıkça çıkan yangınları azaltmak amacıyla, önce 1853 yılında bir "İnşaat Polisi" yönetmeliği çıkartılmıştır. 1862 yılında ise, James Hobrecht, Berlin için bir plan tasarlamıştır (Hobrecht Planı). Hobrecht planlamasına göre, kent çeperlerindeki villa ve koloni yerleşmeleri hariç kent, 4 milyon nüfusu barındırabilecek bir gelişimi dikkate almaktaydı. Planın en önemli özelliği, ortogonal yapı bloğu ilkesini içermesi ve kent gelişim alanlarının sokak ağını kurmasıdır. Bu anlamda da Hobrecht Planı, kentsel alanların "özelleştirilmesi" gelişiminin ilk önemli adımını oluşturmaktadır. Berlin'de de birçok Avrupa başkentinde olduğu gibi bina

yıkımıyla geniş cadde açılması, önemli yapılanmalardan biridir. Hobrecht Planı'na göre çok sayıdaki yıkımlarla birlikte "Chausse"ler (şose) açılırken, örneğin Paris'te Hausmann Planı'na göre aynı yıkım yöntemiyle "Boulevarde" (bulvar)'lar açılmıştır. İki kentte de bu operasyonlar, hijyenik koşulların düzeltilmesini ve salgın hastalıkların çıktığı alanlara ulaşabilmeyi gerekçe olarak göstermektedirler.

Şekil.4.28 Hobrecht Planı, 1862

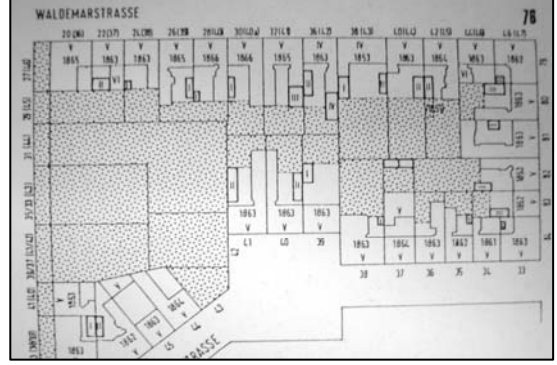
Kaynak: "Urban History" vol.31, Cambridge University Press.

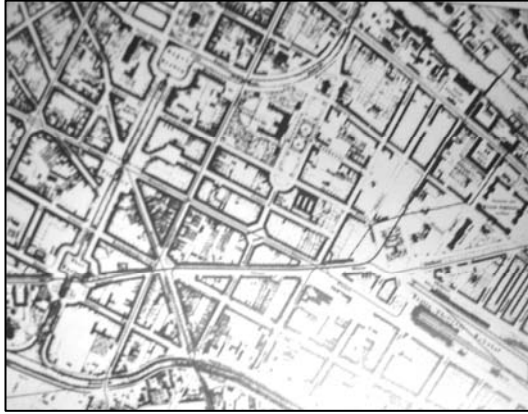
19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Berlin, öncelikle tekstil, elbise ve metal sanayide olmak üzere hızlı bir biçimde sanayi devriminin takipçisi olmuştur. ve nüfus, 19. yüzyıl ortasında 450 000 iken, Berlin'in 1871'de başkent olması ile yaklaşık 1 milyona çıkmıştır. Büyük hızla gelişen demiryolu ağının da yardımıyla Berlin, başta Şlezya, Polonya ve Rusya' dan olmak üzere genellikle kaynağını doğu ülkelerinden alan büyük bir göç almıştır. Karl Marx (2000), kırsal alandan koparak oluşan göçün, Berlin'de kısa zamanda büyüyen proletarya ordusuna malzeme sağlamakta olduğunu ve kent büyük bir hızla dolmakta olduğunu söylemiştir. Nitekim kent nüfusu, 1870'li yılların başında ortaya çıkan ağır ekonomik krize rağmen 1900 yılında 2,7 milyonu aşmıştır. 1860'lı yıllarda Hobrecht Planı'na göre ortaya çıkan blok çeperleri

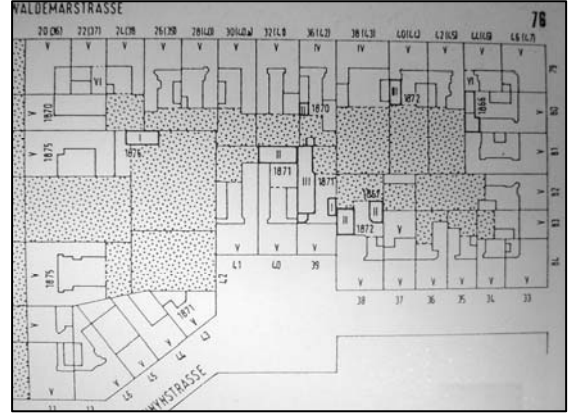
Şekil 4.29 Kreuzberg, 1846

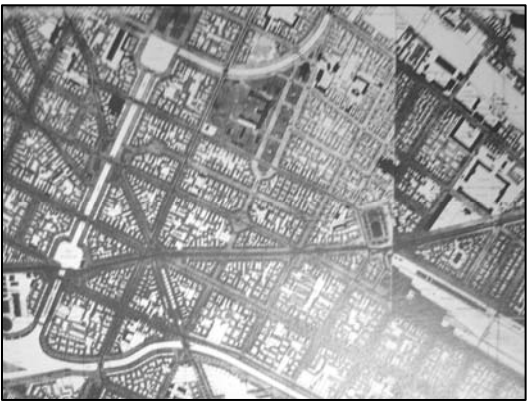
Şekil.4.30 Kreuzberg, 1865

Şekil4.31 Kreuzberg, 1875

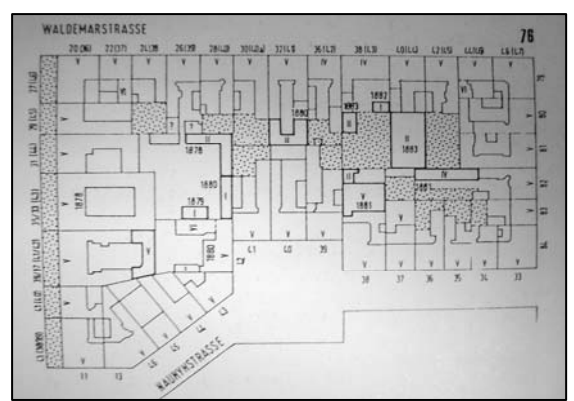

Şekil.4.32 Kreuzberg, 1875

Şekil4.33 Kreuzberg, 1906

Kaynak: "Berlin", Living in Cities, Habitat Forum Berlin.

Şekil.4.34 Kreuzberg, 1885

yapılaşması, kriz sonrası dönemde, 1890'lı yıllarda, blokların içlerine doğru yoğunlaşmış, avlu içine avlu yapılmış, birçok "yan" ve "arka" bina oluşturulmuştur. Avluların oluşmasında uyulan tek ölçü, 'İnşaat Polisi' yönetmeliğinin getirdiği, en az 5,30m x 5,30m²⁸ olması gerektiğidir.

Yukarıda, işçiler için kira kışlalarının bulunduğu Kreuzberg Bölgesi' ne ait 1865, 1875 ve 1885 yıllarındaki, bölgesel ve yapı adası ölçeğinde yapılaşma görülmektedir. Bu kamusal boşlukların giderek azaldığı, güneş alma, havalandırma gibi özelliklerinin önemsenmediği yoğun yapılaşma, Berlin' deki endüstri devrimi sonrası artan nüfus patlamasını yansıtmaktadır. Bu yapılaşmanın sistemini Cihan Arın²⁹, Uluslararası Mimarlar Birliği UIA'nın, Temmuz 2002'de Berlin'de yapılan kongresine Türkiye'den gelen mimar delegasyona yaptığı konuşmada şöyle açıklamaktadır:

“Kreuzberg Kira Kışlaları' nda, caddeler kamu tarafından inşa edilmekte, araziler büyük kârlarla özel olarak parsellenmekte, bu pahalı parseller üzerine kiralık konutlar -veya yatak alanları- içeren binalar aynı kâr oranlarıyla yapılmakta ve böylece çok yüksek kirali, sağlıksız, yoğun yerleşim alanları ortaya çıkmaktadır. İşçilerin günde ortalama 16 saat çalıştığı bu dönemde, hızla gerçekleştirilen yapılaşmaya rağmen, konut sıkıntısı devam etmiştir. Odalara ranzalar konup yataklar kiralanmakta, odalar aileler arasında perdelerle bölünmekte, ışık almayan bodrumlar veya çatı aralıkları kiralanmaktadır. Bu dönem, felsefecilerin, sefaletin boyutlarını tartıştıkları bir dönem olmuştur. İnsanlar arası ilişkiler o derece rezalettir ki, çoluk çocuk, kız erkek, bekâr işçi ve aileler aynı odalarda, bir perdeyle ayrılan ranzalarda yatmakta, yaygın hastalıklar ve de yoğun ırza geçme olayları (ki bunun kurbanları genellikle çocuklardır) günlük olaylar arasına girmektedir. Durum, artık kapitalist kesimi dahi rahatsız eder hale gelmiş, devrim tartışmalarının yanında, 20. yüzyıl başlarından itibaren reform talepleri yoğunlaşmaya başlamıştır.”

Kreuzberg Kira Kışlaları'nı nötralizasyon açısından değerlendirebilmek için gözlenen 19.yy' a ait mekansal özellikleri aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir.

- Yapı adası ölçeğinde parçalanma ile gelişen toplu konut mantığı
- Türdeş planlar

²⁸ Bu ölçü, dönemin yangın arabalarının manevra alanından yola çıkılarak saptanmıştır.

²⁹ Dr., Mimar ve Kent Plancısı

- Türdeş Cepheler

Değerlendirme:

Endüstrileşmenin kentleri olduğu gibi ve sosyal yaşamı da makine gibi gören yapısının toplumu nötralize ettiği daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Nötralize eden otorite anlayışının, kentler gibi, yapı adalarını da parçaladığını görmekteyiz. En ufak yaşam birimi olan konutların da giderek küçülmesi ve dolayısıyla çok parçalı sık dokuda yaşama fikri, bu parçalama anlayışının bir göstergesi olmaktadır. Mekansal dokuyu makineleştirerek nötralize eden tutumun, sosyal dokuyu da ister istemez makineleştirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu daha küçük parçalara ayırarak yoğunlaştırma nedeniyle ortaya çıkan ‘bireye ait mahrem alan yetersizliği’, kişiyi yalnızlaştırarak nötralize etmektedir.

4.3. ÖZEL/ MAHREM ALANLAR ÖLÇEĞİNDE İNCELEME

Mahrem sözcüğü, etimolojik kökeninde (Latince inümus) 'en iç', 'en derin iç' anlamına gelmekte ve günlük dilde de 'iç bilinç ya da bir kişinin en gizli gerçekliğinin bilgisi' gibi anlamlar taşımaktadır. Genel olarak mahremiyet, bir kişinin en derininde var olan 'öz' e yapılmış bir göndermedir.

Özel alanın kamusal alandan ayrı bir alan olarak ortaya konmasında sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan iki gelişmenin önemi büyüktür. Bunlardan birincisi özel alanın merkezi olarak kabul edilen ailenin ekonomik, siyasi, sosyolojik ve eğitim alanlarındaki fonksiyonlarının birçoğunu yitirerek bunları kamusal yaşam alanında ortaya çıkan kurumlara terk etmesi; ikincisi ise kamusal yaşam alanındaki teknolojik gelişmelerdir. Entelektüel, bilimsel ve felsefi gelişmeler geleneksel toplumdaki komünlerin etrafındaki duvarları yıkararak tüm komünlerin ve bireylerin ortak yaşama sahip olduğu bir alan geliştirmiş, dolayısıyla özel alanın yeniden sorgulanması gündeme gelmiştir.

4.3.1. Kavram ve Kapsam

Tarih boyunca mahrem olanın içeriği sürekli değişmiştir. Antik çağ insanı, siyasi bir insan olduğu ve düşünceleriyle toplumda varlık kazandığı, yer edindiği için mahremi de düşünceleri ve yorumlarıdır. Ortaçağ insanı; iktisadi insandır, ticaret insanıdır. Sahip olduğu ekonomik koşulları ile toplumda bir yer edinmiş olduğu, malı mülkü kadar söz sahibi olduğu için, mahremi; parası ve malıdır. Ortaçağ insanı için din de ekonomi kadar belirgin bir mahrem olarak kabul edilmiştir. Aslında bu paradoksal durum şöyle açıklanabilir: İnsanlar bir yandan ticaret ve paraya olan ilgilerini, dünyevi tutkularını fark ettikçe diğer yandan manevi dünyaya olan ihtiyaçları artmıştır. Lordlar, şatolarının heybetli kalın taş duvarları ile korunurken, kilise sihirle korunmaktadır. Din o dönemde insanların mahremi olduğu kadar, onları bir arada tutan önemli bir unsur, bir ortak payda olmuştur. Surlarla çevrili kentler, bir kilise etrafında genişleyerek oluşmasaydı ve kilisenin yaydığı ruhani sihre inanılmasaydı,

kenti korumak için çevreleyen surlar, yine aynı kenti bir hapishaneye dönüştürebilirdi. Bunun yanı sıra modern çağ insanı ise “bireyci” tutumuyla bilinmektedir. Bireysel kaygıları, yararları onun varlığının garantisi olarak algılanmaktadır. Bu yüzden modern insanın mahremi; kendi, bedeni, özel alanı ise bireyselliğini vrettiği “ev” idir.

Mimarlık tarihinde önce en derin mahremimizi, bedenimizi koruyacak bir kabuk arayışıyla oluşturduğumuz varoluş meskenimiz, zamanla ‘ev’e, ‘yuva’ya dönüşmüştür. Heidegger, ‘yapı yapmak’ eylemini varolmakla ilişkilendirmektedir. “Modern çağda mesken tutmak ve düşünmek arasındaki bağ kopmuştur ve insanlar ‘yoksun’dur. Ölümlüler önce mesken tutmayı öğrenmelidir (sie das Wohnen erst lernen müssen). Kendilerini meskene çağıran şeye (iç ses, güdü) kulak vermelidir.”(Heidegger, 2004). Dolayısıyla mağaraların, insanın mimari mekan kavramını ilk oluşturduğu yerler olduğunu söyleyebilmekteyiz. Kapalı ve korunaklı bir mekanın, insanın kendiliğini daha rahat varedebileceği psikolojik olarak bilinen bir gerçektir. Bir dağın içindeki, duvarları resimlerle süslü bir mağara, mısır piramitlerinin ve ziguratın, insan eliyle yapılmış bir dağın içine yerleşme fikrinin öncüsüdür; onları biçimsel ve amaçsal olarak etkilemiştir.

“Tarihte, insanların yerleşik hayata geçtikleri tarım devrimiyle birlikte aslında özel hayatta da cinsel devrim yaşanmıştır. Üstünlük; çevik, atak, avcı erkekten, daha pasif, çocuklarına bağlı, tohum eken ve fidelerle ilgilen kadına geçmiştir. ‘Yuva ve anne’ kavramları kesinlikle neolitik çağa damgasını vurmuştur. O dönemde köy, her şeyden önce çocukların bakımı ve beslenmesi için kurulmuş ‘kollektif bir yuva’ anlamını taşımaktadır. Mısır hiyeroflinde de ev ve kasaba, ‘anne’ simgesi yerine kullanılabilen ve buna bağlı olarak da, evlerin, odaların, mezarların genellikle kadını simgeleyen yuvarlak hatlardan oluştuğunu görürüz” (Mumford, 2007, s:24-25).

Sanayi Devrimi’ nin yarattığı dünyevi yaşam, insanları dinin gölgesinde korunma ve günahlardan arınma arzusuna yöneltmiştir. İnsanlar, kilisenin duvarları ve mistisizminin, onları dış dünyaya karşı koruyacağına inanmışlardır. Ortaçağda dinin ve inancın mahrem, dini yapılarında kutsal ve kimsenin sizi rahatsız edemeyeceği özel alanlar oluşu, kilisenin çevresinin de, bir anlamda dokunulmazlık bölgesi olmasından kaynaklanmaktaydı. Dilenciler gelip buralara yerleşmekte, vebalı

hastalar buraya getirilip toprağa yatırılmaktaydı. Burası istenmeyen bebeklerin bile bahçesine bırakıldığı yerler olmuştur. Kısaca, kilise ve katedrallerin³⁰ çevresi, bakıma muhtaç olan herkesin bakılma hakkını kazandığı yerler olmuştur. Peki, dini yapılar bu kadar mahrem olarak algılanırken, ‘ev’ nasıl mahrem alana dönüşmüştür.

“Ortaçağda evlerde, oda sayısı yeterince olsa bile, yemek yeme, iş yapma, dışkılama, uyuma veya sevişme gibi amaçlarla aynı oda kullanılmaktaydı. Bu etkinliklerin her birisi için gerekli eşyalar, her seferinde getirilip götürülüyor, ağırsa, duvar dibine çekiliyordu. Bu tarz odaların çoğu on sekizinci yüzyıla dek sürdü; ama on sekizinci yüzyılda artık sadece yoksulların çocukları ana babalarının yattığı ve seviştiği odalarda yatmaya devam ettiler. Aynı helalar on sekizinci yüzyılın ortasında yaygın bir şekilde kullanıma girdi ve lazımlık ancak gece ihtiyaçları için kullanılır oldu, ama insanlar gündüz vakti büyük evlerde ya da bu evlerin avlularında hala uygun gördükleri bir yer buldular mı idrarlarını yapmaya devam ediyorlardı. 18.yy dan önce ev, üstü kapatılmış bir sokak gibiydi.” (Sennett, 1999, s:44).

Ortaçağ evinin ayrı işlevler için ayrı odaların kullanıldığı yeni biçimini kazanmasına neden olan ilk radikal gelişim, mahremiyet duygusunun değişmesi olarak görülmektedir. Bu, insanın dostlarıyla paylaştığı ortak ilgi alanlarından ve ortak hayattan istediği zaman çekilmesi anlamına gelmekteydi. İlk kez XIII. Yüzyıl şatolarında, soylulara ait özel bir yatak odası, daha da ilginç, ayrı kullandığı bir tuvaleti bulunmaktaydı³¹ (Mumford, 2007).

Bu mahremiyet kavramının anlamındaki değişiklik aslında gelecek için çok önemli ipuçları taşımaktadır. İlk kez bireysellik ön plana çıkmakta, bir sınıf sorunu, yaşama mekanının içine taşınmış olmaktadır. Mutfağın, oturma odasından ayrılması da yine aynı zaman aralığı içinde olmuştur. Dolayısıyla mahremiyetin yanı sıra kullanım uygunluğu ve mekanlarda fonksiyonel ayrışma, konfor oluşturma çabaları da ilk kez bu dönemde görülen önemli değişikliklerdir. XVII. Yüzyılda mahremiyet bireysel

³⁰ İlk kez ortaçağ başlarında ortaya çıkan *cathedral**(külliye) sözcüğü, yalnızca bir kilise binasını değil, psikoposun ve yardımcılarının ikematgahını, bu rahiplerin gereksinmelerini karşılayan özel bir marketi ve hastaların bakıldığı *hotel-Dieu*’ yü ifade ederdi.(gözün vicdanı, 34)

³¹ Tuvaletin ayrı kullanımı burada, aynı evin içinde bir ayrışma olduğu için lüks sayılmaktadır. Çünkü tuvaletler konusundaki ilk ayrılık aslında XVI. yüzyıla dayanmaktadır. Çünkü XVI.yüzyılda çok da hijyenik sayılmayan ortak hamam ve tuvaletler, salgın hastalıkların yayılmasına zemin oluştuyordu. Bulaşıcı olan frenginin yayılmasının kontrol altına alınabilmesi için önce hamamlar daha sonra tuvaletler toplu kullanımlardan ayrılmışlardır. Dolayısıyla tuvaletlerin ilk kez ayrılması, mahremiyet ihtiyacıyla değil, hijyenik sebepler dolayısıyladır.

ego tatminiyle yan yana ilerlemiş, artık hali vakti yerinde olanların yeni lüksü olmuştur. Leydinin odası, ‘boidoir’; kelime anlamıyla ‘küsme yeri’ olmuştur. Beyefendinin ise bir çalışma odası veya bir kitaplık odası bulunmaktadır. İlk kez, aynı evin içinde yaşayan ‘ev halkı’ bu kadar birbirinden yalıtılmış, perdeyle değil, kapılarla ayrılmışlardır. Yatak odalarının bu mahremiyet gereksinimleri zaman içinde evlerin kendilerine ait bahçelerine de yansımış; çardak, kamariye, yüksek çalılardan oluşturulan labirentler yapılmıştır. Böylelikle kendilerini, özel bahçelerindeyken bile gizleme ihtiyacı göstermişlerdir.

19.yüzyıla gelindiğinde, ‘ev’in mahrem alan olarak yükselişi, son safhasına ulaşmıştır. 18. yüzyılda ev ne kadar mahrem olmaya başlamış olsa da, bunlar henüz ilk adımlardır. Çünkü her ne olursa olsun 18.yüzyılın mahrem mekanı kiliseler olmuştur. 19.yüzyılda insanlar, kiliselerin yerine koyabilecekleri, daha kendilerine ait, manevi bir sığınağa³² özlem duymuşlardır. 19. yy da ‘ev’ de, bu manevi sığınağın dünyevi versiyonu haline gelmiştir (Sennett, 1999). Böylece güvenliğin mekanı, kentsel merkezin mabedinden, evin içine kaymıştır. Tüm bunlardan yani ev, bir sığınak olarak algılanmaya başlandıktan sonra, bu sığınağın nasıl olması gerektiği, 19. yy için önemli bir tasarımsal sorun olmuştur. Çünkü bu zamana kadar kilise ve katedraller, tanrıya ulaşmaya atfederek ve kutsallığın bir simgesi olarak göğe doğru yükselen, ihtişamlı yapılar olarak yapılmıştır. Algısal olarak kutsal olan bu sığınağın, bir katedralin boyutlarının şimdi bir eve nasıl yansıtılabileceği sorgulanmaya başlamıştır. Kaynaklar, atalarımızın aradığı sığınağı algısal olarak yaratmayı beceremediklerini göstermiştir: Donald J.Olsen (1989) adlı bir Alman mimarlık eleştirmeni 1850’ lerde yazdığı bir yazıda bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

“18. ve 19.yy da evlerimizde konukların önünde birden bire geniş alanlar, salonlar ve avlular açılırdı....O geniş mekanlar ev halkının tüm üyelerinin kullanımı içindi...Ama zengin yurttaşların modern ikametgahlarında tüm mekanların herbiri aile topluluğuna ait üyelerden birine aittir ve evdeki her birey, nedense olabilecek en küçük alana, kendilerini yalnızlaştırarak çekilmişlerdir.” (Mumford, 2007)

³² Sığınak kavramının anlamı, burada salt fiziksel korunmanın ötesinde bir şey olarak kullanılmıştır: ruhen duyulan bir huzur ve manevi bir aydınlanmayı da içeren, kişinin kendi gerçeklikleriyle başbaşa kalabildiği, kısmen kutsal bir olgudur.

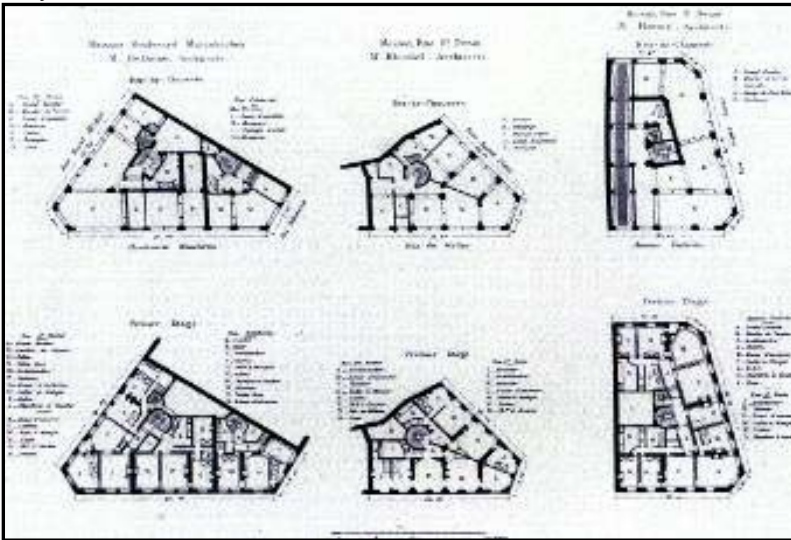
Bu yalnızlık, aslında daha çok modern hayatın bir getirisi olmuştur. Kapitalizmin ekonomide yarattığı değişimler insanları bir biçimde kendilerini korumaya yöneltmiş ve bu insanların bireyselleşme sürecindeki ilk adım olmuştur. Bununla birlikte aile kavramı da 19.yy.da sadece 'kamusal olmayan bir alan' olmaktan çıkmış, kendi başına bir dünya, idealize edilmiş bir sığınak imajına sahip olmuştur.

4.3.2. 19.yy Özel/Mahrem Mekan Örnekleri Üzerinden Nötralizasyon Okuması

Nötralizasyon bağlamında incelenecek olan birincil özel/mahrem alan olan konut, 19.yy Avrupası'nda daha çok apartman niteliğindedir. Avrupa'da apartman, 18.yy.dan başlayarak Fransa ve Paris'te gelişmiştir. Terimin kökeni de Fransızcadır. Kentsel gelişmenin hızlandığı, kapitalistleşmeyle birlikte arsa rantının doğduğu, dolayısıyla alt ve orta gelirli insanların bağımsız konutun yüksek arsa maliyetini karşılama şansının kalmadığı her yere apartman yapılmış ve bu yerleşim modeli yaygınlaşmıştır. Apartmanlar, 19.yy.da burjuvazinin yaşadığı yapı tipleri olmuştur. Çok sayıda ailenin bağımsız odalar ve ortak sağlık donatılarıyla paylaştığı bir barınma formatı olan apartmanların, 18. ve 19.yy.da planimetrik açıdan değil de konfor ve hijyen açısından bir gelişme olduğu düşünülmelidir. Birbirine eklenmiş bir dizi oda ancak 19.yy.dan sonra ısıtma ve sağlık donatılarıyla gerçek bir devrim yaşamıştır.

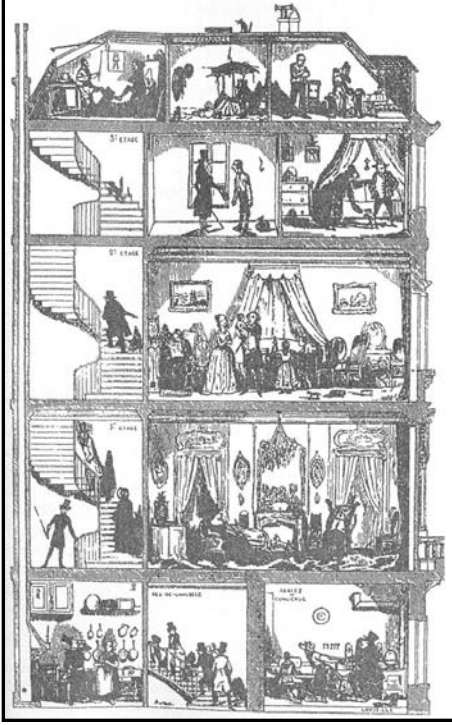
Şekil 4.35.19.yy Paris'te Apartman Plan Örnekleri

Kaynak:

Şekil 4.36. 19.yy Paris’ te Bir Apartmanın Düşey Kesiti

Kaynak:

Aslında apartmanlaşmadan nötralizasyon bağlamında bahsederken, çok daha eski zamanlarla olan bir karşılaştırmasını yapmak daha çarpıcı dolayısıyla daha açıklayıcı olacaktır. Apartmanın tarihine bakıldığında, gerçek sebebin maddi ya da mekansal yetersizliklere dayandığı görülmektedir. Aslında burada vurgulamak istediğimiz, insanların kendilerinden kaynaklanan bir taleple yabancı³³ insanlarla aynı binayı paylaşmadıklarıdır. Zaten aynı bina içinde farklı dairelerin yapılmasındaki amaç da budur. Aileler, diğer bir aileyle birbirilerini görsel olarak izleyememektedirler.

19.yy.’ in apartmanlarının nötralizasyon açısından incelenmesi, günümüzde birbirine selam bile vermeyen ya da yıllar boyu hiç tanışmayan insanların, zorunlu tercihleri doğrultusunda bir arada yaşamalarından farklıdır. 19.yy.daki apartmanın nötralizasyon bağlamında tartışma odağı “apartmanlaşma” olgusudur. Çünkü bu olgu, modernleşmenin hayatımıza getirdiği “bireyselleşme”nin bir başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Kaynaklar, aile yaşantısının ilk kez 18.yy. sonlarında “kamusal

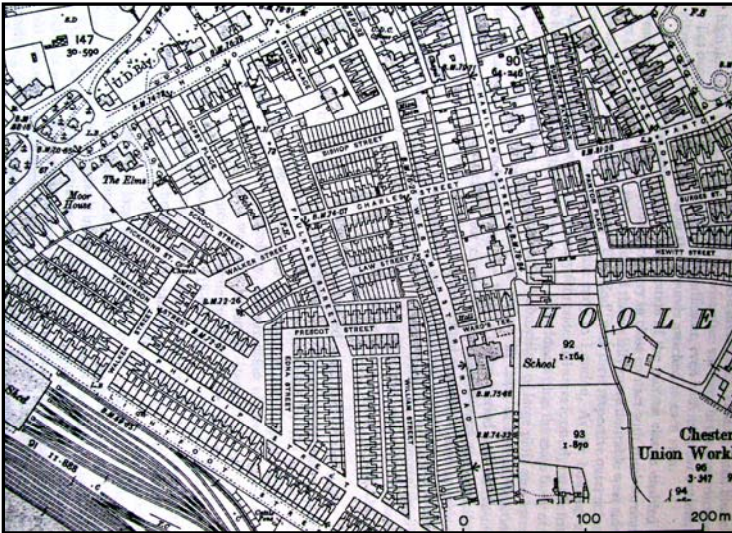
olmayan” durumundan çıkarak, “özel olan” olarak tanımlanmaya başladığından bahsetmişlerdir (Sennett, 2002).

Nötralizasyon açısından incelendiğinde en belirgin parçalanmış yapı adaları toplu konutlarda görülmektedir. Bu nötralizasyon amaçlı bir parselasyonun uç noktasıdır. Yatay ve düşeyde eş olarak yapılan bölünmeler, m2 bazında satışa en uygun yerleşimlerdir. Dolayısıyla en fazla eşitlenmiş, birbirleri arasındaki farklılıklar en fazla indirgenmiş, genel dokuda buldukları konum ve yönlenme hariç, kısaca nötrleştirilmiş alanlardır (Şekil 4.15 ve Şekil4.16)

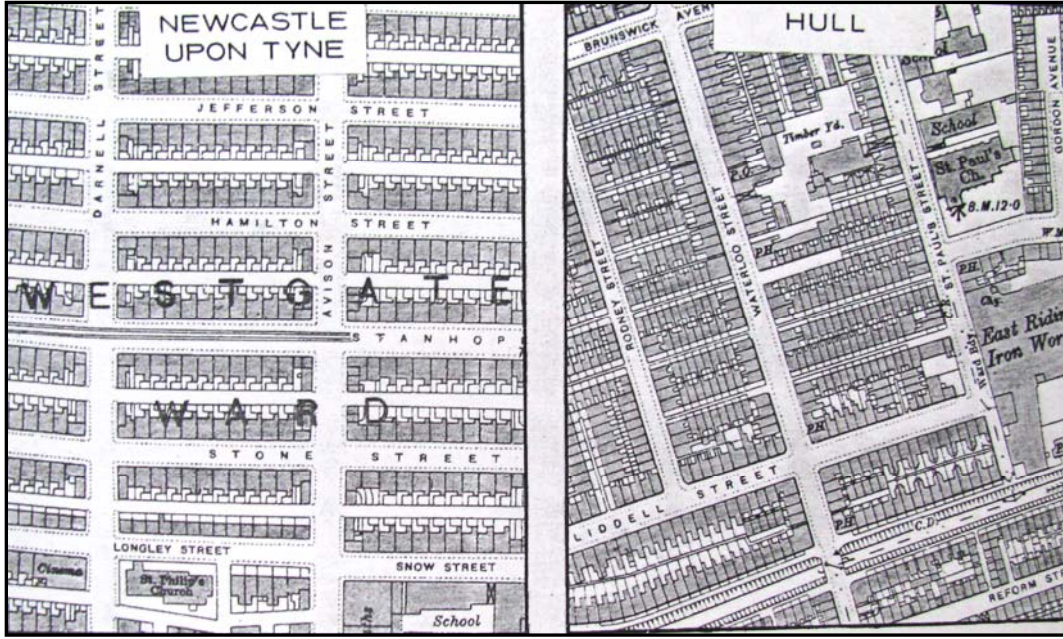
Şekil 4.31., 4.32.’deki konutlar, hızlı nüfus artışı nedeniyle, daha çok işçi sınıfları için yapılmış konut yerleşimleridir. Özellikle Orta Viktoryen Dönemi’nden sonra yapılmış konut alanlarında, yapı adaları bazında, daha planlı fakat daha küçük kamusal boşluklar bulunmaktadır. Yoğun aksiyel bölgesel planlamada; sıra ev kullanımı görülmektedir. Birbirinin aynısı olan ve birçok noktadan aynı perspektifi veren konut yerleşimleri plan ve üçüncü boyutta birbirinin aynıdır. Dolayısıyla bölgesel nötralizasyon çalışması, herbir konut birimine de yansımaktadır.

Kaynak: Conzen, The Morphology of Towns in Britain

Şekil 4.37. Chester İşçi Konutları, 1875

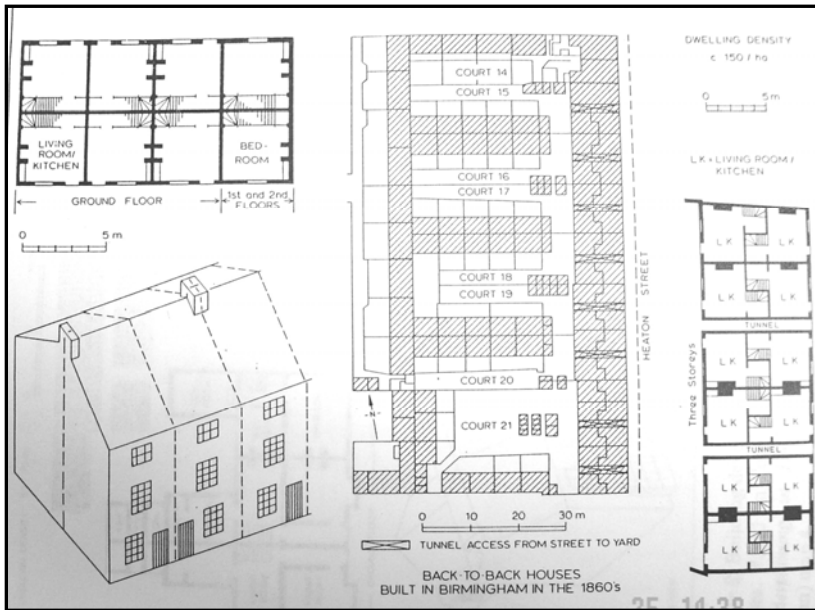

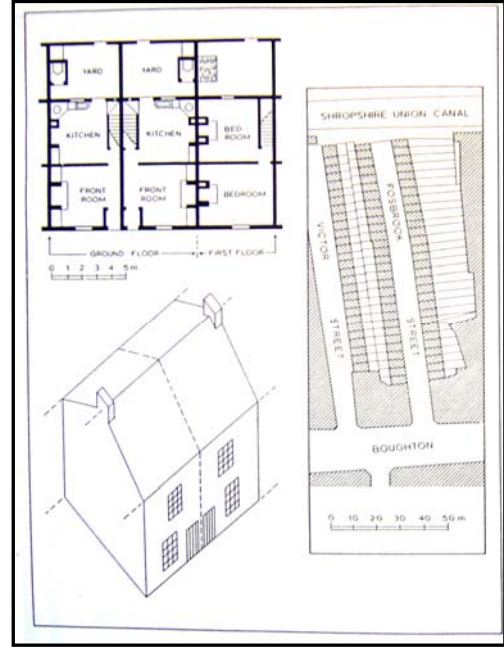
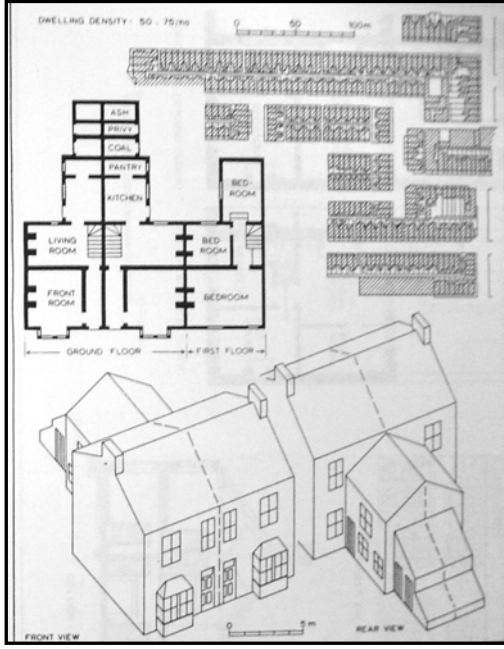
³³ Akrabalık bağı veya tanışıklıktan bahsedilmemektedir.

Kaynak. Conzen, The Morphology of Towns in Britain
Şekil 4.38. Newcastle ve Hull İşçi Konutları, 1900.

Şekil 4.39. Birmingham’ da İşçi Konutları, 1860.
 Kaynak. Conzen, The Morphology of Towns in Britain

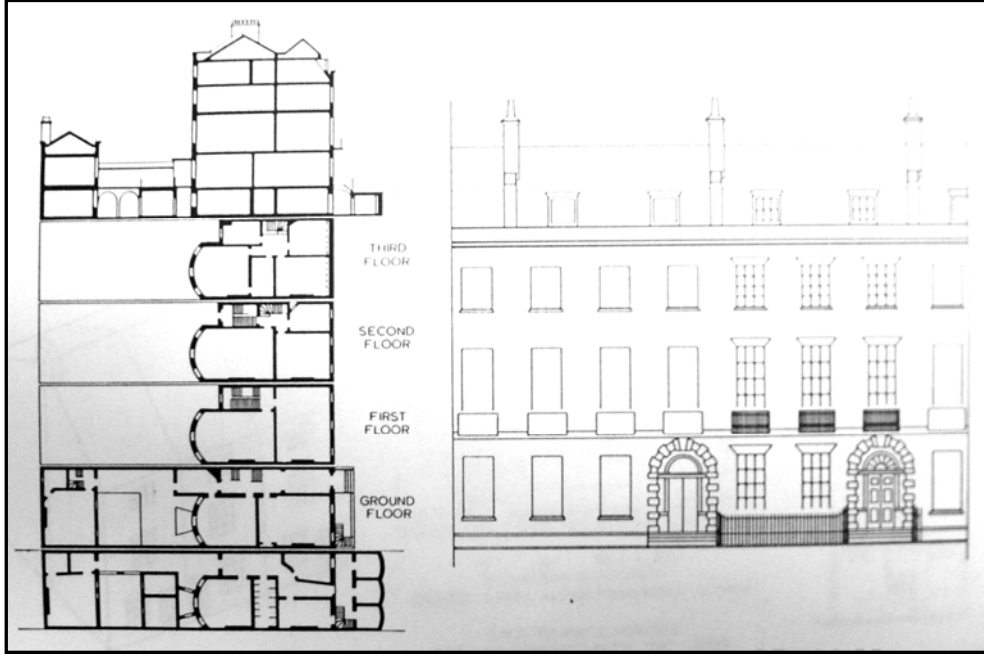
Şekil 4.40. Orta Viktoryen Dönemi' ne Ait Konut

Şekil 4.41.Geç Viktoryen Dönemi' ne Ait Konut

Kaynak:

Şekil 4.33, Şekil 4.34 ve Şekil 4.35' de, 19.yy' ın ikinci yarısında yapılmış olan sıra ev biçiminde yapılmış olan işçi konutları görülmektedir. Çok düşük metrekarelere sahip olduğu görülen konutlarda, yoğun bir nüfus barınmaktadır. Genelde üç cepheden bitişik tasarlanan konut yerleşim bölgesindeki, kamusal boşluklar da metrekare olarak yetersizdir.

Şekil 4.36 ve Şekil 4.37' de yeralan Bedford Square ve Glasgow Meydanı' na bakan konut bloklarında ise, cephelerindeki standart oranlar, sürekli devam eden eş yapı bloklarının yarattığı 'süreksizlik' hissi, ölçek ve boyutlar açısından zor algınmaya sebep olmaktadır. Bu da mekansal ölçekte yaşanan bir diğer nötralizasyon örneğidir.

Şekil 4.42. Bedford Square Etrafındaki Konutlar
Kaynak:

Şekil 4.43. Glasgow Bölgesi Konut Yerleşimleri
Kaynak:

Endüstrileşmenin kentleri olduğu gibi sosyal yaşamı da makine gibi gören yapısının toplumu nasıl nötralize ettiği, üçüncü bölümde detaylı olarak açıklanmıştır. Nötralizasyonun sağlayan otorite anlayışının, kentleri olduğu gibi yapı adalarını da parçaladığını görülmektedir. En küçük yaşam birimi olan konutların giderek küçülmesi ve dolayısıyla çok parçalı ve sık dokulu alanlarda yaşamak durumunda olunması, bu parçalama anlayışının bir göstergesi durumundadır. Mekansal dokuyu makineleştirerek nötralize eden tutumun, sosyal dokuyu da ister istemez makineleştirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu 'her birimin metrekaresini küçülterek ve daha çok yaşama birimi elde ederek yoğunluğun artırılması' nedeniyle ortaya çıkan, 'bireye ait mahrem alan yetersizliği' de kişiyi yoksunlaştırarak, nötralize eden sebeplerden biridir.

5. SONUÇ

Endüstri devrimi ile beraber sadece üretim teknolojileri ve örgütlenme biçimi değil, aynı zamanda toplumsal yapının tümü köklü bir biçimde değişime uğramıştır. Modern endüstri daha çok sayıda insanı doğrudan üretim sürecinin içine çekerek, sürekli genişleme ve yoğunlaşma potansiyeli taşıyan endüstri merkezleri yaratmıştır. Gelişen, genişleyen ve yeni oluşan bu merkezlerde ticaretin yoğunlaşmasıyla, modern toplumun taleplerini karşılayacak yeni mekanizmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun anlamı da, modernleşme sürecinde ekonomik, politik ve kültürel alt sistemlerin köklü biçimde yaşadığı dönüşümün yeni kimliğini mekanlarda yeniden inşa etmesi gerektiğidir. Bütün bu yeni oluşumlar, toplumlara ve mekanlara yansımış, yaşanan dönüşümler kentsel mekan algılamalarında dolayısıyla kamusal ve özel alan biçimlenmesinde de etkilerini göstermiştir.

Endüstrileşen toplumlarda talepler doğrultusunda mekanlar parçalanırken, aynı kent içinde yaşayan topluluklar da birbirinden uzaklaşmaktadırlar. Tarihte bu parçalanma yaşam mekanlarının ayrılarak, farklı toplumsal grupların birbirleriyle daha az karşılaşmalarını sağlamaya yönelik dahi kurgulanmıştır ki bu durum, aynı toplumun insanların birbirleriyle olan iletişim ve etkileşimlerinin azalmasına neden olmuştur. Gelişen teknolojik olanaklar ve yapılan çevre yolları ile insanların hareket kabiliyetlerini artmış, bir “bölgeler arası” hareketlilik söz konusu olmuş, bu ‘bölgeler arası’lık da kentsel bütünde bir çözülme getirmiştir. Bu bölgesel çözülme ve kopuş, insanların kendi içlerine kapalı ayrı cemaatler oluşturmaya başlamasında da yansımalarını bulmuştur. Kentin ortak paylaşım yani kamusal alanlarının içinin anlamsal olarak boşalması, kendi gibi olanla yaşamayı tercih ettiği mekanlara yönelmesi bu yansılardan birkaçı olarak gösterilebilmektedir.

Endüstrileşme süreçlerinin etkisiyle yaşanan ekonomik yapıdaki dönüşümlerle kamusal alanlar, kent parkları, metrolar, otomobil yolları ve bu ulaşım ağına göre yeniden düzenlenen kentsel mekanlar farklı biçimlerde ortaya çıkmışlardır. Bu süreçlerle, kentsel dokuda görülen çözülme ve bağlamından kopuk yapılanma kentleri nötralize etmektedir.

Söz konusu dönüşümlerin toplumsal yapıdaki izdüşümleri, mimari yapının görselliğe dayanan niteliği itibariyle kentsel mekanda çok net biçimde gözlemlenebilmektedir (Tablo 5.1, Tablo 5.2). Gelişen teknolojik gelişmelere paralel olarak değişen zaman ve mekan algılamaları, bireylerin dolayısıyla toplumların dünyayı anlamlandırma biçimlerini de değiştirmiştir. Dolayısıyla bu kaygan zeminde kültürlerarası tüm değerleri birarada yaşatabilen yaratıcı düşünce ve tasarımlara ihtiyaç vardır. Mekanlar modern, postmodern veya başka yönelimlerle tasarlanmış olsalar da önemli olan aynı birliktelikçi ve barışçı ve kültürel zenginliklerini kaybetmemiş çizgide tasarımlar yapabilmektir. Birbirine ve çevresine yabancılaşmamış, ne geçmiş ne de şimdi den kopmamış; nötrleşmemiş toplumlar, nötrleşmemiş mekanlar yaratmak birincil amacımız olmalıdır. Unutulmamalıdır ki;

“Bir şehir, farklı tür insanlardan oluşur; benzer insanlar bir şehir meydana getiremezler.”

Aristoteles, *Politika*

KAYNAKLAR

- Açıköz, N.**, 2004, “Bir Kelimenin Anlam Zıtlaşması Macerası”, Radikal İki, 18 Temmuz 2004
- Ardaman E.**, 1996, Tarihi Çevre İçinde Binaların Yeniden Kullanımı Galata Örneği: Kente Yeniden Katılım, Doktora Tezi, MSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Arslanoğlu, K.**, 2003. Politik Psikiyatri, Adam Yayınları, İstanbul.
- Arın, C.**, 2003. “Sanayi Devrimi Kenti Berlin - I: Kent Gelişimi Sürecine Bir Bakış” Mimarlık Dergisi, 313, İstanbul.
- Baudleare C.**, 2007. Modern Hayatın Ressamı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J.**, 2002. Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J.**, 2004. Tüketim Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bahar, H. İ.**, 2005. Sosyoloji, Usak Yayınları, Ankara.
- Bal H.**,1999. Kent Sosyolojisi, Turhan Yayınları, Ankara.
- Balkanay, Ö., Erez, H., Özkul, Ç., Seyrek O.**, 2000. Segregation Degree of Children in Karanfilköy Squatter Area, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, Culture and Urban Form Yüksek Lisans Dersi Seminer Çalışma Raporu, 2000, İstanbul.
- Bauman, Z.**, 2005. Bireyselleşmiş Toplum, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Belge, M.**, 2006. “Kötü Toplum - İyi Toplum”, <http://toplumvetarih.blogcu.com/4815119>, 9.12.2006
- Benevolo, L.**, 2006. Avrupa Tarihinde Kentler, Literatür Yayınevi, İstanbul.
- Bernet, C.**, 2004. The ‘Hobrecht Plan’ (1862) and Berlin's Urban Structure, Urban History, 31, 400-419 Cambridge University Press.
- Benjamin, W.**, 1995. Pasajlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Berman, M.**, 2006. Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, İ.**, 2001. “Modern Bir Yerleş(Tir)Me Biçimi Olarak Toplu Konut”, *Domus m* Dergisi, Haziran-Temmuz 2001, 51-58.
- Bozkurt, N.**,1983. Felsefe Yazıları:Aydınlanma Nedir, Immanuel Kant 1784.
- Cipolla, C. M.**,1992. Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul.

- Duerr, H.P.**, 2004. Mahremiyet-Uygarlaşma Süreci' nin Miti, Dost Yayınları, Ankara.
- Erjem, Y.**, 2007. "Sosyoloji Nedir?", <http://www.mersin.edu.tr/ozelb.php>, 21.04.2007
- Ernst, R.W.**, 1990., "Berlin", Living in Cities, Habitat Forum Berlin.
- Ewen, S.**, 1976. Captains of Consciousness: Advertising and Social Roots of the Consumer Culture, Mcgraw-Hill, New York
- Foster, Hal.**, 2004. Tasarım ve Suç, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M.**, 2000. Büyük Kapatılma, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M.**, 2006. Hapishanenin Doğuşu, İstanbul.
- Forster, E.M.**, 2003, Howards End, Spark Educational Publishing, London.
- Friedman, L. M.**, 1999. Yatay Toplum, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Geuss, R.**, 2001. Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A.**, 1992. The Transformation of Intimacy, Stanford University Press, California.
- Giddens, A. and C. Pierson**, 2001. Anthony Giddens' la Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak, Alfa Kitabevi, Bursa.
- Gültekin, M.**, Charles Baudelaire ve Modernizm, <http://www.e-sosder.com>, Issn:1304-0278 kış-2007 c.6 s.19
- Habermas, J.**, 2003. Kamusalın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hamnett, C.**, 2001. Social Segregation and Social Polarization, Handbook of Urban Studies, sf. 162-176, Sage Pub., Londra.
- Harvey, D.**, 2003. Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D.**, 2006. Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınları, İstanbul.
- Heidegger, M.**, 2004. Varlık ve Zaman, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Horkheimer, M.**, 1986, Akıl Tutulması, Metis Yayınları, İstanbul.
- Işık, O.**, 1993. "Modernizm Kenti, Postmodernizm Kenti", Birikim Dergisi, 53, 41-50

Kızmaz, Z., 2005.“Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, C.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:29 No:2 149-174

Kongar, E., 1999. Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Yayınları, İstanbul.

Lemert, C., 2006. Durkheim’s Ghosts: Cultural Logic and Social Things, Cambridge University Press, Cambridge.

Levy, M. J., 1967, “Social Patterns and Problems of Modernization”, Readings on.

Long, C., 1984, Regents Park — An Unfinished Architectural Symphony , London Portrait Magazine

Lynch, K., 1996. Çevrenin İmgesi, Yapı Kredi Yayınları Cogito Düşünce Dergisi, İstanbul, 8, 153-161.

Marx, K., 2000. Kapital, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K., Engels F., 1998. Komünist Parti Manifestosu, Sol Yayınları, Ankara.

McKee, A., 2004. The Public Sphere, Cambridge University Press, Cambridge.

McLuhan, M., 2007. Gutenberg Galaksisi Tipografik İnsanın Oluşumu, YKY, İstanbul.

Mumford, L., 2007. Tarih Boyunca Kent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Olsen, D.J., 1989. Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek, Universiteit van Amsterdam, Holland.

Pirenne, H., 2003. Ortaçağ Kentleri, İletişim Yayınevi, İstanbul.

Polat, M., 2004. “Devletin Kamusal Alanda Demokrasi Arayışı”, 15. Uluslararası Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, İstanbul.

Robins, K., 1999. İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sayın Z., 2003. İmgenin Pornografisi, Metis Yayınları, İstanbul.

Sennett, R., 1999. Gözün Vicdanı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sennett, R., 2002. Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sennett, R., 2005. Otorite, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sennett, R., 2005. Saygı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sennett, R., 2006. Ten ve Taş, Metis Yayınları, İstanbul.

Sykes G.M., Matza D., 1957. Social Process Theory, American Sociology Review, JSTOR.

Tekin, İ., 2005. Beyoğlu İstiklal Caddesi ve Yakın Çevresinde Kentsel Yaşamın Kesitler Üzerinden Okunması ve Caddedeki Kalabalık, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Urry, J., 1999. Mekanları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Wagner, P., 1996. Modernliğin Sosyolojisi, Sarmal Yayınları, İstanbul.

Yırtıcı, H., 2005. Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yürekli İ., İnceoğlu A., 2003. Mimarlık ve Fetiş; Fetiş Durumları, TOL Bahar-Yaz.

Zengel, R., 2002. Yeni Bin Yılda Kentsel Açık Mekanlarda Kimlik Arayışı, Arredamento Mimarlık: Tasarım Kültür Dergisi, 4, 90-97.

URL-1, <http://sonmimar.blogcu.com/2577847-> Modern ve Postmodern Mimarlığa Eleştirel Bir Bakış, 12/4/2007

URL-2, <http://mutlaktoz.wordpress.com>, Modernizm-versus-Postmodernizm

URL-3, <http://www.filizbaltapeltekoglu.com>

URL4, http://www.dmac.edu/instructors/gdtitchener/Welcome_files/Criminology_files/CRIM_chapter7.ppt

ÖZGEÇMİŞ

1980 doğumlu Işıl Ekin Çalak, Kabataş Erkek Lisesi' nde lise eğitimini tamamladıktan sonra, 2003 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi' nden Üniversitelerarası Mimarlık Diploma Projeleri Yarışması' nda mansiyon ödülü olarak mezun olmuştur. 2 yıl boyunca sektörde çalışmış, bu arada UIA “Celebrating Cities” yarışmasında Türkiye' nin de içinde bulunduğu grupta çalışma arkadaşlarıyla beraber uluslararası 1. lik ödülünü almıştır. 2005 yılı bahar yarısında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimari Tasarım Sorunları Programı' nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yine 2005 yılından bu yana da Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık Fakültesi' nde araştırma görevlisi kadrosunda akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Bu süre içinde ulusal workshop ve uluslararası konferanslara katılmaktadır.